

Головний редактор:
Тамара Вилегжаніна

Редакційна колегія:
Л. Бейліс, заст. головного редактора, канд. іст. наук; В. Бабич, канд. іст. наук;
С. Басенко; Л. Дубровіна, д-р іст. наук, чл.-кор. НАН України; Ю. Ворона (секретар); В. Загуменна, канд. пед. наук; В. Ільганаєва, д-р іст. наук; Т. Ківшар, д-р іст. наук; С. Кулешов, д-р іст. наук;
Н. Кушнарєнко, д-р пед. наук; В. Пашкова, канд. пед. наук; Л. Петрова, д-р пед. наук; Н. Розколупа; З. Савіна; В. Скарєв, канд. пед. наук; М. Слободяник, д-р іст. наук, чл.-кор. Міжнародної академії інформатизації; І. Цуріна; А. Чачко, д-р пед. наук, дійсний член Міжнародної академії інформатизації; Г. Швецова-Водка, д-р іст. наук; І. Шевченко, канд. пед. наук.

Комп'ютерний набір:
Леонід Бейліс, Юрій Ворона

Редактори: Світлана Басенко,
Наталія Маслова-Зоріна
Художник: Роман Чудновський

Верстка: Вікторія Пасічна

Фото для обкладинки:
Роман Чудновський

Схвалено до друку вченою радою НПУ
протокол № 4 від 23.07.10

Журнал заснований
Національною парламентською
бібліотекою України

Реєстраційний № KB 3254

Посилання на видання обов'язкові.
За зміст рекламних оголошень редакція
відповідальності не несе. Редакція залишає
за собою право літературного редагування
і скорочення статей. Редакція може
опублікувати матеріали, не поділяючи
точку зору автора.

Рукописи не рецензуються і
не повертаються.

Адреса редакції:
01001, м. Київ-1, вул. Грушевського, 1
Тел.: (044) 278-84-21
Факс: (044) 278-85-12
E-mail: planeta@nplu.org

© Державний заклад
"Національна парламентська
бібліотека України", 2010
Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
ДК № 2 866 від 31.05.07

Підписано до друку 01.09.2010.
Формат 60x84/8. Папір офсет.
Друк офсетний. Обл.-друк. арк. 14,02
Наклад 1620 прим. Зам. 85.
Віддруковано в
ДЗ "Нац. парлам. б-ка України"
Обкладинка ТОВ. «ПОЛІГРАФ»

Зміст

- 4 **Вилегжаніна Т.** Національна електронна бібліотека України: мрія чи реальність?
- 5 **Ярошенко Т.** Світова цифрова бібліотека: будуємо глобальне партнерство
- 9 **Ковальчук Г.** Діяльність бібліотек зі збереження національної документальної спадщини: проблеми кооперації
- 12 **Кунанець Н.** Благодійні джерела формування фондів наукових книгозбірень м. Львова в кінці XIX – на початку XX ст.
- 16 **Богущ Т.** Удосконалення практичної діяльності – основне завдання бібліотечної (прикладної) соціології
- 19 **Петренко О.** Соціологічні дослідження бібліотек України для дітей як підґрунтя підготовки Державної цільової програми підтримки та розвитку читання
- 22 **Ручка А.** Культурний капітал сучасного українського соціуму: стан та особливості реалізації
- 25 **Зеленська Н.** Головна бібліотека Кіровоградщини в роки окупації (1941–1943 рр.)
- 27 **Романюк О.** Краєзнавча діяльність публічних бібліотек м. Києва
- 29 **Сак О.** Книги – взірці поліграфічного мистецтва у фонді Херсонської ОУНБ ім. Олеса Гончара
- 32 **Бабій Л.** Роль творчого потенціалу молодих спеціалістів у формуванні гідного іміджу бібліотеки
- 34 **Федака С.** Головна книгозбірня Закарпаття
- 36 **Патока В.** З глибин пам'яті. Неформальний відгук на книгу В. Бабича "Тарасовичі"
- 37 **Зворський С.** Показчик з історії бібліотечної справи і бібліографії
- 38 **Політова О.** Показчик "Бібліотекознавство України (1991–2008)"
- 39 **Лехцер В.** Бібліотеки і національне різноманіття Закарпатської області
- 40 **Події** в Національній парламентській
- 41 **Єремко К.** Виставка творів Валерія Франчука в НПУ
- 42 **Події. Факти** (Підготував **Ю. Ворона**)

3 с. обкл. **Наші автори**

З 10 листопада 1999 року журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата історичних наук

НАЦІОНАЛЬНА ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ: МРІЯ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

ОСОБЛИВІСТЮ сучасного етапу розвитку України є, зокрема, перехід до суспільства знань. Один із шляхів досягнення цього – створення єдиного інформаційного простору. Крім державної незалежності, країна повинна мати ще й підтриману новими інформаційними технологіями інформаційну незалежність, прямо пов'язану з доступом її громадян до накопичених людством протягом тисячоліть знань та духовних цінностей.

Упровадження цих технологій у діяльність бібліотек сприяє задоволенню інформаційних потреб користувачів за рахунок якісно нового представлення документних ресурсів та організації на їхній основі широкого спектра інформаційних сервісів. Прикладом такого інноваційного підходу є розробка технологічного процесу вироблення цифрових повнотекстових аналогів друкованих видань із фондів бібліотек. Створюється не тільки графічний аналог оригіналу видання, але й здійснюється максимально ідентичне символічне відтворення тексту оцифрованого документа, що дає можливість повнотекстового пошуку в ньому необхідної інформації.

Тобто йдеться про електронні бібліотеки, електронні колекції, бурхливий розвиток яких спостерігається у XXI сторіччі. Побоювання, що вони стануть на заваді розвитку (або взагалі заміною) традиційних бібліотек, не справдилося. Навпаки, електронні бібліотеки розширюють функціональну діяльність бібліотечних закладів, сприяють збереженню їхніх колекцій, інтерактивному доступу до них. Поступове збільшення обсягів електронних ресурсів, без сумніву, допоможе залученню нових користувачів. «Якщо стара книгозбірня була джерелом, до якого йшли всі, хто бажав знань, то нова – це водогін, що розносить живильну вологу по домівках», – це висловлювання відомого вченого-бібліотечнознавця Мелвіла Дьюї відображає нову парадигму розвитку сучасної бібліотеки.

Наявність у країнах світу національних цифрових бібліотек є одним із основних показників їхнього інформаційно-технологічного розвитку. Тенденції формування цифрових бібліотек, огляд електронних колекцій в Інтернеті дозволяють зробити такі висновки: перш за все, створюються вони в рамках державних програм (проектів); по-друге, це – довгострокові національні проекти, які стабільно і в достатньому обсязі фінансуються урядами країн; по-третє, основними учасниками створення національного електронного ресурсу є національні бібліотеки.

Проілюструємо вищевикладене кількома прикладами. В рамках державної програми «Національна цифрова бібліотека» з 1995 р. Бібліотекою Конгресу США створюється Національна цифрова бібліотека, яка є зібранням цифрових матеріалів (текстів, зображень, аудіо- та відеоматеріалів тощо) з історії та культури країни. Проекти зі створення цифрових бібліотек підтримуються на державному рівні в Данії, Фінляндії, Ісландії, Швеції, Норвегії. Цифрові бібліотеки формуються в національних бібліотеках Австрії, Іспанії, Франції тощо. В Росії у 2003 р. започатковано проект

«Національна електронна бібліотека», який за сприяння Міністерства культури РФ реалізують Російська державна бібліотека (м. Москва) та Російська національна бібліотека (м. Санкт-Петербург) за участю бібліотек регіонів.

Можна і далі продовжувати перелік країн, які мають такий міцний національний інформаційний ресурс, радіти або заздрити, мріяти або, врешті-решт, починати втілювати цю мрію в життя. Тим більше, що українські бібліотеки мають досвід оцифрування документів і створення електронних колекцій.

Так, ДЗ «Національна парламентська бібліотека України» (НПБУ), здійснюючи свою пріоритетну функцію зі збереження культурного надбання держави, з 2004 року реалізує проект зі створення страхових копій рідкісних і цінних видань з власного фонду та формування електронної бібліотеки, складовою якої є цифрова колекція «Історія та культура українського народу» (http://nplu.org/ua/resources/dig_lib.html#elkol).

Крім того, в рамках Меморандуму про співробітництво з Федеральним державним бюджетним закладом «Президентська бібліотека імені Б. М. Єльцина» (РФ, м. Санкт-Петербург) НПБУ бере участь у втіленні масштабного проекту – створенні віртуальної колекції «Територія Росії». Першим доробком у цьому напрямі є оцифрування альбомів видових фотографій, виданих на початку XX сторіччя в друкарні С. Кульженка в м. Києві та Акціонерним товариством Гранберга в м. Стокгольмі (Швеція). Створений цифровий контент представляє місто Київ, його пейзажі та вулиці, архітектурні пам'ятки тощо. Як правило, видання видових світлин того часу не датовані і не містять вихідних даних, тому дату – початок XX ст. – було визначено за сюжетами світлин та зафіксованими на них прикметами часу.

Робота в даному проекті надала нам впевненості щодо можливості успішної участі ще в одному глобальному міжнародному проекті – Світовій цифровій бібліотеці (World Digital Library), до якого першими приєдналися 4 бібліотеки України: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Львівська національна бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України, Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» та ДЗ «Національна парламентська бібліотека України», котрі стали рівноправними партнерами серед інших 85 учасників – бібліотек, музеїв, архівів, наукових установ тощо з 55 країн світу.

Безумовно, глобальне партнерство – важлива проблема, але тут виникає питання: як просуваються справи зі створенням Національної електронної бібліотеки (НЕБ) у нашій державі, на необхідність якої звернув увагу Президент України В. Янукович: «Національним проектом має стати створення Національної елект-

Т. Вилегжаніна

ронної бібліотеки, яка об'єднає освітні, наукові, університетські, музейні ресурси в єдину мережу. Створення такої бібліотеки та її включення до загальноєвропейської мережі, розвиток спільних програм із нашим сусідом Росією – це справжній прорив в освіті та науці. Але головний соціальний результат полягає в забезпеченні максимальної доступності бібліотеки для кожної родини і кожної школи» [1].

У той же час у ЗМІ з'явилися коментарі, де висловлюється думка, що НЕБ відводиться роль не електронної скарбниці культурних цінностей, а ресурсу для науки й освіти. Причому, автори вважають, що «левова частку в її фонді мають складати не стародавні видання, а публікації російських і українських учених, що побачили світ в останні роки» [2].

На нашу думку, таке твердження є дискусійним. Але дійсно, багато проблем треба розв'язати, багато виважених рішень прийняти і втілити в життя для того, щоб створення НЕБ не було просто проголошеним гуманітарно-ідеологічним мегапроектом.

Перше найважливіше питання полягає у визначенні джерел фінансування НЕБ: чи буде даний проект фінансуватися в рамках Державної цільової програми відповідно до затвердженої Кабінетом Міністрів України концепції створення в Україні єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» [3], або це буде окрема цільова програма?

Не менш важливе питання контентної складової НЕБ: які ресурси будуть розміщуватися в ній і в який спосіб? При цьому зрозуміло, що з оцифруванням документів, на які не розповсюджується закон про авторське право, проблем не буде, але постане питання з переведенням в електронну форму, видань, котрі цим законом охороняються [4]. Його розв'язання лежить у площині внесення змін до законів «Про авторське право і суміжні права», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про обов'язковий примірник документів», які б регулювали питання електронної інформації, переведення документів на паперових

носіях в електронну форму і сприяли б прийняттю відповідних нормативних актів (стандартів, положень, інструкцій, методик, технічних вимог тощо), обов'язкових для використання всіма учасниками створення НЕБ.

У наступному році Міністерство культури і туризму України започатковує реалізацію цифрового проекту «Українська культура» (назва умовна), до здійснення якого будуть залучені шість бібліотек, що знаходяться у сфері його впливу. На наш погляд, саме такий підхід (за галузевим принципом) надасть можливість національним, університетським, регіональним бібліотекам та іншим великим бібліотечним закладам країни створити відповідні цифрові колекції, які, за умови координації (чітко визначені критерії відбору, прийняття єдиних методик оцифрування, оброблення, інтеграція тощо), складатимуть єдиний національний електронний ресурс.

Список використаних джерел

1. Україна. Президент (Янукович В. Ф. ; 2010 –). Із послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу // Голос України. – 2010. – 5 черв. – С. 5.
2. Краснова Н., Рибачук Ю. Янукович вступає в оцифрований російський світ / Н. Краснова, Ю. Рибачук // Коментарі. – 2010. – 11 черв. – С. 18.
3. Україна. Кабінет Міністрів. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI»: Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 675 (675-2010-п від 21.07.2010 : розпорядження КМУ від 23 груд. 2009 р. № 1579-р // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1579-2009-%F0>
4. Україна. Закон. Про авторське право і суміжні права в Україні : затв. 23.12.93 № 3793-12 [зі змінами, внесеними згідно із законами N 850-IV (850-15) від 22.05.2003; N 1294-IV (1294-15) від 20.11.2003] <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3792-12>

НОВЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

СВІТОВА ЦИФРОВА БІБЛІОТЕКА: БУДУЄМО ГЛОБАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО

БІБЛІОТЕКИ завжди виконували важливі соціальні функції збереження та розповсюдження знань. Створення бібліотек в електронному форматі сприяло не лише посиленню цих функцій, але й реальному перетворенню бібліотечних закладів у системоутворюючу складову інформаційного суспільства та суспільства знань, забезпечуючи фактично необмежений у часі та просторі доступ до інформації для будь-кого на планеті.

21 квітня 2009 р. відбулася подія, яка, безперечно, ввійде в історію розвитку людства, – відкрито доступ до **Світової цифрової бібліотеки**¹.

Це некомерційний проект, ініційований Бібліотекою Конгресу США у співпраці з 85-ма партнерськими

інституціями (бібліотеками, архівами, музеями, науковими установами) 55-ти країн світу за сприяння ЮНЕСКО, а також за фінансової підтримки різних компаній чи приватних фондаций. Він покликаний належно представити багатство, різноманітність та внесок усіх світових культур у загальнолюдську спадщину і жодним чином не має на меті просування чи відстоювання окремих політичних поглядів чи позицій.

Місія Світової цифрової бібліотеки – представити вільно та безперешкодно через Інтернет у багатомовному форматі кращі зразки культурної спадщини різних країн світу і, таким чином, – історію людської цивілізації.

Т. Ярошенко

¹ World Digital Library (WDL) – <http://www.wdl.org>.

Цілями проекту є:

- сприяння міжнародному та міжкультурному взаєморозумінню;
- збільшення обсягів культурних об'єктів та забезпечення культурного і мовного розмаїття в Інтернеті;
- створення ресурсів для науковців, освітян та широких верств населення;
- розвиток співпраці між інституціями – партнерами проекту.

Вперше ідею започаткування такої глобальної електронної бібліотеки проголосив ще в червні 2005 р. для Національної комісії США Дж. Біллінгтон, директор Бібліотеки Конгресу США. В її основі було створення в Інтернеті колекції кращих зразків національного надбання кожної країни світу задля забезпечення міжкультурного та міжнаціонального взаєморозуміння та надання до неї вільного доступу. ЮНЕСКО палко підтримала таку ідею та включила її до своїх стратегічних планів, більше того, за сприяння генерального секретаря ЮНЕСКО Коїтіро Мацура (Koichiro Matsuura) було створено Раду по комунікаціях та інформації, спеціально для спільної з Бібліотекою Конгресу США роботи в цьому проекті.

У грудні 2006 р. проект було вже обговорено на спеціальному засіданні групи експертів. Фахівці з різних країн світу, зокрема, наголошували на тому, що проекти оцифрування культурної спадщини вже існують в багатьох країнах, а отже потрібно узгодити, що саме з них доцільно представити у Світовій цифровій бібліотеці. Водночас зазначалося, що існують проблеми з відповідними проектами в країнах, що розвиваються, де все ще відчувається брак і технологій, і фінансів, і відповідних програм у цілому. Йшлося й про мовні бар'єри в доступі до інформації, а також про те, що існуючі сайти культурних інституцій, де представлено подібну інформацію, часто складні для використання, особливо для молодших користувачів. На цьому засіданні експертів було затверджено склад кількох робочих груп з питань розвитку планів проекту та створення прототипу Світової цифрової бібліотеки, що передбачалося представити на Генеральній конференції ЮНЕСКО вже у 2007 р. До проекту приєдналися перші 5 партнерів: Александрійська бібліотека (Bibliotheca Alexandrina, Єгипет), Національна бібліотека Бразилії, Національна бібліотека та архіви Єгипту, Російська національна бібліотека та Російська державна бібліотека. Згодом його учасниками стали ще понад 20 бібліотек, а з 21 квітня 2009 р., як вже зазначалося, Світова цифрова бібліотека стала вільно доступною в Мережі з наявним високоякісним контентом від усіх партнерів – учасників проекту.

Світова цифрова бібліотека уможливилує зручний та безперешкодний доступ із однієї точки в Інтернеті до культурної спадщини світу: рукописів, рідкісних та цінних видань, мап, інших культурних об'єктів, таких як картини, фільми, фотографії, музичні записи, музейні та архівні об'єкти. Наразі в ній представлено ще невелику кількість цифрових об'єктів: найбільше – з Європи (444) та Латинської Америки (325). Далі йдуть країни Середнього Сходу та Північної Африки (184), Північної Америки (147), Африки (122), Східної Азії (100), Центральної та Південної Азії (67), країн Океанії (31). В «європейському» просторі Бібліотеки найбільше об'єктів із Російської Федерації (134). Україну ж представляють поки лише 22 об'єкти, причому всі вони (під-

креслено мною. – Т. Я.) надані лише іноземними партнерами проекту. Так, зображення різних регіонів України з «Набору географічних карток Російської Імперії» представлені Російською національною бібліотекою з описом у метаданих в її інтерпретації. От і виникають такі ситуації, коли, наприклад, предметна рубрика до листівки «Київська губернія» виглядає так: «Історія і географія – Історія Європи – Східна Європа – Росія». І жодної згадки про Україну! Або ж ще один приклад – опису фотографії, котра презентує Україну: «...знімок було зроблено Проскурдиним-Горським на території України або “Малоросії”. Остання назва часто використовувалася в Російській імперії для регіонів на території сучасної України. Подібно до жінки, зображеної на світліні, більшу частину населення України склали селяни, які займалися вирощуванням жита, пшениці, вівса та ячменю, а також розведенням великої рогатої худоби». Ось таке представлення України...

Таким чином, жодного культурного об'єкта від учасника проекту з України у Світовій цифровій бібліотеці наразі ще немає, а метадані, що представлені, потребують, як мінімум, редагування.

За типами документів, більшу частину в Бібліотеці наразі становлять фотографії (600), мапи (307), книги (172), рукописні матеріали (149), журнали (54). За хронологією, найбільша частка – це документи 1850–1899 рр. (388), 1900–1949 рр. (304), 1700–1799 рр. (243). Але найдавніші документи датовані ще 8000 р. до н. е. – 499 н. е.: наприклад, наскальні зображення, знайдені у Віфлеємі чи Фіксбурзі. Або ж зображення кістки для гадання («Чотири вітри»), котре датується приблизно 1200 р. до Р.Х., що зберігається в колекції кісток та пластронів Китайської національної бібліотеки. Є й сучасні документи, датовані від 1950 р. до сьогодення.

Пошук у Світовій цифровій бібліотеці здійснюється дуже легко і можливий за місцем знаходження, часом створення, тематикою, типом цифрового документа, інституцією, яка його створила, тощо. Важливою особливістю Бібліотеки є багатомовність: опис кожного документа (як і інтерфейс сайту) існує паралельно кількома мовами: англійською, арабською, китайською, французькою, португальською, іспанською, російською. І не тільки на візуальному рівні, але й у звукових файлах, що, очевидно, має на меті забезпечити доступ до Бібліотеки для людей з вадами зору. Зрозуміло, що документи, котрі вже представлені в Бібліотеці, відзначаються набагато ширшим мовним розмаїттям.

Спеціальні пошукові засоби забезпечують віртуальну кластеризацію за географією, хронологією, типом видання.

Метадані для кожного документа створюються інституцією-партнером мовою самого документа, а пізніше перевіряються та, у разі потреби, доповнюються чи редагуються куратором проекту, перекладаються іншими мовами проекту.

Технічно передбачено завантаження документів Бібліотеки не тільки через персональні комп'ютери, але й мобільні телефони, айподи, нетбуки та інші пристрої.

Сайт Світової цифрової бібліотеки в 2009 р. увійшов до ТОП-100 веб-сайтів світу. За час, відколи Бібліотека стала доступною в Мережі, до неї звернулися 10 277 377 користувачів, які переглянули понад 72 тис. документів. За мовами перегляду найпопулярні-

шою є іспанська (52% звернень), потім ідуть китайська та англійська. Російськомовні – на 7-му місці. Найчастіше до Бібліотеки звертаються користувачі з Іспанії, США, Китаю, Бразилії, Мексики, Аргентини, Франції, Російської Федерації, Португалії, Колумбії. За містами – найбільше з Мадрида, Буенос-Айреса, Сан-Паулу, Барселони, Мехіко, Лісабона, Москви, Парижа, Боготи та Каракасу. Найпопулярніший шлях пошуку – через GOOGLE. Топ пошуків на сайті: мапи, документи з національних бібліотек Швеції, Бразилії, Бібліотеки Конгресу США, Александрійської.

21–23 червня 2010 р. у Вашингтоні відбулася генеральна зустріч учасників проекту, до участі в якій було запрошено представників національних бібліотек практично всіх країн світу. Україну представляли керівники чотирьох бібліотек: О. Онищенко – генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, М. Романюк – директор Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника, Т. Вилегжаніна – генеральний директор ДЗ «Національна парламентська бібліотека України» та Т. Ярошенко – директор Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія».

У перший день відбулося спеціальне засідання лише для 11 країн колишнього Радянського Союзу, участь в якому було фінансовано Фондом Карнегі. Своїм досвідом участі в проекті поділилися Російська державна бібліотека (основна візія представлення в проекті – електронна історія країни в документах), Російська національна бібліотека та Національна бібліотека Білорусі, а всі інші представили презентації – проекти бачення участі у Світовій цифровій бібліотеці свого закладу та країни в цілому. Слід відзначити особливо ґрунтовні презентації (крім України) Інституту давніх рукописів Матенадаран (Вірменія), національних бібліотек Грузії, Узбекистану (державна підтримка на створення електронної бібліотеки в розмірі 2 млн. доларів), Казахстану, Вірменії, Молдови, Киргизстану, Азербайджану. Свої думки щодо участі в проекті висловила представник Центральної наукової бібліотеки Академії наук Таджикистану. Ще одна російська бібліотека – Президентська бібліотека імені Б. М. Єльцина – планує долучитися до проекту архівними матеріалами з історії Росії. Всі матеріали засідання та повні тексти презентацій учасників вже доступні в Інтернеті¹.

У два наступні дні до обговорення долучилися представники бібліотек із інших країн світу: національних бібліотек Аргентини, Лаосу, Нідерландів, Сербії, Німеччини, Франції, Португалії, Швеції, Чилі, Китаю, Латвії, Іраку, Ефіопії, Співдружності Багамських Островів, Перу, Ізраїлю, Ямайки, також такі авторитетні, як Британська бібліотека, державні бібліотеки Баварії, Берліна та ін.; бібліотеки деяких університетів (Йель, Флорида), а також архівних, музейних та наукових інституцій, наприклад, Смітсонівських інститутів (США), Американського природничого музею (American Museum of Natural History), Музею та Історичного товариства Барбадоса (Barbados Museum & Historical Society), Центру досліджень історії Мексики (Center for the Study of the History of México; CARSO).

Були представники від Європейської бібліотеки, ІФЛА, Фонду Карнегі та ін.

Обговорювалися питання щодо розширення партнерства в проекті; більш чіткого визначення його концепції та необхідності ретельного відбору, залучення до Бібліотеки різних типів та видів документів; про узгодження технічних параметрів; роздільну здатність мовного та тематичного розмаїття; покращання дизайну сайту; редагування матеріалів, виправлення помилок у метаданих² тощо. Було представлено чітку схему життєвого циклу документа у Світовій цифровій бібліотеці та технічні вимоги до кожного з технологічних процесів, а також технічні вимоги до різних типів цифрових об'єктів (кольори, формати – лише TIFF, розрешення тощо)³. Зазначено, що механізми пересилання (трансферу) цифрових об'єктів до Бібліотеки – через FTP, а тверді копії на DVDs чи інших носіях інформації повинні також бути надіслані поштою до офісу проекту. Йшлося і про складнощі, пов'язані з відсутністю чітких процедур чи ustalених стандартів. Наголошувалося на потребі підвищення надійності та вдосконалення системності проекту, його технічного і програмного забезпечення. Було підкреслено, що особливо важливим є проведення тренінгів та інших навчальних програм для нових учасників.

Досить активно обговорювалися критерії відбору документів до Світової цифрової бібліотеки. Вказувалося, що цим потрібно займатися на рівні держави, створюючи, наприклад, національні комітети з відбору матеріалів (універсальні чи тематичні). Такі комітети можуть працювати за принципом редакційної ради серії чи журналу. Разом з тим, наголошувалося на тому, що в цілому потрібно розвивати й поширювати вироблення відповідних політик та технологій відбору документів. Слушно зазначалося, що варто використати вже існуючі переліки документів, котрі становлять культурну спадщину людства (наприклад, проект ЮНЕСКО «Пам'ять світу» чи проекти реєстрів культурних цінностей у різних країнах).

Було оприлюднено «Порадник щодо відбору матеріалів до Світової цифрової бібліотеки»⁴, який, зокрема, узагальнює філософію відбору, а також рекомендує, що саме з різних типів видань слід включати. Необхідно сформулювати підхід, який був би найбільш ефективним при виборі джерел, що презентуватимуть історію людства світовій спільноті через цей проект. Вітаються ініціативи партнерських установ у відборі документів чи колекцій, що якнайкраще презентують національні культури країн, а також – щодо приєднання примірників, котрі інформують про культуру та історію інших країн. Комітет із відбору та наповнення Бібліотеки може обрати якусь популярну тему, котра буде представлена з позицій різних країн, як, наприклад, історія писемності. Схвальною є ініціатива країн-партнерів долучати примірники або колекції, що значаться в списку ЮНЕСКО «Пам'ять світу». Принципи відбору можуть переглядатися та удосконалюватися відповідно до тих критеріїв, якими керується ЮНЕСКО при створенні списку «Пам'ять світу». Щоб надати перевагу тому чи іншому примірнику, перед тим, як

¹ Див.: <http://project.wdl.org>

² WDL Descriptive Metadata Element Set – <http://project.wdl.org/standards/metadata.html>

³ WDL Digital Image Standards – <http://project.wdl.org/standards/imagestandards.html>

⁴ World Digital Library Content Selection Guidelines – <http://project.wdl.org/standards/contentguidelines.html>

приєднати його до проекту, учасники мають за стандартним зразком представити таку інформацію: опис матеріалів та обґрунтування їхньої значущості, обсяги, статус інтелектуальної власності тощо.

Щодо **типів та видів документів**, то, наприклад, рукописні твори повинні являти собою ключові історичні документи країни, також можуть бути представлені релігійні твори, архівні матеріали (листи, щоденники тощо). Бажаним є надання ілюстрацій та прикладів каліграфії в рукописних джерелах.

Книги та інші друківані матеріали. Рідкісні та цінні книги мають представляти історію, культуру, літературу, науку країни, краще різними мовами. Критерієм добору інших друківаних матеріалів – проспектів, каталогів, рекламної продукції – мусить бути їхня корисність при вивченні народної культури та побуту країни. Що ж до мап, атласів, то це можуть бути рукописні, раннього друку, друківані картографічні матеріали, що відіграли особливу роль в історії науки та культури країни, в т. ч. й сучасні мапи, котрі представляють промисловість, транспорт, етнографічні та лінгвістичні характеристики регіону.

Малюнки, зображення дофотографічної епохи мають відбивати важливі події в історії країни в цілому чи окремі віхи її культурного, соціального, економічного, наукового чи технологічного розвитку, або ж зображення видатних осіб, які вплинули на хід історії; **фотографії** – все, що є важливим для представлення історії країни чи її окремих громадян, у т. ч. зображення національних пам'яток історії, культури, архітектури. **Фільми** (включно з ранніми стрічками, в т. ч. документальними) повинні презентувати важливі історичні події чи персон. **Звукові записи** так само – важливі історичні події або культурні заходи, пам'ятки усної історії (oral history), так званої «невловимої» спадщини (intangible heritage).

На засіданні було обрано Виконавчий комітет Світової цифрової бібліотеки, до якого ввійшли представники ЮНЕСКО, Бібліотеки Конгресу США, національних бібліотек Бразилії, Китаю, Німеччини та Александрійської бібліотеки. А також три комітети, у сфері уваги яких будуть:

1. Зміст та відбір документів до Бібліотеки.
2. Технічні питання та архітектура проекту.
3. Іноземні мови і переклади.

Було прийнято Статут Світової цифрової бібліотеки, в якому наголошено на важливості проекту для реалізації стратегічних завдань ЮНЕСКО. Це, зокрема, безперешкодне розповсюдження ідей і забезпечення вільного доступу до інформації та знань; зростання плюралізму та культурного розмаїття у всесвітніх інформаційних мережах, підвищення якості освіти і загальнолюдських цінностей у цілому; сприяння інноваціям, експериментам, розповсюдженню й обміну знаннями, зміцненню науково-технічного та людського потенціалу, зв'язків між культурою та розвитком суспільства. Шість статей Статуту («Цілі та зміст», «Партнери», «Збори...», «Комітети», «Складові частини Світової цифрової бібліотеки» та «Різне»), відповідно, представляють цілі проекту та вимоги щодо участі в ньому. Зокрема зазначено: «У фондах Світової цифрової бібліотеки будуть розміщуватися матеріали, що представляють культуру та історію всіх країн. Бібліотека складатиметься з цифрових версій важливих культурних та історичних джерел та їх метаданих. Зміст буде пред-

ставлено книгами та іншими друками, рукописами, географічними мапами, звукозаписами, фільмами, репродукціями та фотографіями, а також значущими в культурному та історичному відношенні матеріалами в інших форматах, що зберігаються в закладах-партнерах у традиційній чи іншій формах. Такий зміст буде відповідати стандартам проекту з відбору матеріалів, якості зображення, звуку та форми метаданих».

Кожен партнер несе власні витрати та фінансові зобов'язання за участь у проекті. Партнери передають до колекції (лише невиключні права!) файли цифрових матеріалів. Кожен із партнерів, з моменту прийняття його до членів Світової цифрової бібліотеки, вважається таким, який надав їй діючу в усьому світі безоплатну неексклюзивну ліцензію на зберігання та надання доступу до файлів, що містять оцифровану інформацію, а також до відповідних метаданих. Таким чином партнер гарантує, що має повні права на використання даних файлів та метаданих і що дане використання не порушить жодних авторських прав якоїсь третьої сторони, а також прав на нерозповсюдження та приватний характер інформації або якихось інших пов'язаних з цим прав чи обмежень. З іншого боку, кожен партнер зберігає за собою всі права власності на документ, цифрову копію якого надає до проекту, в т. ч., права на виготовлення, використання, розповсюдження, відтворення, відображення тощо на всіх носіях, відомих на сьогодні, чи які з'являться в майбутньому. Партнер зберігає за собою необмежені права щодо доступу до цих файлів за допомогою інших засобів або проектів. Більше того, партнер може вимагати в будь-який час вилучення наданого ним файлу, попередивши про це письмово за встановленою процедурою і з відповідним обґрунтуванням. Але жоден партнер не може вимагати вилучення файлу, наданого іншим партнером (ось чому так важливо, зокрема Україні, самостійно представляти цифрові об'єкти у проекті, щоби не бути презентованою лише листівками із зображенням «Малоросії» чи «регіонів Російської імперії» з фондів російських бібліотек).

Вступити до числа партнерів проекту можна, надіславши офіційну заяву з описом готових для передавання матеріалів, цифрових копій. Якщо Виконавчий комітет затвердить заяву, то після підписання Статуту партнер приєднується до проекту. Збори партнерів відбуваються не рідше одного разу на рік, де обираються комітети, менеджер проекту та вирішуються стратегічні питання його розвитку.

Майбутнє людства – в глобалізації ідей. Світова цифрова бібліотека – приклад такого об'єднання. Вже сьогодні це не лише колекція оцифрованих матеріалів із різних бібліотек, але дуже якісне зібрання кращих зразків національних культур світу. Від того, як українські партнери долучаться до проекту, залежить представлення нашої країни на світовому рівні вже зараз. Ось чому так важливо створити якомога швидше Національний координаційний комітет з представлення України у Світовій цифровій бібліотеці, до якого би увійшли хоча б перші чотири партнери, які підписали угоду про приєднання та Статут. Функції такого Комітету – вироблення критеріїв відбору документів до Світової цифрової бібліотеки та відповідних політик, поширення інформації про проект серед інших бібліотек країни, промоція проекту на державному рівні; залучення фінансування для участі бібліотек України в

проекті – державного, в т. ч. на рівні можливої державної програми чи частини програми «Бібліотека – XXI», та через залучення коштів спонсорів, фундацій тощо. Створення Комітету ініціюють перші чотири бібліотеки – учасниці проекту, але слід запросити до участі й інші провідні книгозбірні країни – національні медичну та історичну, державні сільськогосподарську і науково-технічну та ін., а також бібліотеки провідних університетів України (принаймні Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Харківського, Львівського, Одеського, Чернівецького, Таврійського

національних університетів). Варто залучити до роботи Українську бібліотечну асоціацію та представників дотичних проектів, що реалізуються на терені України (наприклад, проект «ELibUkr – Електронна бібліотека України»).

Сподіваємося, що, коли стаття побачить світ, такий Комітет вже буде створено і він працюватиме над спільними планами щодо повноцінного та достойного представлення України на світовому рівні через участь в історичному проекті Світової цифрової бібліотеки.

ТОЧКА ЗОРУ

УДК 025.7(04)

ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ: ПРОБЛЕМИ КООПЕРАЦІЇ

Розглядаючи проблему збереження книжкових пам'яток у бібліотеках, автор акцентує увагу на необхідності якнайскорішого створення Державного реєстру національного культурного надбання в частині «Книжкові пам'ятки України», вбачаючи в цьому один із напрямів можливого співробітництва бібліотечних закладів. Також йдеться про необхідність кооперації та координації роботи з оцифрування документальної спадщини з метою уникнення дублювання в цій галузі.

Ключові слова: культурна спадщина, книжкові пам'ятки, реєстр, страхова копія, оцифрування

Рассматривая проблему сохранности книжных памятников в библиотеках, автор делает акцент на необходимости скорейшего создания Государственного реестра национального культурного наследия в части «Книжные памятники Украины», видя в этом одно из направлений возможного сотрудничества библиотечных учреждений. Также идёт речь о кооперации и координации работы по оцифровке документального наследия во избежание дублирования в этой отрасли.

Ключевые слова: культурное наследие, книжные памятники, реестр, страховая копия, оцифровка

While doing researches of the literary monument's safekeeping problem, the author emphasizes the necessity of founding a State national cultural heritage register in the nearest future, in particular "Literary monuments of Ukraine", perceiving it as one of the directions of a probable cooperation and coordination in documentary heritage's digitization, for the purpose of avoiding duplication.

Key words: the cultural heritage, the literary monuments, the register, the backup, the digitization.

КОЛИ говорять про збереження культурної спадщини в бібліотеках, мають на увазі насамперед книги, причому не сучасні, а переважно давні: рукописні, стародруковані, а також рідкісні й цінні видання пізнішого часу, тобто те, що сьогодні називають «книжковими пам'ятками». В багатьох нормативних документах і методичних рекомендаціях зафіксовано, що фондоутримувачі **зобов'язані** займатися консервацією книжкових пам'яток, котра забезпечуватиме їхню збереженість. Причому не тільки, так би мовити, фізичною консервацією, але й переведенням інформації, що міститься в книзі, її оформлення на нові носії – цифрові, а також задоволення ними потреб користувачів і вилучення оригіналів з активного обігу. За умови залишкового принципу фінансування бібліотек, кожна установа намагається вирішити ці питання самостійно. І часто трапляється так, що, шукаючи потрібний ресурс в Інтернеті, користувач знаходить кілька копій примірників одного видання на різних сайтах та не знаходить жодної копії інших видань.

Ми не знаємо достеменно, чим саме займаються колеги з різних бібліотек, які пріоритети вони обрали для оцифрування документальної спадщини, що пла-

нують оцифрувати, а що вже оцифрували. Звідси випливає об'єктивна потреба у зведенні такої інформації. Це один із напрямів нашої можливої кооперації. Погодьмося, що при недостатніх, чесно скажемо, технічних, фінансових і ще якихось ресурсах витратити час і знов-таки ресурси на одні й ті самі видання не раціонально. Адже ми поки що не ставимо завдання суцільного оцифрування всіх бібліотечних фондів країни.

Отже, якщо певні зразки книжкової спадщини оцифровуються в бібліотеках з метою не лише зафіксувати видання в цифровому депозитарії чи виготовити цифрову копію як страхову, але й для дистантного обслуговування користувачів, то доцільно враховувати наявні (виставлені) ресурси інших установ. Однак повторюємо, якщо створюється страховий фонд на власні раритети – тоді, безперечно, важливо зафіксувати особливості конкретного примірника. Таким чином, потрібна кооперація та координація нашої роботи в цій галузі. Це є актуальним і з позицій міжнародного представлення вітчизняних книжкових скарбів у світових електронних бібліотеках – таких, як Європейська чи Світова бібліотеки.

Г. Ковальчук

Навряд чи хтось буде виставляти зображення кількох примірників, наприклад, прижиттєвого видання «Кобзаря» Т. Шевченка. Адже пересічному користувачеві, як правило, важливий сам текст видання, а не його місцезнаходження. Отже, перш ніж починати оцифрування будь-якого примірника, треба знати (перевіряти), хто вже має такий електронний ресурс, чи виставлений він on-line (це дуже важливо, оскільки більшість бібліотек надає доступ до електронних копій раритетів тільки в читальних залах, але з часом, ми сподіваємося, що доступ до таких пам'яток, які належать людству, буде відкритий). І чи завжди ми взагалі знаємо, скільки і де в державі таких примірників (з україномовною книгою легше, є друковані покажчики, але варто було б мати також зведену єдину електронну базу, що пришвидшило б пошук).

У безпосередньому зв'язку з цим інший напрям нашої кооперації, пов'язаний зі створенням Державного реєстру національного культурного надбання (ДРНКН) у частині «Книжкові пам'ятки України». Розмов довкола цього було і є достатньо, існує певна юридична база, починаючи від постанови Кабінету Міністрів ще 1992 року! 18 років триває підготовка реєстру, а віз, як кажуть, і нині там. І не тому, що такий реєстр державі не потрібен.

Весь світ наразі працює в цьому напрямі, починаючи від програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу», і багато країн мають свої реєстри книжкових чи навіть документальних пам'яток (на зразок «Пам'ять Америки», «Пам'ять Японії»); існують чи створюються Європейська бібліотека, Світова цифрова бібліотека, Консорціум європейських наукових бібліотек та ін. До речі, ЮНЕСКО час від часу нагадує країнам – членам цієї поважної організації (останнє нагадування Україні було наприкінці 2009 р.) про необхідність створення національних реєстрів документальної пам'яті. Будемо й надалі робити вигляд, що нас це не стосується, зробити це неможливо, недоцільно і т. ін.? Реєстр потрібен, насамперед, нам, фондохранителям. Це охоронна грамота наших скарбів! Це джерело інформації для наукових досліджень, а також для правоохоронних органів, митниці, адже за Законом України про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, за межі держави не може бути вивезена пам'ятка, якщо вона занесена до Державного реєстру національного культурного надбання. Закону також уже більше 10 років, а реєстру досі немає.

Можна назвати ще не одну причину, за якою Україні потрібен державний реєстр нашої культурної спадщини. Статус книжкової пам'ятки національного рівня означає створення для неї особливих умов зберігання, обмеження обігу серед читачів, першочерговість виготовлення сучасних копій, тобто, знову ж таки, йдеться про чинники, що згадувалися вище.

Звернемося до досвіду бібліотек Білорусі та Росії у цьому питанні. Так, у Білорусі, порівняно з Україною чи, тим більше, з Росією, фондів книжкових пам'яток значно менше. Переважна частина їх зберігається в Національній бібліотеці, яка при переїзді в нове приміщення одержала від держави найновішу техніку й

активно займається створенням сучасних електронних ретрокаталогів, не кажучи про те, що повні імідж-каталоги (тобто скановані картки) на всі фонди давно виставлені для користування віддаленим користувачам, а також для дистантного замовлення певних книжок.

Заслугує уваги досвід Росії в цій сфері¹. Державну програму збереження бібліотечних фондів там було прийнято, як і у нас, на 2001–2005 рр. Знов-таки, як і в Україні, мету її за 5 років не було досягнуто, це зрозуміло. І тоді на державному рівні приймається нова, аналогічна програма, на 2006–2011 рр. Ці програми структуровано на 7 підпрограм, якщо коротко, за такими напрямками: консервація (створення електронних паспортів на рідкісні книги, відповідної бази даних); формування страхового фонду (збереження інформації через мікрофільмування); безпека бібліотечних фондів (оснащення бібліотек відповідним обладнанням); збереження в процесі експонування; облік (виділення книжкових пам'яток); кадри (перепідготовка кадрів за фахом «книгознавець – організатор фонду книжкових пам'яток») і, нарешті, книжкові пам'ятки – сьома підпрограма.

Найголовніший результат – розроблення і реалізація єдиної політики в країні щодо книжкових пам'яток, забезпечення їхнього зберігання й раціонального використання, державної охорони та юридичного захисту. На базі РДБ створено Федеральний науково-дослідний, науково-методичний і координаційний центр по роботі з книжковими пам'ятками. Розроблено Положення про книжкові пам'ятки. Проведено анкетування бібліотек, музеїв та архівів із метою виявлення фондів рідкісних і цінних книг, наявності колекцій особливої історико-культурної значимості. З 2002 р. почав формуватися Загальноросійський звід книжкових пам'яток (ЗЗКП), у рамках якого виділено реєстри: «Фонди книжкових пам'яток», «Книжкові пам'ятки-колекції» та «Одиничні книжкові пам'ятки». Мета ЗЗКП – фіксація книжкових цінностей і закріплення відповідальності фондоутримувачів за їхнє збереження. Отже, пріоритетним завданням у роботі з книжковими пам'ятками є створення системи їхнього обліку та реєстрації в межах держави. До 2009 р. у ЗЗКП зафіксовано 372 фонди рідкісних книг, 469 книжкових пам'яток-колекцій, 94 672 одиничні книжкові пам'ятки.

Кардинальне питання – захист таких фондів. У більшості законів Росії, як і України, йдеться про нерухомі пам'ятки історії та культури. Тому Федеральний Закон Росії «Про внесення змін до Федерального Закону “Про бібліотечну справу”» в червні 2009 р. увів у офіційний обіг термін «книжкові пам'ятки», під котрим закріплено: рукописні книги та друковані видання, які мають видатну духовну, матеріальну цінність, особливе історичне, наукове, культурне значення і відносно яких установлений особливий режим обліку, зберігання та використання. Дуже важливим є смисловий елемент, закладений у слові «установлений». Це означає, що видання може вважатися книжковою пам'яткою лише після експертної оцінки та реєстрації у спеціальному реєстрі книжкових пам'яток. Поки що всі підготовлені

¹ Национальная программа сохранения библиотечных фондов России : подпрограмма «Книжные памятники Российской Федерации» 2001–2009 гг. / М-во культуры РФ, Рос. гос. б-ка, Межрегион. центр библ. сотрудничества. – М. : Межрегион. центр библ. сотрудничества, 2009. – 176 с.

фондоутримувачами списки мають інформаційне значення, вони чи їхні певні позиції ще не затверджені в статусі книжкових пам'яток.

Отже, юридично питання не відпрацьовано! Потрібен спеціальний закон, за яким ДРНКН набув би офіційного статусу обліково-реєстраційної системи і реєстрація книжкових пам'яток стала б обов'язковою вимогою. Тоді на законодавчому рівні на всі бібліотеки, музеї і архіви буде покладено обов'язок своєчасно надавати відомості для реєстрації в ДРНКН книжкових пам'яток. На Міністерство культури покладається затвердження порядку віднесення документів до книжкових пам'яток, реєстрації в ДРНКН та ведення реєстру. Все це потрібно узагальнити в «Положенні про книжкові пам'ятки» і представити на розгляд та затвердження на законодавчому рівні. І лише після цього відбуватиметься процес надання даних Державному центру по роботі з книжковими пам'ятками, де Експертна рада, затверджена, знов-таки, Міністерством культури, буде розглядати заявки з описом книжок і колекцій, присвоювати їм номери в реєстрі чи відхиляти заявки, надавати сертифікати на партії зареєстрованих книжкових пам'яток загальнодержавного значення. В регіонах аналогічну роботу мають проводити щодо пам'яток місцевого рівня. Отже, потрібно створювати регіональні центри, розробляти проект відповідного Положення; розіслати офіційні листи до виконавчих органів влади, органів культури в регіонах. Усі центри на місцях повинні відкрити спеціальні сайти, які відбиватимуть пам'ятки регіону.

Після ознайомлення з досвідом Росії напрошується висновок: у роботі із забезпечення охорони і збереження найціннішої частини писемної культури – книжкових пам'яток – насамперед, необхідна сучасна законодавча база, котра однозначно диктуватиме обов'язки фондоутримувачів щодо створення загальнодержавного обліку рідкісних і цінних книг як вагомої частини національного надбання (у вигляді ДРНКН). Потрібен координатор цієї діяльності у вигляді хоча б невеликого структурного підрозділу – для держави Україна це абсолютно незначні кошти. Функції такого окремого підрозділу, який був би науково-методичним і координаційним центром по роботі з книжковими пам'ятками (у складі головної бібліотеки сфери впливу МКТ України чи Державної служби з питань національної культурної спадщини цього ж Міністерства), – створення нормативно-правової бази, обґрунтування та популяризація науково-методичних питань, координація роботи, зведення даних від основних регіональних або галузевих центрів (бібліотек). Потрібні теоретичні напрацювання, обмін досвідом – він є в багатьох установах.

Нещодавно бібліотека Львівського аграрного університету пропонувала надіслати створений в ІРБІСі реєстр рідкісних книг сільськогосподарської тематики. Але хто проведе експертизу, наскільки такі книжки заслуговують статусу книжкової пам'ятки. Необхідно продумати і чітко розробити, затвердити на державному рівні весь ланцюжок – від опису конкретного видання в бібліотеці, зокрема університету, експертизи і до його включення головною установою в цій справі до бази даних реєстру. Напрацьований на місцях, сподіваємося, у багатьох бібліотеках упродовж останніх майже 10 років масив записів книжкових пам'яток потребує, нарешті, якогось зведення, узагальнення,

оформлення в єдиний державний реєстр книжкових пам'яток.

Третій напрям нашої можливої кооперації в галузі збереження національного культурного надбання – це інформування один одного про кричущі випадки крадіжок книжкових пам'яток. Це не є справою однієї бібліотеки, адже поки вона на свій розсуд розбирається з цією ситуацією, злочинець може прийти до іншої бібліотеки. За відсутності камер спостереження, повноцінної служби охорони, мікрочипів на книжках, хоча б на зразок охоронної системи книжкових магазинів, ми всі щоденно ризикуємо державним надбанням. Підкреслюю, це не особиста справа постраждалої сторони, це проблема державного масштабу, яку важко технічно вирішити, знов-таки, з фінансових причин. Але ж хоча б попереджати один одного потрібно! І не тільки щодо конкретних прізвищ підозрюваних осіб, але й стосовно тематики книжок, що користуються наразі підвищеним попитом у злочинців, а також методів, якими користуються ці особи при скоєнні злочинів.

Наприклад, вирізають блоки книг із палітурок і на їхнє місце ювелірно вклеюють макулатуру, точно підрізану за форматом книжки; вирізають гравюри і виносять їх у папках з подвійним дном; по кілька разів виходять із читального залу, залишаючи начебто книжки на столі, свідомо та настійливо відволікають увагу чергових у залі, на контролі, а в результаті книжки зникають безслідно. Це все дуже серйозні речі, і ми повинні обмінюватися відповідною інформацією, щоб не допускати подібних випадків, адже все, що зберігається в державних бібліотечних фондах, є національною культурною спадщиною.

І ще один напрям нашої діяльності з книжковим культурним надбанням. Принагідно підкреслимо, що термін «національна культурна спадщина» чи, вужче, «національна документальна спадщина» в цьому контексті відноситься не лише до книжок україномовних або навіть створених на українських землях, але й до всіх книжкових скарбів, що зберігаються в державних фондах України. Йдеться про проведення експертизи книг у бібліотеках, мета якої може бути різною: при купівлі книжкової пам'ятки бібліотекою і у випадку викрадення книжки; при укладанні актів на тимчасове передавання раритету на експонування до іншої установи і при відборі книжкових пам'яток до ДРНКН; при підготовці експертного висновку на книгу чи книги для Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України або атрибуції дефектних примірників, у т. ч. для приватних осіб. Слід наголосити, що існуючі методики проведення митної експертизи (Л. Калашникова), музейних цінностей (В. Індутного, Гемологічного центру), документів Національного архівного фонду України, антикварної оцінки не дуже підходять у даних випадках або підходять не повністю. Усвідомлена суспільством історико-культурна цінність книжкових пам'яток та їхня грошова вартість на світових аукціонах примушує працівників бібліотек впритул зайнятися цією справою і виробити спільні підходи щодо цього, на які можна спиратися, посилатися у випадку необхідності, тобто, знов-таки, працювати більш-менш уніфіковано, злагоджено. Адже збереження національної книжкової спадщини – це справа, вагома й важлива.

УДК 378.31 : 025.22(477.83) "18/19"

БЛАГОДІЙНІ ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ФОНДІВ НАУКОВИХ КНИГОЗБІРЕНЬ м. ЛЬВОВА В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Автор, ґрунтуючись на конкретних архівних даних, вводить до наукового обігу численні факти благодійницької підтримки бібліотек м. Львова з боку громадян міста, різних організацій на зламі ХІХ–ХХ ст., що свідчить про високий суспільний статус цих закладів культури. Одночасно наводяться відомості про досить велику кількість львівських книгозбірень того періоду.

Ключові слова: історія бібліотек, бібліотечні фонди, бібліотеки Львова, благодійництво.

Автор, опираючись на конкретні архівні дані, вводить в науковий оборот численні факти благодійницької підтримки бібліотек Львова громадянами міста, різними організаціями на рубежі ХІХ–ХХ вв., що свідчить про високий суспільний статус цих закладів культури. Одночасно наводяться відомості про досить велику кількість львівських бібліотек в той період.

Ключевые слова: история библиотек, библиотечные фонды, библиотеки Львова, благотворительность.

Relying on the concrete archival data the author introduces numerous facts of philanthropic support of Lviv's libraries by its citizens at the turn of the XX century that indicate the high social status of these culture institutions. At the same time the information about the large quantity of libraries in Lviv at that time is presented

Key words: the history of libraries, the funds of the libraries, the Lviv's libraries, the philanthropy.

ЯКІСНІ формування фондів – основа життєдіяльності бібліотек, можливе за умови достатнього фінансування. А цей фактор був відсутнім у бібліотек м. Львова означеного історичного періоду.

Та навіть за цих обставин при формуванні фондів львівські наукові бібліотеки намагалися досягнути відповідності між складом, обсягом фондів та інформаційними потребами читачів. Бібліотекарі були переконані, що фонд книгозбірень вищих навчальних закладів повинен містити наукову, довідкову, художню літературу та періодику і, лише частково, підручники та навчальні посібники.

Комплектування фондів наукових бібліотек Львова в ХІХ – на поч. ХХ ст. здійснювалося поступально, але дещо спонтанно, за принципом вибірковості. В його основу в деяких бібліотеках було покладено засади відносної повноти наповнення фондів. А. Соляник [46], окреслюючи розвиток системи документопостачання бібліотечних фондів України в ХІХ – на поч. ХХ ст. (до 1917 р.), зазначає, що освітню діяльність у Галичині проводили культурно-просвітні товариства «Народний дім», «Галицько-руська матиця», «Просвіта». Але, як свідчить наше дослідження, інституції, що передавали до фондів бібліотек українські видання в цей час було значно більше та й перелік джерел поповнення фондів був достатньо широким.

Бібліотеки в означений історичний період поповнювали фонди завдяки меценатській підтримці громадськості – як фінансовій, так і виданнями. Серед основних джерел переважали дари, книгообмін, у деяких установах – надходження обов'язкового примірника окремих комплексів видань.

Керівники інституцій, при яких діяли книгозбірні, здійснювали постійний контроль поточного комплектування, чому сприяло і поповнення фондів виданнями самих цих інституцій, що надавало можливість формувати колекцію видань установи. Окрім того, таке комплектування було корисним для читача. Це стосується фондів бібліотеки НТШ, Народного дому [25], Національного закладу Осолінських, товариства „Взаїмна поміч українського учительства“, а також бібліотеки Ставропігійського інституту, сформованого на основі книгозбірні Львівського братства. Фондові ресурси Державної педагогічної бібліотеки також зна-

чною мірою складалися з **Н. Кунанець** видань, що побачили світ у друкарнях інституцій, при яких діяли бібліотеки.

До бібліотеки товариства „Просвіта“ [31] також надходили видання, що вийшли друком у його друкарні, видавничий репертуар якої складався з кращих художніх творів українських та зарубіжних письменників, науково-популярних праць із різних галузей знань, збережених на малоосвітченого читача і написаних адаптованою для сприймання простим народом мовою. Ці видання централізовано розподілялися між бібліотеками товариства його Головним відділом [30]. Тобто, відділ виконував роль сучасного бібліотекаря і через нього здійснювалося комплектування фондів усіх бібліотек «Просвіти», в т. ч. Головної бібліотеки у Львові.

Та все ж переважна більшість видань до фондів бібліотек надходила завдяки меценатській підтримці громадськості, жертвності галицького громадянства. Так, бібліотекам Львова цінні наукові видання власних творів подарували О. Барвінський, О. Бородай, Б. Грінченко, М. Грушевський, Е. Грушкевич, М. Драгоманов, І. Кивелюк, О. Кониський, В. Лесевич, І. Мандичевський, Ом. Огоновський, К. Паньківський, Ф. Ржегорж, К. Сушкевич, І. Франко та багато інших. У Центральному державному історичному архіві (ЦДА) України у Львові зберігається золота книга пожертвувань до бібліотеки НТШ у 1893–1939 роках [56. – Од. зб. 853–856], що містить відомості про добродійців, які передали до книгозбірні понад 100 томів.

Бібліотекам дарували не лише книги, а й інші види документів, у тому числі рукописні. Зокрема, для бібліотеки НТШ багато рукописних матеріалів придбали самі члени товариства. Так, В. Гнатюк під час своїх етнографічних експедицій на Закарпаття розшукав цінні рукописні книги, серед яких: «Збірка духовних пісень» ХVІІІ ст. із села Грушева, «Співаник» ХІХ ст., «Приказки та примовки» з Поділля, матеріали особистого архіву українського фольклориста, етнографа і громадського діяча Л. Гарматія та ін. І. Крип'якевич передав бібліотеці акти м. Грубешова, декілька співаників і пом'яників ХVІІІ–ХІХ ст. [11], В. Щурат – 28 рукописів ХVІ–ХІХ ст., серед яких «Тріодь» ХVІ ст., декілька ірмолоїв та інших пам'яток писемності [29]. Багато діячів української культури та науки безкоштовно надали бібліотеці рукописи, автографи [32. – Спр. 101] та особисті архіви.

Періодично бібліотеці НТШ дарувалися й картографічні матеріали [17]. Неодноразово надходили вони від геолога Ю. Медведського. Так, у 1918 р. він передав колекцію геологічних і топографічних карт [49, с. 105]. Як свідчать публікації на сторінках «Хроніки НТШ», у 1914 р. від Ю. Медведського було отримано 4 карти [49, с. 94], за період з 1915 по 1919 р. – 1; у 1920 р. – 10 [49, с. 78, 94]. З 1930 р. спостерігається зростання картографічного фонду, оскільки в 1930–1932 роках подаровано 87 карт і 2 атласи [52], в 1932–1934 роках – 125 карт [53]. У 1935 році вдова професора І. Верхратського передала 23 карти з чоловікової колекції [54].

Керівництво бібліотеки час від часу зверталось із закликом до громадськості, сподіваючись, що «ніхто, кому дорогої справи науки взагалі, а науки нашого народу зокрема, не відмовить бібліотеці НТШ своєї помочі, та, не вжучися ніякими поглядами, партійними чи якими іншими, присилатиме їй усякі видання, усякі друки в нашій мові, ким би й де б вони не були видані <...> всякі чужомовні друки (книжки, часописи й інше), коли тільки є в них хоч рядок по українськи, або про український народ та його справи» [22, с. 22–23].

Про надходження дарунків до бібліотеки Народного дому пише І. Кривецький: «І відразу почала вона [Головна Руська Рада] збирати книжки для майбутньої бібліотеки, що стали напливати з усіх боків. Між іншим, міністерський радник К. Баєр подарував туди свою бібліотеку, Яків Головацький прислав велике число слов'янських творів, а І. Терлецький – цілу бібліотеку розв'язаного слов'янського інституту в Парижі» [28, с. 133–134]. Цій книгозбірні передавали книги І. Франко (8 прим. власних видань та книги М. Павлика), Ф. Ржегорж [35]. Я. Головацький, М. Шашкевич, Є. Петрушевич.

З 1892 р. фонд бібліотеки Народного дому постійно зростає, «майже щоденно збагачуючись книгами, брошурами, газетами різними мовами» [18. – 1892. – Ч. 111. – С. 888] завдяки активному добродійному сприянню української громадськості.

Прізвища благодійників систематично публікувалися у «Віснику Народного Дому». У 1858–1865 рр. бібліотеці сприяли В. Лавровський із Кракова, С. Проценський, К. Левицький, П. Ступницький, Й. Малецький, О. Скородрацький та ін. [56. – Спр. 286. – Арк. 1, 2, 5]. Окрім поповнення фондів виданнями, діячі культури та науки, серед яких В. Щурат, М. Возняк, І. Добрянський, Ю. Яворський, К. Студинський, Д. Вінцовський та багато інших, надавали книгозбірні фінансову підтримку.

У 1888–1890 рр. та в 1920-х рр. фонд бібліотеки інтенсивно поповнювався виданнями, подарованими багатьма визначними діячами, зокрема, В. Щуратом, М. Возняком, П. Бажанським, К. Студинським, Ф. Колессою, В. Гнатюком, Б. Барвінським, М. Тершаковцем та ін.

У 1930 р. надходження від благодійників склали 610 назв у 1 779 прим. [56. – Спр. 776. – Арк. 5]. Управа Народного дому справедливо відзначала: «Народний Дім та його бібліотека постали шляхом приватних пожертвувань, силами матеріально слабого червононоруського народу, який не має зажиточної знаті і складається лише зі селян, бідних сільських священиків і нечисленних чиновників, учителів та службовців...» [12].

Фонд бібліотеки Ставропільського інституту, ще перебуваючи під опікою Львівського братства, інтенсивно поповнювався за рахунок дарунків, отриманих від відомих діячів, кількість яких збільшувалася із зростанням політичної активності братства. Так, І. Вишенський подарував бібліотеці «Хроніку грецьку», константинопольський купець М. Кавак – п'ять томів цер-

ковних книг, 17 книг передав І. Галятівський, від А. Левинського братство отримало 93 книги, серед яких твори Вергілія, Цицерона, Овідія, Езопа, Корнелія. Анна Могиланка Потоцька подарувала Львівському Ставропільському братству коштовне Євангеліє, опрацьоване золотом. Збереглися також переліки книжок, що надходили в бібліотеку від окремих братчиків як дарунки та за заповітами.

Не забувала громадськість міста про добродійність щодо бібліотеки Осолінських [34. – Од. зб. 76]. До її фондів надходила велика кількість подарованих видань [34. – Од. зб. 2], причому серед осіб, які дарували книги, були відомі діячі української культури, зокрема, М. Драгоманов, І. Франко, А. Петрушевич, С. Сембратович, А. Антонович, члени студентського товариства «Академічне братство» [34. – Од. зб. 1]. Крім того, директор бібліотеки Л. Бернацький, подорожуючи по Східній Галичині, вишукував приватні колекції, домовлявся з їхніми власниками про передачу, внаслідок чого фонд поповнився багатьма цінними зібраннями.

Певна кількість подарунків надійшла до бібліотеки Баворівського, серед них найвагомішими були зібрання книг З. Чернецького, Яновського, Іленецького та Б. Барановського [37. – Од. зб. 31]. Останнє із названих зібрань багате на видання, що стосуються історії шкільництва у Східній Галичині у II пол. XIX ст.

Бібліотека Природознавчого музею Дідушицьких отримувала поодинокі видання та цілісні зібрання книг з автографами авторів. Значними були надходження у 1900–1907 рр. – із відомої «Варшавської бібліотеки» визначного геолога Л. Цейшнера (297 назв у 407 прим.), із бібліотеки природознавця М. Ломницького (100 прим.), із приватної книгозбірні Ю. Семірадського – геологічного й палеонтологічного спрямування (1 379 прим.). У наступні 2 роки надійшло понад 17 подарованих видань. Великі масиви друків від благодійників отримала бібліотека на початку 1930-х років. Для науковців-природознавців вважалося престижним передавати сюди свої опубліковані наукові праці, це, насамперед, зоологи Ф. Зайцев (320 копій книг) та Я. Ломницький (його родина подарувала майже 300 копій наукових публікацій ученого) [41. – Спр. 10].

Фонд Міської публічної бібліотеки повстав виключно завдяки благодійному сприянню громадськості – до нього впродовж короткого часу надійшло багато приватних зібрань і колекцій львівських бібліофілів: Ж. Тулей подарував своє зібрання обсягом 140 000 томів, Є. Баревич – 10 000 томів, Т. Солтис – 2 200 томів, К. Бруханський – 1 364 назви видань у 1579 примірниках, Т. Саучей – понад 1 000 рідкісних друків [1].

Не стояла осторонь громадськість і при формуванні фондів бібліотеки Львівського університету. Свої зібрання до неї передали родина Третерів (990 прим.), Ю. Куропатницький (740 прим.). У 1884–1885 роках спостерігалось значне зростання фондів цієї книгозбірні за рахунок подарунків [3], серед них від каноніка М. Форманіюша (10 209 прим.) [8], С. Павловського, родини О. Амброзевича [10, с. 164], Л. Мацейовського, які склали понад 6 000 прим. Добродійну допомогу надав відомий бібліофіл, вчений-природознавець С. Дунін-Борковський. Куратор Закладу ім. Осолінських Г. Любомирський передав понад 6 000 прим. видань, що були в декількох примірниках у бібліотеці Осолінеуму. Кальварієго з Берліна надіслав велику кількість дисертацій.

У післявоєнні роки обсяги видань, подарованих бібліотеці університету, значно зменшилися. Серед найвагоміших надходжень – родинні книгозбірні

А. Чарторійського та професора Ж. Каленбаха. У 1924 р. отримано особисті збірки книг після смерті професора університету Л. Клоссі, Л. Деспот-Зеновіча [10, с. 302], львівського лікаря Д. Вегла [5] та ін.

1937 р. завдяки французькому уряду, який прагнув „ознайомити львівських читачів з найкращими публікаціями останніх років” [7], бібліотека Львівського університету отримала можливість за каталогами вибрати видання з різних галузей знань. Таким чином її фонд поповнився 500 назвами видань у 1 000 томах французькою мовою.

Комплектуванню бібліотеки Богословської академії своїми дарами сприяли відомі діячі церкви та світські особи [27]. Поповнення фондів книгозбірні Національного музею ім. А. Шептицького перебувало під постійним контролем її директора І. Свенціцького. Цьому процесу активно сприяли І. Франко, В. Гнатюк, М. Павлик, І. Труш, С. Крушельницька, В. Щурат [38, с. 138].

До фондів бібліотеки товариства «Студіон» в 1938 р. передали видання художньої літератури, підручники та часописи працівник Митрополичого архіву Г. Дворянин, проф. І. Шендрик [43]. В. Єфтимович, Б. Барвінський, Р. Зубик. Найбільше долучився до формування фондів цієї бібліотеки А. Шептицький, який не лише подарував шематизми з власної колекції, а також придбав приватне зібрання німецького філолога, візантолога, професора з Мюнхена К. Крумбаха (1856–1909) [59].

У Військовій бібліотеці дарунки складали 12% нових надходжень. Значний масив видань було передано книгозбірні військовим інститутом у Варшаві [36. – Од. зб. 7].

До фонду бібліотеки товариства “Взаїмна поміч українського учительства” надходили дарунки різних освітянських організацій і приватних осіб. Зокрема, в 1929 році було подаровано 70 прим. видань у 113 т. Книжки подарували видавництво „Січ”, І. Козанівський (35 прим.) та ін. [48].

Державна педагогічна бібліотека, як зазначено у передмові до першого тому книжкового каталогу [6], отримувала подарунки виданнями від осіб та інституцій – таких, як Кураторія Львівської шкільної округи, школа м. Буська, Товариство директорів шкіл, Товариство наукових працівників, Спілка польських наукових працівників.

Керівники різних товариств зверталися до громадськості міста з проханням допомогти придбати для їхніх книгозбірень необхідні видання. Так, керівники „Медичної громади” неодноразово зверталися безпосередньо та листовно до українських лікарів з проханнями підтримати їхню бібліотеку фінансово, проте ці заходи переважно були безуспішними [13, с. 68]. Відгукнулися лише лікар М. Панчишин, який дав 150 золотих, а також проф. З. Штайзінг, котрий передав товариству 15 цінних книг. Сприяли поповненню фондів книгозбірні «Медичної громади», зокрема навчальними посібниками та підручниками, проф. М. Грушевський та інші відомі діячі науки та культури [13, с. 94]. У той же час аналогічне товариство єврейських студентів мало «спомагаючими» членами 300 лікарів, і, звичайно, справа комплектування фондів бібліотеки цього товариства просувалася значно краще.

Чимало відомих діячів науки та культури дарували свої книги бібліотеці «Академічної громади». Так, було отримано цінні книги від проф. М. Драгоманова, який постійно збагачував фонди бібліотеки спершу у складі «Дружнього лихваря», а згодом і «Академічного братства» [23]. Власні твори подарували книгозбірні О. Огоновський, К. Паньківський, О. Партицький, І. Фра-

нко, І. Чапельський, професори М. Потебня та Зігер. Низку видань їй передали відомі діячі культури Наддніпрянської України [21. – Спр. 60. – Арк. 31, 71, 74].

Головній бібліотеці товариства “Основа” профільні книги подарували В. Гузар [20. – Спр. 20. – Арк. 96], Л. Ганкевич, проф. Ю. Медведський [20. – Спр. 18. – Арк. 9], В. Рижевський, Феник, В. Васишин, З. Лукавецький та просвітній гурток товариства „Академічна громада”. Бібліотеці мистецької секції було передано 18 цінних мистецьких видань [20. – Спр. 20. – Арк. 9]. Бібліотеці „Товариства братньої допомоги слухачів рільничої школи в Дублянах” проф. Ю. Ау подарував своє приватне зібрання, яке нараховувало „пару тисяч” томів [47, с. 208].

Процес надходження видань до бібліотек наукових та фахових товариств був нерівномірним, але їхні фонди невпинно зростали, поповнюючись в основному за рахунок меценатської допомоги.

Формування фонду бібліотеки Наукового богословського товариства випередило створення самого товариства [40, с. 27–30]. О. д-р Й. Сліпий у своєму слові про передісторію товариства, зазначає, що бібліотека вже нараховувала 562 примірники [14. – Т. 2. – С. 85] та продовжувала активно зростати. Масив подарованих видань у фонді книгозбірні богословського товариства складав 27,3%. Завдяки митрополиту А. Шептицькому фонд зріс на 225 прим., митрополиту О. Бачинському – на 216 прим. Постійно надходили дарунки від церковних та світських діячів [16. – Т. 14. – С. 274], серед яких: О. Хвистун, о. Гуля та Я. Княгиницький [14. – Т. 3, кн. 1/2. – С. 170], Є. Громницький, Т. Галушчинський, І. Павлюк [14. – Т. 3, кн. 3. – С. 266], о. Ганушевський, о. Луців, о. Кулик та ін. [14. – Т. 3, кн. 4. – С. 350]. Списки видань, подарованих бібліотеці, вміщувалися майже у кожному випуску часопису «Богословія» [14. – Т. 14, кн. 4. – С. 277–286].

Перебуваючи на посаді директора бібліотеки Наукового богословського товариства у 1923–1926 рр., о. Й. Сліпий вирішив «переглянути всі церкви та парохіяльні бібліотеки, в яких ще криються не раз великі цінності, заховані в воєнним лихоліття...» [45]. Як зазначають очевидці, в деяких парафіях були справді цінні видання. Про це згадує В. Янів: «...у 1925 р., як гімназійний учень, бачив я на дзвіниці у Старому Самборі залишені без ніякої опіки книжки старої бібліотеки, серед яких дослівно валялися стародруки з XVI ст.» [40, с. 28]. Як стверджує О. Колосовська, принаймні 19 кирилических стародруків надійшли до бібліотеки цим шляхом [26].

Фонд бібліотеки Польського товариства опіки над здобутками мистецтва та культури також комплектувався виключно завдяки дарункам громадськості. Книгозбірня «Взаїмної помочі друкарів» поповнювалася силами самих членів товариства [42].

Поповненню фондів бібліотек сприяли установи та товариства, що діяли у Галичині та за кордоном, серед них особливу активність виявили видавництва і редакції, які регулярно надсилали до бібліотек свої видання.

Зокрема, бібліотеці НТШ передали книги і рукописні матеріали Український вільний університет (3 329 томів лише у 1927 р.), Ставропігійський інститут, Союз визволення України з Відня, Крайовий Союз кредитовий зі Львова, товариства під однойменною назвою «Січ» із Відня та Чернівців, «Українська громада» з Праги, «Академічна Громада», «Руслан», редакція УРЕ, Всеукраїнське товариство культурних зв'язків із закордоном із Харкова, Книгоспілка з Києва [44].

Значному зростанню фонду бібліотеки Народного дому сприяли вагомі надходження дарів – ціла книго-

збірня Слов'янського інституту в Парижі, книжкові зібрання, передані «Просвітою» та Товариством ім. М. Качковського, Ставропільським інститутом, Чеською та Польською академіями мистецтв, різноманітними видавництвами, перелік яких регулярно друкувався у «Віснику Народного Дому». До бібліотеки надходили серійні та видання, що продовжуються, «Дешевої книжки», «Християнської книжки», «Літопису Червоної калини», Наукового товариства ім. Шевченка. Подорожуючи, Я. Головацький налагоджував співпрацю з російськими бібліотеками, котрі передавали дублетні видання зі своїх фондів [56. – Спр. 800. – Арк. 1] – російську наукову та науково-популярну періодику, серед яких були і раритетні. Наприклад, від Рум'янцевського музею в Москві було отримано примірник «Адельфотеса» (1591 р., друкарня Львівського Ставропільського братства).

Бібліотека Баворовського також одержувала безкоштовно книжкову продукцію, зокрема, від Львівського наукового товариства, відділу самоврядування (колекцію з 50 афіш міського театру) та ін.

Міській публічній бібліотеці в 1910 році Львівська театральна комісія віддала зібрання книг колишнього директора театру М. Гавалевича (з 547 томів). Із Польської АН, Львівського наукового товариства та Закладу ім. Оссолінських також надійшла значна кількість видань.

Бібліотека Національного закладу ім. Оссолінських безкоштовно отримувала видання від відділу преси Міністерства внутрішніх справ, Польської національної бібліотеки у Варшаві, Польської книгарні у Львові та інших організацій [34. – Од. зб. 46].

Поповненню фондів книгозбірні «Взаїмна поміч друкарів» у 1872–1891 рр. сприяли видавці, власники друкарень та книгарень, серед яких львівські книгарі В. Губринович і В. Шмідт [4. – 1872. – № 18. – С. 347], літератор А. Гіллер та співвласник друкарні «Gazeta Narodowa» К. Громан [4. – 1875. – № 32. – С. 128], управляючий друкарні «Czas» у Кракові Й. Лакоцінський [9].

До бібліотек деяких гуртків товариства «Основа» окремі закордонні фірми регулярно надсилали проспекти та каталоги. Значну кількість видань подарували книгозбірні «Академічної громади» Краківська академія наук, товариства «Руська бесіда», «Просвіта» та ін. [19. – Спр. 3. – Арк. 23]. Краківське товариство студентів медиків «Академічна громада», після самолівідації, надало 599 прим. видань. Цікаво, що справою передачі «краківської бібліотеки» опікувався відомий згодом письменник В. Стефанік, який тоді навчався на медичному факультеті у Кракові.

Характерним для Галичини було складання заповітів на користь бібліотек. Так, після смерті Є. Олесницького, І. Ясеницького, К. Куницького, В. Шухевича, І. Левицького, І. Белея, І. Верхратського їхні приватні зібрання поповнили фонд бібліотеки НТШ. До бібліотеки Народного дому надійшли, спочатку з Вільно, приватна бібліотека Я. Головацького «в ціні вище 2000 гульденів» [18. – 1889. – Ч. 77. – С. 687], а згодом його архів з Петербурга [18. – 1891. – Ч. 101. – С. 822].

Міська публічна бібліотека поповнилася книгозбірнями професора університету Я. Пташніка та Т. Рутівського, у 1928 році – З. Драговського [2]. Бібліотеці Наукового богословського товариства передано у спадок книгозбірню о. проф. А. Ішакова [15].

Основу фонду бібліотеки Національного музею склали колекція рукописів та стародруків, зібрана митрополитом М. Левицьким, яку він у 1858 р. заповів «на заснування бібліотеки митрополітального дому» [39].

Бібліотеці Українського лікарського товариства свої приватні книгозбірні заповіли відомі львівські лікарі Е. Лукашевич, І. Куровець, П. Шевченко, І. Довбуш.

Головним недоліком комплектування фондів наукових бібліотек означеного історичного періоду були деяка безсистемність, відсутність повноти і планованості, що було пов'язано із слабкою фінансовою базою та недостатнім кадровим забезпеченням. Найбільше відсутність цілеспрямованого комплектування відчувалася у бібліотеках фахових та студентських товариств. Лише небагатьом книгозбірням вдавалося налагоджувати постійні зв'язки з керівниками друкарень, антикварнями та інституціями-видавцями. Частка видань, що надходила завдяки цьому безпосередньо від видавничих організацій, була вагомим.

Поряд із цим, успішність політики комплектування фондів була зумовлена надзвичайно скрупульозним відбором видань до фондів наукових бібліотек, до якого залучалися науковці інституції. Однак ці фактори не гарантували ні оперативності, ні повноти комплектування, ускладнюючи коригування репертуару нових надходжень, а це, у свою чергу, спричиняло накопичування у фондах книгозбірень дублетних видань.

Та все ж науковим бібліотекам Львова досліджувального періоду вдалося сформувати надзвичайно інформативні фонди, що сприяли розвитку наукової думки в регіоні.

Список використаних джерел

1. Badecki K. Biblioteka publiczna miasta Lwowa / K. Badecki. – Lwów, 1939. – С. 13.
2. Badecki K. Biblioteka miejska / K. Badecki // Publiczne biblioteki lwowskie : Zarys dziejow / pod redakcją L. Bernackiego. – Lwów, 1926. – С. 59.
3. Biblioteka // Kronika uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1924/25 Stanowiąca sprawozdanie rektora i dziekanów/ zestawil rektor w roku szkolnym 1924/25 prof. W. Sieradzki. – Lwów, 1925. – С. 134.
4. Czcionka. – Lwów.
5. Jędrzejowska A. Biblioteka uniwersytetu imienia Jana Kazimierza / A. Jędrzejowska // Publiczne biblioteki lwowskie: zarys dziejow / pod red. L. Bernackiego. – Lwów, 1926. – С. 30.
6. Katalog alfabetyczny Państwowej biblioteki pedagogicznej we Lwowie. – Lwów : Nakładem Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych, 1933.
7. Męcarski S. Pękny dar / S. Męcarski // Gazeta Polska. – 1938. – 24 maja.
8. Paszkiewicz U. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1553–1939) / U. Paszkiewicz. – Warszawa, 1996. – С. 154.
9. Przewodnik dla spraw drukarsko-litograficznych. – Lwów, 1891. – R. 3, № 3. – С. 21–22.
10. Szocki J. Księgozbiory domowy Galicji Wschodniej. 1722–1918 / J. Szocki. – Krakow, 2001. – С. 164.
11. Баб'як П. Збірка рукописів бібліотеки НТШ у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України / П. Баб'як // Бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка: книги і люди : матеріали круглого столу / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка, НТШ у Львові ; упоряд. та загал. ред. Л. І. Ільницької. – Львів, 1996. – С. 45–51.
12. Барвінський Б. Бібліотека і музеї «Народного Дому» у Львові, 1849–1919 рр. / Б. Барвінський. – Львів, 1920. – С. 136. – (Відбитка з «Вісника Народного Дому». – Р. XXXIII (XI), 1918–1919 ; ч. 1).
13. Беч Л. З. Бібліотека Медичної громади / Л. З. Беч // 25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної громади. – Львів, 1935.
14. Богословія. – 1925.
15. Богословія. – 1939–1942.
16. Богословія. – 1936.
17. Височенко С. М., Симутіна А. Л. Картографічна збірка Наукового товариства ім. Шевченка / С. М. Височенко, А. Л. Симутіна // Бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка: книги і люди : матеріали круглого столу / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка, НТШ у Львові ; упоряд. та загал. ред. Л. І. Ільницької. – Львів, 1996. – С. 35–45.
18. Вісник Народного Дому.
19. ДАЛО. – Ф. 297, оп. 1.

20. ДАЛО. – Ф. 293, оп. 1.
 21. ДАЛО. – Ф. 296, оп. 1.
 22. Дорошенко В. Українська національна бібліотека: Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка у Львові / В. Дорошенко. – Львів, 1936.
 23. Драгоманов М. Переписка / М. Драгоманов. – Львів, 1901. – Т. 1. – С. 77.
 24. Ковалюк Р. Український студентський рух на Західних землях XIX–XX ст. / Р. Ковалюк. – Львів, 2001. – С. 101.
 25. Колосовська О. Бібліотека Народного Дому: з історії формування фондів / О. Колосовська // Записки Львівської наук. б-ки ім. В. Стефаніка : зб. наук. пр. Вип. 9/10 / НАН України, Львів, наук. б-ка ім. В. Стефаніка. – Львів, 2002. – С. 114–134.
 26. Колосовська О. М. Кириличні стародруки з бібліотеки Богословського наукового товариства у Львові (на матеріалах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка АН України) / О. М. Колосовська // Історія релігій в Україні : тез. повідомлень IV круглого столу (Львів, 9–10 трав. 1994). – Львів ; Київ, 1994. – С. 98.
 27. Колянковський М. Про долю бібліотеки Богословської Академії / М. Колянковський // Світильник істини : джерела до історії Укр. католиц. богослов. акад. у Львові: 1928–1944. З нагоди її 50-літнього ювілею. – Торонто ; Чикаго, 1983. – С. 524.
 28. Кривецький І. Бібліотека Народного дому у Львові / І. Кривецький // Літ. наук. вісн. – 1905. – Т. 29, кн. 2.
 29. Кривецький І. Бібліотека НТШ у Львові / І. Кривецький. – Львів, 1923. – С. 6–7.
 30. Кунанець Н. Мандрівні бібліотеки товариства „Просвіта” Галичини: перша половина XX ст. / Н. Кунанець // Бібл. планета. – 2005. – № 1. – С. 31–33.
 31. Кунанець Н. Бібліотеки товариства «Просвіта»: Особливості діяльності / Наталія Кунанець // Записки ЛНБ ім. В. Стефаніка : зб. наук. пр. / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаніка. – Львів, 2003. – Вип. 11. – С. 181–188.
 32. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф. 1, оп. 2.
 33. Там само. – Ф. 50, од. зб. 34. – 205 арк.
 34. Там само. – Ф. 54.
 35. Там само. – Ф. 77.
 36. Там само. – Ф. 196.
 37. Там само. – Ф. 204.
 38. Лозинський І. М. Іларіон Свенціцький – бібліограф і бібліотекознавець / І. М. Лозинський // Книгознавство та бібліографія : зб. наук. пр. / ЛНБ ім. В. Стефаніка АН України. – К : Наук. думка, 1983.
 39. Мицько І. Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII ст. – кінець XX ст.) / І. Мицько. – Львів : Свічадо, 1998. – С. 64–65.
 40. Нарис історії Українського богословського наукового товариства: В 45-ліття заснування // Янів В. Студії та матеріали до новішої української історії / В. Янів ; з передм. Н. Полянської-Василенко. – Мюнхен, 1970.
 41. Наук. бібл. Держ. природозн. музею, фонд рукописів. – Ф. 1, оп. 1.
 42. Палюх О. До історії бібліотеки Львівських друкарів (1868–1900 рр.) / Ольга Палюх // Бібліотеки на західноукраїнських землях : матеріали 2-ої конф., Львів, 29 жовт. 2004 р. / уклад. М. Кульчицький, Н. Кунанець. – Львів, 2006. – С. 42.
 43. Пелех В. Мій святий працедавець / В. Пелех // Альманах УНС. – 1989. – С. 100.
 44. Перелік інституцій, що надіслали свої видання до бібліотеки НТШ // Дорошенко В. Стан бібліотеки в 1914–1920 рр. / В. Дорошенко. – Львів, 1921. – 82 с.
 45. Сліпий Й. Богословське наукове товариство та його статути / Й. Сліпий. – Львів, 1924. – С. 9.
 46. Соляник А. А. Система документопостачання бібліотечних фондів: закономірності розвитку / А. А. Соляник. – Х, 2005. – С. 95.
 47. Токарський Ю. Дубляни : історія аграр. студій, 1856–1949 / Львів. держ. аграр. ун-т ; Ю. Токарський. – Львів : Ін-т українознавства НАН, 1996.
 48. Учитель. слово. – 1930. – Ч. 12–13. – С. 199.
 49. Хроніка НТШ. – 1920. – Ч. 63–64.
 50. Хроніка НТШ. – 1922. – Ч. 65/66. – С. 77.
 51. Хроніка НТШ. – 1930. – Вип. 1–2. – Ч. 69–70.
 52. Хроніка НТШ. – 1932. – Ч. 71. – С. 13.
 53. Хроніка НТШ. – 1935.
 54. ЦДІА України м. Львів. – Ф. 129, оп. 1, спр. 1046, арк. 1.
 55. ЦДІА України у Львові. – Ф. 130, оп. 1.
 56. ЦДІА України у Львові. – Ф. 309, оп. 1.
 57. ЦДІА України у Львові. – Ф. 348, оп. 1, спр. 6407. – 98 арк.
 58. ЦДІА України у Львові. – Ф. 577, оп. 1, спр. 9, арк. 1–61.
 59. Ясіновська О. Колекція Євангелій з бібліотеки Львівської Ставропігії / Оксана Ясіновська // Успенське братство і його роль в українському національному відродженні : доп. та повідомл. наук. конф., 4–5 квіт. 1996 р. – Львів, 1996. – С. 67–72.

СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В БІБЛІОТЕКАХ

УДК 316:02

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – ОСНОВНЕ ЗАВДАННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ (ПРИКЛАДНОЇ) СОЦІОЛОГІЇ

У статті наголошується на переважно практичній спрямованості бібліотечної соціології. Наведено приклади загальноукраїнських і регіональних досліджень із характеристикою їхнього змісту, обсягу і мети.

Ключові слова: бібліотечна соціологія, соціологічні дослідження, впровадження результатів дослідження.

В статті делается акцент на преимущественно практической направленности библиотечной социологии. Приводятся примеры всеукраинских и региональных исследований с характеристикой их содержания, объема, цели.

Ключевые слова: библиотечная социология, социологические исследования, внедрения результатов исследования.

The author of the article emphasizes the mainly practical orientation of the librarian sociology. She exemplifies the all-Ukrainian and regional researches, gives the description to its content, volume and aims.

Key words: the librarian sociology, the sociological researches, the research's results implementation.

СОЦІОЛОГІЯ (від лат. *societas* – спільність, суспільство і грец. *logos* – вчення) – наука про закони та форми соціального (суспільного) життя людей у його конкретних проявах: різних за складністю соціальних системах, спільнотах, інститутах, процесах [12]. Це наука про поведінку людини в суспільстві, соціальні основи цієї поведінки, інтереси людей, їхні ціннісні орієнтації тощо. Саме ця наука,

використовуючи свій інструментарій, може запропонувати бібліотеці адекватну інформацію щодо соціокультурної ситуації, в котрій бібліотека функціонує. Це вкрай важливо, оскільки бібліотека не повинна відставати від потреб суспільства. Принаймні, дистанція між ними має бути мінімізована.

Т. Бозуш

Інтерес до використання соціології в бібліотечній діяльності виник на початку минулого століття. Соціологічні методи для вивчення читачів пропонували застосовувати ще в 20-ті роки ХХ століття видатні діячі бібліотечної справи Д. Балика та Н. Фрідьєва [1; 13]. На той час соціологія в бібліотечній справі була пов'язана виключно з двома проблемами: вивченням читацького попиту і оцінкою читачами роботи конкретних бібліотек. Отже, бібліотечна соціологія виникла саме з потреб практики. Відтоді стало зрозуміло, що ця наука допомагає вирішувати проблеми функціонування книгозбірень. Але згодом, на жаль, на тривалий час соціологічна робота в бібліотеках призупинилась і була поновлена лише на межі 1960–1970-х років, ставши важливою складовою бібліотечнознавчих розвідок.

Сьогодні соціологічні дослідження широко ввійшли в практику роботи публічних бібліотек України. Леде не всі книгозбірні проводять власні (принаймні хоч маленькі) розвідки, які являють собою різновидність прикладних досліджень галузевої соціології [11]. Вони, як правило, дають нам емпіричний рівень соціологічного знання і мають виражену практичну спрямованість, що дозволяє визначити місце тієї чи іншої бібліотеки в соціокультурному просторі регіону та й взагалі на ринку бібліотечно-інформаційних послуг. Це дає можливість бібліотечній установі формувати завдання своєї діяльності з урахуванням потреб наявних чи потенційних користувачів.

Безпосереднім приводом для проведення дослідження може бути та чи інша проблема, що вимагає свого вирішення. Дуже часто здійснювані розвідки зумовлюють появу нового погляду на, здавалось би, знайомі питання чи стан речей. Адже, при звичайстві до певного стану справ, інколи ми навіть не замислюємося про необхідність змін. Дослідження дає можливість зовні подивитися на проблему, зруйнувати установлені стереотипи, побачити перспективу, а можливо – виробити прогноз на майбутнє.

Тематика досліджень, котрі здійснюють великі та малі бібліотеки, дуже широка і охоплює багато аспектів бібліотечної діяльності. Увагу бібліотечного соціолога можуть привернути безліч тем та питань: контингент користувачів; мотивація їхнього звернення до бібліотечних послуг; запити споживачів та їхнє задоволення; тематика замовлень і причини відмов; думка користувачів про склад фондів, довідковий апарат та довідково-інформаційне обслуговування, технічне оснащення бібліотеки, комфортність обслуговування, компетентність, уважність і ввічливість працівників; значимість бібліотечних джерел інформації; ставлення користувачів до бібліотеки, оцінка її діяльності. Частіше за все за своєю природою дослідження є маркетинговими, тобто за їхньою допомогою бібліотека хоче вирішити конкретну проблему чи комплекс проблем. Особливо це стосується розвідок, метою яких є вивчення ступеня задоволеності користувачів різноманітними аспектами діяльності бібліотеки; відповідності цієї діяльності реальним потребам. Своєчасно проведене соціологічне дослідження допомагає приймати точні стратегічні рішення, що стосуються розвитку як окремої книгозбірні, так і всієї галузі.

У роботі бібліотек чітко простежується тісний взаємозв'язок науки та практики: науковці та фахівці-практики окреслюють проблемне коло питань, котрі потребують вивчення, дослідники здійснюють розвідку, визначають шляхи рішення проблем, а практики впроваджують рекомендації за наслідками досліджень.

Отже, умовно можна визначити такі основні етапи бібліотечнознавчих розвідок:

- окреслення проблематики дослідження (практики, дослідники);
- набуття знання (дослідники);
- поширення знання (дослідники);
- застосування знання (дослідники, практики).

Застосування результатів розвідки є кінцевою і часто найважчою його фазою. Висновки прикладних досліджень повинні вести до практичних змін і подальшого удосконалення. Дуже важливе завдання – трансформувати отриману інформацію в прагматичне русло. Все має бути достатньо конкретизовано і переведено на мову реальної практики, являти собою ефективну систему практичних заходів. Питанням упровадження результатів дослідження в практику роботи бібліотек завжди приділялася належна увага. У структурі науково-дослідницького відділу НПБУ деякий час був сектор впровадження результатів, для бібліотек видавалися методичні рекомендації [8], складалися координаційні плани цієї роботи. Кожні п'ять років виходять друком огляди досліджень, проведених бібліотечними закладами України [11].

Нині не існує чіткої системи організації впровадження результатів досліджень. Причина, мабуть, у тому, що впровадження, як і сама розвідка, – процес творчий, важко піддається чіткому регламентуванню і часто густо не залежить від бажання дослідників, а має об'єктивні перепони.

Якою може бути тактика успішного впровадження? По-перше, ніколи не можна одним зусиллям провести кардинальні зміни. Впровадження чи нововведення слід розпочинати з тієї точки, де воно має найбільше шансів на успіх, як правило, це найбільш вузьке місце, що і викликало потребу в дослідженні. Для успіху будь-якої справи стартова точка повинна бути вдалою.

Форми впровадження можуть бути різні. Найбільш поширені – висвітлення результатів у виступах і публікаціях та комплекс заходів, спрямованих на досягнення зміни ситуації.

Ступінь цих змін може бути різним і не обов'язково повинен бути масштабним. Більш ефективна, на наш погляд, концепція „маленьких кроків” („Маленький принц” А. де Сент-Екзюпері).

Усвідомлюємо, що результати дослідження автоматично не сприяють змінам. Упровадження передбачає з'ясування змісту процесу змін, визначення, хто і як їх буде здійснювати, встановлення правил, за якими ця робота відбуватиметься. А для цього потрібен діалог дослідників та практиків.

Розглянемо розробки останніх років як ілюстративний матеріал застосування результатів дослідження на практиці.

У 2004 році за методикою НПБУ на базі бібліотек різних рівнів 18 областей України та АРК було проведено дослідження **«Незадоволений читацький попит на вітчизняну книжкову продукцію. Пропозиції щодо її видання та перевидання»** [2]. Підставою для його здійснення стала постанова Кабінету Міністрів України від 1 липня 2002 року № 900 «Про затвердження Програми поповнення бібліотечних фондів на період до 2005 року». В 2008 році для актуалізації даних зроблено повторний зріз.

Отримані списки незадоволеного попиту з 2004 року щорічно використовуються при закупівлі книг за Державною програмою розвитку і функціонування

української мови на 2004–2010 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 року № 1546.

У 2006–2008 рр. НПБУ здійснила дослідження **«Публічні бібліотеки України в контексті соціокультурного простору регіону»** [3–4] та **«Сільська бібліотека на мапі України»** [6–7]. Їхньою метою було визначення ролі і місця публічної бібліотеки в сучасному соціокультурному середовищі різних регіонів.

У кожному базовому регіоні проводилось опитування не лише користувачів бібліотек, а й жителів, представників органів влади, які опікуються питаннями культури. Ця діяльність сприяла популяризації книгозбірень та стала поштовхом до розуміння місцевою владою проблем бібліотек і пошуку шляхів їхнього вирішення. Зокрема, отримані матеріали було взято до уваги Кабінетом Міністрів України, який прийняв постанову щодо підвищення оплати праці бібліотекарів. Окрім того, кожна базова бібліотека одержала корисні відомості щодо порад користувачів та їхнього бачення шляхів підвищення авторитету книгозбірні у своєму населеному пункті.

Сільська бібліотека неодноразово ставала предметом регіональних наукових розвідок. Дослідження **«Сільська бібліотека на мапі України»** дало багатий фактичний матеріал і зафіксувало кризову ситуацію в цих закладах. Одним із прикладів впровадження результатів цього дослідження можна назвати проведення в Миколаєві бібліотечного форуму «Сільська бібліотека: стратегія поступу в майбутнє», який привернув увагу широкого загалу (а на ньому були присутні керівники обласного рівня, представники сільських рад, спонсори, партнери) до проблем сільських бібліотек, що дає надію на покращання ситуації.

Відповідно до Закону України «Про обов'язковий примірник документів» від 02.04 1999 р. № 595-XIV та постанови КМ України «Про порядок доставляння обов'язкового примірника документів» від 10.05.2002 р. № 608, було проведено загальнодержавне дослідження **«Обов'язковий примірник документів (місцевий) та повнота його надходжень до бібліотек України»**. У ньому брали участь ряд ОУНБ. Було зафіксовано відсутність системи інформування про видавничі організації та їхню друковану продукцію. Всі обласні книгозбірні представили списки видавничих центрів свого регіону, що дало можливість надіслати їм листи. І, як результат, – було додатково отримано ряд видань.

Деякі бібліотеки провели в рамках даного дослідження значно ширшу роботу, яка дозволила отримати цікаві результати. Наприклад, Тернопільська ОУНБ вивчала історію та розвиток книговидання в місті, структуру видавничого сектору та його тематичну спрямованість; динаміку та обсяги надходжень обов'язкового безоплатного (місцевого) примірника документів до ОУНБ за різними параметрами; досліджувала механізм інформування про нові книги [9]. Підсумком цієї масштабної роботи стало видання збірника [10] та проведення науково-практичної конференції за участю бібліотечних фахівців та видавців. І, як результат, надходження обов'язкового примірника до фондів обласної бібліотеки покращилось.

Широкі можливості для впровадження результатів надають також матеріали локальних розвідок. Уже в ході дослідження **«Бібліотека і правова інформація: користувач, ресурси, послуги»**, що проводила НПБУ

в 2009 році, було розпочато впровадження результатів у практичну діяльність: вивчення запитів користувачів було враховано при формуванні фонду Центру правової інформації (ЦПІ). В ході телефонного опитування, паралельно, рекламувалася діяльність ЦПІ та громадської приймальні.

У результаті вивчення **«Фонди дореволюційних нотних видань ХДНБ»** картотека цих видань поповнилася більш ніж 2 000 наукових бібліографічних записів та було видано каталог. І таких прикладів можна навести багато.

Для успішної дослідницької діяльності надзвичайно важливе значення має кадрове питання. Особливо це стосується бібліотечних працівників. Дуже часто ми пливемо за течією, проявляємо інертність, боїмося втратити наявну стабільність, не бажаємо ризикувати. Не вистачає, на жаль, знань, і єдиний на сьогодні шлях їх отримати – самоосвіта. Маємо надію, що тут стануть у пригоді випуски інформаційно-аналітичного бюлетеня «Соціологічні дослідження в бібліотеках», який видає НПБУ з 1992 року, та матеріали методичного сайту НПБУ, зокрема його рубрики «Сторінка дослідника» (<http://profy.nplu.org/>), професійне спілкування.

Але, хоча в останній час соціологічні бібліотечно-знавчі дослідження стали нормою бібліотечної практики, далеко не у всіх обласних бібліотеках є спеціальні підрозділи. Це показало і вивчення, проведене на початку 2007 року науково-дослідницьким відділом НПБУ. Як свідчать його матеріали, такі підрозділи збереглися лише в НПБУ та ХДНБ. У жодній з ОУНБ немає окремого відділу, в двох існує відділ науково-методичної роботи та соціологічних досліджень (Донецька, Кіровоградська ОУНБ), у Миколаївській – науково-методичної роботи та інновацій. П'ять бібліотек (Волинська, Одеська, Полтавська, Сумська, Чернігівська ОУНБ) мають у складі науково-методичних відділів сектори або фахівців із соціології. У Вінницькій ОУНБ створюються тимчасові робочі групи. В 6 бібліотеках (Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Львівська, Херсонська, Черкаська ОУНБ) є тільки посади заступників директора з наукової роботи. В Рівненській ОУНБ існує відділ маркетингу та наукової роботи (є сектор НДР, моніторингу бібліотечного середовища), в Луганській – відділ наукового аналізу і розвитку бібліотек.

Науково-дослідницькою роботою на місцях опікуються дуже рідко по 2 особи, в основному ж – одна людина.

Щодо залучення до проведення досліджень фахівців із інших організацій, то, за нашою інформацією, це практикують лише в Миколаєві. Партнером бібліотек тут виступає Центр із вивчення громадської думки «Наваль-експерт» [5].

Звичайно, в такій ситуації, коли одна людина відповідає і за підготовку програми, і за збирання інформації, і за узагальнення матеріалів дослідження та повинна весь час переключатися з однієї проблеми (теми) на іншу, дуже важко на високому рівні провести всі етапи НДР. Відсутність у бібліотеках спеціального наукового підрозділу з відповідно підготовленими кадрами породжує певні труднощі. Як наслідок, не вистачає часу на розроблення кожного етапу дослідження, виникають труднощі при формулюванні гіпотез та вибіркової сукупності. Найбільш складний момент для бібліотечних соціологів настає тоді, коли матеріали вже зібрано, цифри підраховано й потрібно

їх аналізувати і тлумачити, порівнювати та робити висновки, пропонувати шляхи вирішення виявлених проблем.

Однак, незважаючи на різні труднощі та перешкоди, інтерес до соціологічних аспектів бібліотечної діяльності дуже великий. Бібліотечні працівники розуміють, що це допомагає не тільки отримувати актуальну інформацію, але й знайти вірну тональність у спілкуванні, з одного боку, з користувачами, з іншого – з керівництвом та владою, а також визначити ефективні засоби функціонування бібліотеки у непростих економічних умовах.

Список використаної літератури

1. Балька Д. А. Библиологическая социология: Определение, предмет, методы / Д. А. Балька. – Б. в. д. – С. 39-69.
2. Богуш Т., Мاستіпан О. Дослідження незадоволеного читачького попиту / Т. Богуш, О. Мاستіпан // Соціологічні дослідження в бібліотеках : інформ.-аналіт. бюл. Вип. 31. – К., 2005. – С. 3-32.
3. Богуш Т. Роль і місце публічних бібліотек України в соціокультурному просторі регіону: Результати дослідження / Т. Богуш // Соціологічні дослідження в бібліотеках : інформ.-аналіт. бюл. Вип. 34 / НПБ України. – К., 2008. – С. 3-40.
4. Богуш Т. Роль публічної бібліотеки в житті пересічного українця: (за наслідками дослідження) / Т. Богуш // Бібл. планета. – 2008. – № 4. – С. 5-9.
5. Любаренко Л., Мاستіпан О. Що ми маємо сьогодні... : (деякі проблеми наук.-дослід. діяльн. б-к України) / Л. Любаренко, О. Мастіпан // Соціологічні дослідження в бібліотеках : інформ.-аналіт. бюл. Вип. 33 / НПБ України. – К., 2008. – С. 15-23.

6. Мастіпан О. Сільські бібліотеки України: реальний стан, проблеми, перспективи (за результатами дослідження) / О. Мастіпан // Бібл. планета. – 2008. – № 3. – С. 14-17.

7. Мастіпан О. Сільські бібліотеки України: реальний стан, проблеми, перспективи (за результатами дослідження) / О. Мастіпан // Бібл. планета. – 2009. – № 1. – С. 7-11.

8. Методичні рекомендації по організації впровадження результатів наукових досліджень в практику бібліотек / ДРБ УРСР ; авт. С. Л. Зворський. – К., 1982. – 32 с.

9. Молицька Г. Обов'язковий примірник документів (місцевий) та повнота його надходження до Тернопільської обласної наукової бібліотеки за 1998-2002 роки : (результати соціол. дослідж.) / Г. Молицька // Соціологічні дослідження в бібліотеках : інформ.-аналіт. бюл. Вип. 30 / НПБ України. – К., 2004. – С. 10-22.

10. Обов'язковий примірник документів (місцевий) та повнота його надходжень до Тернопільської ОУНБ за 1998-2002 роки : (результати соціол. дослідж.) / Тернопіл. обл. універс. наук. б-ка ; підгот. Г. С. Молицька. – Тернопіль, 2004. – 38 с.

11. Огляд науково-дослідної роботи наукових бібліотек та вищих навчальних закладів культури України у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і основ книгознавства за 2001-2005 роки / М-во культури і туризму України ; ДЗ «Нац. парлам. б-ка України» ; склад. Т. Богуш, С. Зворський, Л. Любаренко, О. Мастіпан, Т. Швачка. – К., 2009. – 232 с.

12. Социологический справочник / под общ. ред. В. И. Воловича. – К., 1990. – С. 104.

13. Фридьєва Н. Изучение читателя : опыт методики / Н. Фридьєва ; Главполитпросвет ; под ред. М. А. Смушковой. – 2-е изд., испр. и доп. – М.; Л. : Долой неграмотность : [Центр. тип. Н.К.В.М.], [1928]. – 158, [2] с. : табл.

УДК 316 : 027.625(477)

СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ ДЛЯ ДІТЕЙ ЯК ПІДґРУНТЯ ПІДГОТОВКИ ДЕРЖАВНОЇ ЦІЛЬОВОЇ ПРОГРАМИ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ ЧИТАННЯ

Автор розкриває систему вивчення дитячого читання в бібліотеках України, його динаміку, включаючи такі аспекти, як зацікавлення краєзнавчою літературою, книгами, виданими українською мовою, творами сучасних українських авторів; відзначає особливості сучасного, „кліпового”, сприйняття інформації. Результати цих досліджень запропоновано покласти в основу Державної цільової програми підтримки та розвитку читання.

Ключові слова: діагностика читання, соціологічні дослідження, читачька компетентність дитини, державна програма.

Автор раскрывает систему изучения детского чтения в библиотеках Украины, его динамику, включая такие аспекты, как интерес к краеведческой литературе, книгам, изданным на украинском языке, произведениям современных украинских авторов; отмечает особенности современного, «клипового», восприятия информации. Результаты этих исследований предлагается положить в основу Государственной целевой программы поддержки и развития чтения.

Ключевые слова: диагностика чтения, социологические исследования, читательская компетентность ребёнка, государственная программа.

The author examines the children`s library reading study system, the evolution of children`s reading, including such aspects as interest in local history literature, books published in Ukrainian, works of modern Ukrainian authors, peculiarities of modern, "video-based", perception of information. The results of these researches are suggested to be put in the foundation of the National goal-oriented program to support and develop reading.

Key words: the reading diagnostics, sociological researches, the child`s reading competence, the State program.

ПРОБЛЕМА «кризи читання», про яку вже багато років із занепокоєнням пишуть учені багатьох країн світу, не могла не торкнутись України. Соціокультурна ситуація, що склалася в державі, призвела до зниження авторитету друкованого слова, престижності читання серед дітей і, відповідно,

до зниження освітнього, загальнокультурного рівня дітей та молоді.

О. Петренко

Якщо не читає доросла людина, це мало в чому позначиться на ній: її внутрішній світ уже сформований. Що ж стосується дітей, то читання закладає фундамент

їхнього ставлення до світу і до людини. Читання має програмне значення для подальшого життя дитини.

Тож інтерес бібліотекарів до діагностики читання дітей XXI століття значно зріс, а сучасні і досить ефективні форми вивчення цієї проблеми, як засвідчує практика бібліотек для дітей, – це соціологічні та моніторингові дослідження. Вони дозволяють фіксувати зміни, що відбуваються в процесі читання дітей у бібліотеці як у часі, так і за змістом; передбачати збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізування інформації щодо стану читання, прогнозувати динаміку його змін; розробляти науково обґрунтовані рекомендації стосовно корекції процесів організації читання та його подальшого удосконалення.

Протягом останніх років бібліотеками для дітей було проведено значну кількість як регіональних, так і локальних соціологічних та моніторингових досліджень із проблем дитячого читання: «Бібліотека – територія читання» (Рівненська ОБД), «Інформаційні потреби користувачів-дітей області», «Найулюбленіша книга» (Хмельницька ОБД), «Портрет юного читача Криму», «Читацькі інтереси і можливості дітей – соціальних сиріт» (Кримська республіканська установа «Дитяча бібліотека ім. В. Н. Орлова»), «Твоє дозвілля» (Уманська ЦМБД Черкаської області) та ін.

На вивчення діапазону культурно-інтелектуальних уподобань і захоплень юних користувачів села були спрямовані моніторингові дослідження Луганської ОБД «Що і як читають діти села» та «Місце книги у світі захоплень дитини – користувача сільської бібліотеки» Кіровоградської ОБД ім. А. П. Гайдара.

Результати останньої розвідки дають підстави стверджувати: бібліотека в селі – єдиний заклад, в якому можна змстовно провести час, тож більшість респондентів її відвідують і залюбки читають. Але відповіді на окремі запитання показують, що не все так добре з читанням дітей у сільській місцевості. Так, на запитання: «До яких занять залучається вся сім'я?» 40% респондентів або зовсім не відповіли, або ж відповіли: «Ні до яких». А це означає, що значна кількість дітей залишається наодинці з собою. В той же час дослідженням зафіксовано, що є частина підлітків, які не читають взагалі. Вони склали третину респондентів (37,4%). Причини цього різні, як і відповіді респондентів: «важко дістати хорошу книжку», «не люблю читати», «ліньки», «не цікаво».

Дитяче читання як цінність культури – явище неоднозначне і мінливе. Воно залежить від якості літератури і рівня її сприйняття юним читачем. Спілкуючись із книгою, дитина отримує нові знання, нові враження, але при цьому щодо книги у неї виникають свої думки, почуття, образи, фантазії.

У бібліотеках для дітей значна увага приділяється дослідженням дитячого погляду на книгу, читання та оточуючий світ. Так, бібліотеки-філії ЦБС для дітей м. Львова проводили опитування «Я та інші», в результаті якого було оформлено виставки «Гортаючи сторінки», «Книги читацької думки». Центральна бібліотека ім. Т. Г. Шевченка для дітей м. Києва здійснює моніторинг «Скарбниця улюблених книг всіх поколінь українських дітей» і за його результатами видає щорічний «Літопис улюблених українських книг різних поколінь дітей» та проводить комплекс масових заходів, спрямованих на пробудження у читачів-дітей інтересу до творчої спадщини українських письменників. У Херсонській

ОБД щорічно відбуваються моніторингові рейтинги «Краща книга року», «Твій улюблений жанр», «Сподобалось – не сподобалось», які дозволяють з'ясувати уподобання юних читачів, коло популярних жанрів, авторів, видань. Так, у 2007 році за результатами опитування, в якому взяли участь учні 5–9 класів, першість утримують твори світової літератури (47% респондентів), 30% – віддають перевагу російським авторам, твори української літератури люблять читати 23% опитаних. І хоча розподіл уподобань не змінився, все ж, у порівнянні з результатами опитувань попередніх років, відбулися позитивні зміни у зростанні інтересу до української книги (збільшився на 10%). Книги про Гаррі Поттера, які протягом попередніх років займали перше місце в рейтингу, потіснив вітчизняний бестселер – книга М. та С. Дяченків «Дика енергія. Лана». До десятки найпопулярніших – потрапила і книга П. Загребельного «Роксолана». Це якраз результат проведеної роботи з популяризації книг українських письменників. Подібні моніторинги проводять й інші обласні бібліотеки для дітей.

Окремий напрям у дослідницькій роботі бібліотек для дітей становлять розвідки краєзнавчого характеру, а саме: чи знають користувачі історію свого краю, що спонукає їх звертатися до книг місцевих письменників, чиї твори найбільше подобаються дітям, з якими письменниками вони хотіли б зустрітись, які заходи відвідати. Зокрема, подібні розробки має Херсонська ОБД. У ході дослідження було встановлено, що школярі виявляють підвищений інтерес до історії рідного краю, більшість із них мають бажання відвідувати заходи книгозбірні, присвячені історії рідного міста, самі пропонують теми таких заходів. Соціологічне дослідження «Книга о рідном крає, городе в чтении подростков», проведене в 2007 р. ЦДБ ім. А. Гайдара м. Севастополя, також показало, що краєзнавча література входить у коло читання майже всіх підлітків.

У 2007 р. бібліотеки для дітей стали учасниками регіонального моніторингу «Я читаю сучасну книжку українською мовою», який проводила Національна бібліотека України (НБУ) для дітей. Його основною метою було визначення стану укомплектованості фондів у бібліотеках для дітей і сільських філій дитячою літературою, виданою в 2005–2006 рр. відповідно до Державної програми розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 роки, Державної програми «Українська бібліотечна серія» та програми випуску друкованої продукції «Українська книга», а також з'ясування рівня популяризації цієї літератури серед дітей і активності її читання. Моніторинг здійснювався методом анкетування на базі спеціалізованих бібліотек для дітей і сільських бібліотек-філій ЦБС Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Сумської, Хмельницької, Чернігівської областей та АРК. Виходячи з вимог програми та методики моніторингу, було опрацьовано 1 909 анкет юних читачів, а також 990 анкет бібліотекарів, 81% із яких становлять працівники сільських бібліотек-філій. Об'єктами дослідження стали нові книжкові надходження, бібліотекарі та користувачі базових бібліотек.

Основним висновком моніторингу є те, що дітям вкрай необхідна нова українська книга. Причому вони охоче її читають, незалежно від рівня популярності чи «розкрученості». Головне, щоб ця книга була у фондах

бібліотек. Це переконує, що розвиток компетентності дитячого читання певною мірою залежить і від видавничої політики нашої держави.

Зміни в тенденціях читання дітей фіксує і щорічний всеукраїнський моніторинг «Книга року...». За його підсумками, у 2008 році читацькі уподобання дітей змінилися кардинально. З розширенням українського книжкового ринку улюбленими книжками юних читачів стали: «Солодка Даруся» М. Матіос, «Таємниця Пурпурової планети» Л. Ворониної, «Лісом, небом, водою» С. Оксеніка, «Брамник» та «Дика енергія. Лана» М. і С. Дяченків, «Поліанна» Е. Портер та ін. Проте першість у всеукраїнському масштабі утримувала книга «Гаррі Поттер» Дж. К. Ролінг. Попередні ж соціологічні дослідження «Українська художня література у читанні дітей-учнів 5–9 класів», «Книга року–2000» та «Книга року–2001» засвідчили, що покоління, яке зросло в 90-х роках у незалежній Україні та формувалося в епоху розвалу і хаосу, не звикло читати, а тим більше – українську книжку. Діти зверталися здебільшого до творів, включених до шкільної програми, та майже одних і тих самих авторів.

У процесі розвитку читацької компетентності дитини важливу роль відіграють сімейні читання, які були й залишаються невід'ємною частиною виховання, засобом духовного спілкування батьків і дітей та потребують значної підтримки як з боку бібліотек, так і всіх соціальних інститутів, що опікуються проблемами дитинства.

Тому важливе місце в соціологічних дослідженнях займають проблеми організації сімейного читання. Наприклад, Дніпропетровська ОБД у 2007 р. провела соціологічне опитування родин «Читання в системі родинних цінностей», яке підтвердило тенденцію останніх років – зменшення інтересу до читання. Молоді батьки аргументують мінімалізоване використання книги у вихованні та розвитку дитини «боязкістю пошкодити книгу, особливо бібліотечну»; тим, що дитина ще замала і читати вголос потрібно починати у 4–5 років; невмінням працювати з дитячою книгою, «несучасністю» такого носія інформації. У той же час анкетування виявило батьків, які хотіли б отримати кваліфіковану допомогу бібліотеки щодо залучення дітей до читання.

Досить активно вивчає цю проблему Харківська ОБД. Так, у 2005 р. нею було проведено соціологічне дослідження «Ми хочемо знати». Методом анкетування вивчалися інформаційні запити батьків, пізнавальні інтереси їхніх дітей молодшого шкільного віку. Як зазначили більшість батьків, діти віддають перевагу казкам і дитячим ілюстрованим енциклопедіям. А читання пізнавальної літератури, за їхнім твердженням, стимулює розвиток пам'яті, наполегливості та прагнення до здобуття нових знань. У цілому проведені дослідження сприяло удосконаленню роботи працівників книгозбірні з популяризації пізнавальної літератури. Враховуючи побажання батьків, було активізовано роботу з енциклопедичними виданнями серій «Я пізнаю світ», «Світ навколо нас», «Все про все» та ін. Водночас здійснювалася робота з розширення знань батьків про пізнавальну літературу для дітей молодшого шкільного віку.

Спираючись на результати попередніх вивчень, бібліотека провела комплексне регіональне дослідження «Сучасна модель сімейного читання», в якому взяли участь усі ЦБС м. Харкова та Харківської області.

Основною метою розвідки було отримання об'єктивної картини стану сімейного читання в регіоні. У процесі обробки даних, одержаних при паралельному опитуванні дітей, батьків і бібліотекарів, було проаналізовано соціально-психологічні чинники сучасного читання в сім'ї, ставлення до читання дітей і дорослих, мотиви звернення до бібліотеки та книги. Виявлено, що 45% респондентів вважають, що роль родини як організатора сімейного читання у теперішній час зменшилася, 31,6% – залишилася без змін, 23,3% – зросла. За результатами вивчення фахівці Харківської ОБД провели обласний проблемний семінар «Новий ракурс діяльності дитячих бібліотек: стратегія організації сімейного читання».

Розвиток дитячого читання неможливий без постійного вдосконалення бібліотечно-інформаційних послуг. Бібліотека для дітей, яка хоче бути цікавою, затребуваною користувачами, має постійно й системно досліджувати їхні потреби, очікування щодо її діяльності. Для цього використовуються різноманітні соціологічні методи.

Постійний моніторинг своєї діяльності здійснює Херсонська ОБД. Після першого комплексного дослідження користувачів «Бібліотека моєї мрії» при ній було відкрито Інтернет-центр, а наступні щорічні соціологічні дослідження «Бібліотека очима читача» дали бачення перспектив розвитку книгозбірні. Так, у бібліотеці відбулися прогресивні технологічні зміни, а саме: було впроваджено інтегровану автоматизовану систему, що охоплює повний цикл бібліотечного обслуговування – від комплектування фондів і запису читача до книгозбірні до видачі, повернення документів та статистичного обліку. Відбулась і структурна перебудова діяльності бібліотеки, спрямована на більш повне задоволення потреб окремих груп дітей при збереженні вікової диференціації обслуговування в читальних залах та на абонементях. Паралельно з названими змінами було запроваджено моніторинг ефективності творчих акцій та масових заходів, що здійснюється із застосуванням методів статистичного аналізу, анкетування та інтерв'ювання (користувачів, педагогів, бібліотечних працівників), експертної оцінки і дозволяє оперативно виявляти «вузькі місця», актуальні проблеми та вносити необхідні корективи. На сьогодні Херсонська ОБД – лідер із просування дитячого читання в Україні.

Активно займається дослідницькою роботою ЦБС для дітей м. Миколаєва. В її доробку – низка соціологічних розвідок: «Бібліотека як гарант успішного творчого та інтелектуального розвитку дитини», «Використання інформаційно-пошукових можливостей бібліотеки для виконання запитів читачів», «Бібліотека – територія читання».

Отже, дослідження, проведені бібліотеками, показують, що діти люблять свої бібліотеки і читають. Але як і що? На початку XXI століття ми спостерігаємо у бібліотеках для дітей новий тип користувача з новою моделлю читання. Сьогодні відбувається інтенсивна трансформація читацьких уподобань дітей, змінюються практично всі характеристики їхнього читання: його статус, тривалість, характер, способи роботи з друкованим текстом, репертуар, мотиви і стимули читання. Стара модель освоєння дітьми друкованого тексту замінюється новою, адже з'являються альтернативні джерела отримання інформації.

Як правило, більшість із тих, хто любить читати, – дошкільники та діти молодшого шкільного віку. Чим старшою стає дитина, тим менше часу читає, і цей процес стає більш «діловим», ніж «вільним». Змінюється глибина сприйняття друкованого тексту та інформації, воно стає поверховим і фрагментарним, «мозаїчним», «кліповим», і, як результат, дитині все важче сконцентрувати увагу на великому за розміром тексті, особливо це стосується повістей і романів. Компетентність дитячого читання падає.

З метою підняття престижності читання дітей в Україні НБУ для дітей спільно з різними громадськими організаціями було проведено всеукраїнські конкурси, які набули широкого громадського резонансу: «Хочу читати» спільно з дитячим журналом «Пізна-йко»; «Моя мала Батьківщина» – з Українським фондом соціальних гарантій військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил, «Найкращий читач року» – з громадською організацією «Форум видавців» (м. Львів) та ін.

За рішенням науково-практичної конференції «Дитяче читання: феномен і традиції у XXI столітті», яку проводили НБУ для дітей спільно з ДБУ для юнацтва, підготовлено проект Концепції підтримки та розвитку читання дітей та юнацтва в Україні, що обговорювався колективами бібліотек для дітей та для юнацтва, директорами обласних бібліотек на науково-практичній конференції «Культура. Бібліотека. Діти: формування і збереження духовної спадщини в інформаційному су-

спільстві» (м. Ужгород, 2007 р.). Цей проект став основою Концепції Державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2009 р. № 1228-р. Наразі, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2009 р. № 1226-р. «Про затвердження плану заходів щодо розвитку бібліотечної справи на період до 2011 року» та листа Міністерства культури і туризму України від 09.11.09, НБУ для дітей спільно з ДБУ для юнацтва, при сприянні громадської організації «Форум видавців» було доручено підготувати проект Державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 р.

Список використаної літератури

1. Аналітичний огляд діяльності бібліотек України для дітей у 2005–2007 роках / Держ. закл. «Нац. б-ка України для дітей». – К., 2009. – 44 с.
2. Книга року – 2008 : бюл. соціол. служби. Вип. 16 / Нац. б-ка України для дітей ; уклад. Н. Г. Душенчук. – К., 2009. – 16 с.
3. Кобзаренко А. Дитяче читання: феномен і традиції в XXI сторіччі / А. Кобзаренко // Світ дит. б-к. – 2005. – № 4. – С. 3–7.
4. Манжула Т. Можливості дитячої бібліотеки у забезпеченні прав дитини на відпочинок та дозвілля / Т. Манжула // Світ дит. б-к. – 2006. – № 4. – С. 35–40.
5. Огар Е. «Дорослі» проблеми дитячої книги, або Чому діти не читають / Е. Огар // Світ дит. б-к. – 2005. – № 4. – С. 18–20.
6. Я читаю сучасну книжку українською мовою : (підсумки регіон. моніторингу) : бюл. соціол. служби. Вип. 15 / Держ. закл. «Нац. б-ка України для дітей» ; О. Б. Петренко. – К., 2008. – 12 с.

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 304.44 (477)

КУЛЬТУРНИЙ КАПІТАЛ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ: СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ

Враховуючи сучасні тенденції у світовій соціології, автор доводить, що саме культурний капітал виступає як значний ресурс у створенні можливостей і шансів ментального розвитку людей, є чинником зростання їхньої компетентності, змістовного культурного споживання. Увагу бібліотекарів, які прагнуть поглибити свої знання у питаннях читання, привернуть результати соціологічних вивчень різних категорій населення, зокрема читацької аудиторії, з точки зору їхнього соціального статусу, потреб у читанні та інших форм проведення культурного дозвілля.

Ключові слова: культурний капітал, сучасний український соціум, читання, соціологічні дослідження, культурне дозвілля.

Учитывая современные тенденции в мировой социологии, автор доказывает, что именно культурный капитал является значительным ресурсом при создании возможностей и шансов ментального развития людей, фактором роста их компетентности, содержательного культурного потребления. Внимание библиотечарей, стремящихся углубить свои знания в вопросах чтения, привлекут результаты социологических исследований разных категорий населения, в частности читательской аудитории, с точки зрения их социального статуса, потребностей в чтении и других формах проведения культурного досуга.

Ключевые слова: культурный капитал, современный украинский социум, социологические исследования, культурный досуг.

In consideration of world social science's up-to-date trends, the author proves that it is the very cultural asset which is in the capacity of a substantial resource of developing possibilities and chances of the people's mental development, their competence upgrowth, and substantial cultural consumption. The results of the sociological analysis of the different groups of people, particularly the readership with a view to their social status, their reading needs and other forms of cultural leisure-time, attract the attention of librarians aspiring to extend their knowledge about reading.

Key words: the cultural asset, the modern Ukrainian society, the sociological analysis, cultural leisure-time.

СЬОГОДНІ в соціологічній науці вивчення змісту, функцій, розвитку культурного капіталу, його впливу на суспільне життя належить до одного з найбільш актуальних дослідницьких питань. Зацікавленість ним почала активно зростати з 80-х

років минулого століття разом із так званім культуральним поворотом у світовій соціології. Суть даного повороту полягає в усвідомленні того, що в сучасному розвиненому суспільстві культура все більшою мірою виступає

А. Ручка

не просто як результат, наслідок економічного і політичного розвитку, а переважно як необхідна умова, важливий – відносно незалежний і від економіки, і від політики – чинник суспільного розвитку, моральний стрижень особистості й суспільства. В цьому плані можна навіть стверджувати, що культура знаходиться не після економіки, а попереду неї, не після політики, а попереду неї. Це відбувається з однієї простої причини: саме культура, культурна ідентичність робить населення, популяцію суспільством, цілісним соціумом. Єдиний, цілісний соціум здатний продукувати, ставити і досягати значущих економічних та політичних цілей. Отже, якщо єдність є, навіть тоді, коли вона визначається як єдність у багатоманітності, то суспільство здатне витримувати і економічні негаразди, і політичні випробування.

У цьому контексті виявляється, що культурний капітал є неабияким ресурсом для створення можливостей і шансів ментального розвитку людей, зростання їхньої компетентності, змістовного культурного споживання. Звідси він є дійсно важливим чинником культурної та соціальної репродукції сучасного суспільства, його оптимального функціонування і динамічного розвитку.

Як концепт культурний капітал запровадив у науковий обіг французький соціолог П'єр Бурдьє. Правда, у своїх творах наприкінці минулого століття він використовував його різним чином. Культурний капітал у нього охоплював понятійно формальні шкільні знання, неформальні шкільні норми, традиції гуманітарної культури, мовну компетенцію, набуту освіту, культурні переваги, поведінкові стилі тощо. В цілому можна узагальнити, що під культурним капіталом французький соціолог розумів *знання, здатності, вміння й навички* людини, які виробляються в ході соціалізації та у даній культурі вважаються необхідними, престижними, вартими для пошуків, засвоєння і володіння. В перспективі набутий культурний капітал може бути використаним для досягнення цілей і статусів у різних сферах суспільного життя, він здатний забезпечувати матеріальний добробут індивідів, сімей, організацій, суспільства в цілому. Тому не дарма в ринкових умовах культурний капітал стає значущою метою діяльності як окремих людей та їхніх родин, так і організацій, об'єднань, соціальних інститутів.

П'єр Бурдьє виокремлював три структурні різновиди культурного капіталу: *об'єктивований, інкорпорований та інституціоналізований*. Об'єктивований культурний капітал охоплює такі культурні ресурси, як заклади і предмети культурного призначення (навчальні, мистецькі, рекреаційні тощо), культурні блага, культурні права, знання. У своїй об'єктивованій формі культурний капітал має, як правило, матеріальне втілення, може передаватися матеріальним чином (у письмових документах, картинах, пам'ятках, інструментах тощо).

У свою чергу, стрижнем інкорпорованого культурного капіталу є освіта. Чим вище рівень і якість набутої освіти, тим вища культурна компетенція окремої людини чи певної соціальної групи. Загалом інкорпорація культурного капіталу означає, насамперед, засвоєння знань, системи цінностей і норм, зразків поведінки в процесі соціалізації та інкультурації (залучення до материнської культури). При цьому культурний капітал може переміщуватися з об'єктивованої форми в структуру індивідуальної або групової ментальності, тобто перетворюватися в інкорпоровану, суб'єктивну форму.

У процесі реалізації інкорпорованого культурного капіталу сенс має, зрозуміло, й зворотне перетворення. Тут важливу роль виконують набуті знання, навички, вміння користуватися предметами культурного призначення, культурними благами і правами. Але першочергове значення мають сформовані культурні якості, такі як креативність, компетентність, відповідальність. Саме вони становлять підґрунтя конкурентоспроможності сучасної людини, її здатності не тільки репродукувати чи модифікувати вже відоме, а й створювати принципове нове.

Щодо інституціоналізованої форми культурного капіталу, то її прояви французький соціолог убачав у всякого роду свідоцтвах культурної компетенції людини (дипломах, атестатах, сертифікатах, знаннях, титулах). Зрозуміло, що подібні офіційні свідоцтва пов'язані з індивідуальною відзнакою, отже, з престижем чи репутацією даної особи в певному суспільному середовищі. Згідно з Бурдьє, якщо економічний капітал безпосередньо конвертується у гроші й інституціоналізується у формі прав власності, то культурний – конвертується за певних умов в економічний капітал і може бути інституціоналізованим у формі наукових, освітніх, професійних, мистецьких кваліфікацій, відображених у відповідних офіційних свідоцтвах.

На мій погляд, міркування французького соціолога щодо структури і змісту культурного капіталу є цікавими. Якщо брати до уваги головну думку Бурдьє про те, що культурний капітал, як і економічний, впливає на ментальність та реальну поведінку людей, то її можна спробувати емпірично перевірити щодо нашого соціуму. З урахуванням дисперсії (розсіювання) культурного капіталу серед різних суспільних угруповань емпіричні дані щорічного соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України дають змогу в цілому це здійснити.

Та спочатку слід коротко охарактеризувати стан об'єктивованого капіталу нашого соціуму в цілому. Аналіз статистико-соціологічних даних показує, що інфраструктурні зміни українського соціуму, котрі спостерігалися впродовж 1990–2008 рр., мають суперечливий характер. За даний період в Україні стало, з одного боку, менше бібліотек, кінотеатрів, клубів, відбулося також зменшення бібліотечного фонду, кількості кіно- та відеоустановок, демонструвань (публічного показу) фільмів, кіновідвідувань. Паралельно в українських сім'ях зменшилася кількість домашніх бібліотек (у 1994 р. їх мали 31% сімей, а 2009 р. – тільки 20%). Крім того, за означений період знизився рівень оснащення сімей спортивним, туристичним знаряддям. Істотно зменшилася також кількість магнітофонів, радіоприймачів, програвачів.

З іншого боку, в країні зросла чисельність професійних театрів, концертних організацій, музеїв, а також виданих та проданих книжок. Стало більше виходити газет і журналів, збільшилися їхні разові тиражі. Однак сьогодні на одного жителя країни поки що припадає в середньому менше книжок, аніж у 1990 р. (тоді на кожного жителя країни припадало 3,34 книжки, зараз – приблизно 1,2). Крім того, помітним явищем у вітчизняному соціумі стало зменшення числа книгарень. Водночас слід відзначити, що кількісне зростання професійних театрів, концертних організацій і музеїв не супроводжується відповідним збільшенням аудиторії цих закладів культури. Навпаки, у порівнянні з 1990 р. спостерігається кількісне зменшення їхніх відвідувань.

Натомість більш значущими стають аудіовізуальні засоби культури (радіо, телебачення, відео, Інтернет). Їхній бурхливий розвиток наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. пов'язаний із зростаючою роллю в суспільному житті комп'ютерно-інформаційних технологій. Тому не дивно, що в українських сім'ях сьогодні стало більше (у порівнянні з 90-ми роками минулого століття) кольорових телевізорів, стерео- та відеоапаратури, персональних комп'ютерів. Так, у 1994 р. кольоровий телевізор мали 65% українських родин, а 2009 р. – вже більше 90%. Стерео- та відеоапаратура в 1994 р. була у 10% сімей, а 2009 р. – близько 30%. У 1994 р. соціологи не фіксували в українських сім'ях наявність персональних комп'ютерів, а 2009 р. їх мали вже більше 20% родин. Зросло також домашнє користування Інтернетом, електронною поштою, факсом, мобільним зв'язком.

Зрозуміло, такий стан об'єктивованого культурного капіталу соціуму не може не впливати на *інтенсивність культурно-дозвіллевих практик* населення у вільний час. Соціологічні дані свідчать, що за період 2000–2009 рр. збільшилася в середньому інтенсивність таких занять, як перегляд телепередач, фільмів по відеомагнітофону, відвідування кінотеатрів, заняття за комп'ютером, відвідування церкви, шопінг (відвідування непродуктових магазинів і ринків), вивчення спеціальної літератури, відпочинок на природі, звичайний відпочинок (нічного не роблячи).

Водночас зменшилася в середньому інтенсивність таких занять, як перебування в гостях і прийом гостей, прослуховування радіопередач, читання газет, відвідування бібліотек, читання художньої літератури, прослуховування музики, художня і прикладна творчість, заняття фізкультурою, оздоровчі прогулянки, настільні ігри, заняття з дітьми.

У 2003–2009 рр. відбулися зрушення і в *ціннісній ментальності* соціуму. Статистично значно знизилася суб'єктивна важливість таких соціокультурних цінностей, як «національно-культурне відродження» (за п'ятибальною шкалою від 3,94 бала в 2003 р. – до 3,53 бала в 2009 р.), «підвищення освітнього рівня» (від 4,13 бала в 2003 р. – до 3,69 бала в 2009 р.), «розширення культурного світогляду» (від 3,85 бала в 2003 р. – до 3,57 бала в 2009 р.). Отже, можна зробити висновок, що за означений період, мабуть під впливом кризових явищ, у нашому соціумі погіршилася ціла низка параметрів, перш за все, інкорпорованого культурного капіталу та його проявів у культурних практиках населення.

Тепер звернемося до дисперсії культурного капіталу серед різних угруповань нашого соціуму. З урахуванням основних параметрів економічного (дохід) і культурного (освіта) капіталів можна виділити декілька статусних угруповань: *високостатусні* (керівники, адміністратори, топ-менеджери, висококваліфіковані спеціалісти), *середньостатусні* (підприємці середнього і дрібного бізнесу, службовці, кваліфіковані робітники, учні/студенти), *низькостатусні* (технічний персонал, малокваліфіковані робітники, працівники сільгоспприємств, пенсіонери, домогосподарки, безробітні). Порівняльний аналіз соціологічних даних показує, що *високостатусні* угруповання статистично значущо переважають *середньостатусні* – лише по 20% культурних практик у вільний час (перш за все, щодо читання газет, журналів і художньої літератури). Натомість *високостатусні* угруповання статистично значущо пере-

важають *низькостатусні* – майже по 80% культурних практик (перш за все, перегляд телепередач, заняття за комп'ютером, відвідування театрів, музеїв, художніх виставок, бібліотек, участь у художній самодіяльності, аматорство, громадська робота). Це означає, що в цілому дещо більший культурний капітал *високостатусних* угруповань соціуму (у порівнянні з культурним капіталом *середньостатусних* угруповань) не здатний підтримувати статусні межі у сфері культурного споживання. Можливо, саме під впливом масової культури і комп'ютерно-інформаційних технологій *високостатусні* угруповання стають «всеїдними» в культурно-споживчому відношенні, менш заангажованими у форми висококультурної активності. А це призводить до обмеження статусної специфіки *високостатусних* угруповань у сфері культурного споживання, розмивання символічних меж, насамперед із найближчими соціальними угрупованнями.

Натомість щодо *низькостатусних* угруповань зазначені межі зберігаються. Це підтверджує відповідне переважання *високостатусних* угруповань в більшості культурних практик у вільний час. Тим самим вимальовується переважно **гомологічний** характер залежності між статусною стратифікацією і культурним споживанням: більший культурний капітал *високостатусних* угруповань (у порівнянні з *низькостатусними* угрупованнями) забезпечує більш високу інтенсивність культурного споживання (культурних практик) і на цій основі підтримує відповідні символічні границі її статусну специфіку. Отже, в цьому випадку статусна стратифікація і культурне споживання щільно пов'язані один з одним і підтримують один одного. І це відбувається, мабуть, не тільки на підставі більших/менших можливостей у культурному споживанні, а й за рахунок різних ціннісних орієнтацій і смаків репрезентантів зазначених статусних угруповань.

У свою чергу, *середньостатусні* угруповання статистично значущо переважають *низькостатусні* угруповання по 55% культурних практик у вільний час, а по 45% культурних практик вони мають однаковий рівень. Це означає, що в даному разі спостерігається помірна гомологічна залежність між статусною стратифікацією і культурним споживанням.

Отже, в цілому порівняльний аналіз впливу культурного капіталу різних статусних угруповань сучасного українського соціуму на їхнє культурне споживання (культурні практики у вільний час) засвідчив у даному відношенні: **значний** розрив між *високостатусними* і *низькостатусними* угрупованнями; **поміркований** розрив між *середньостатусними* і *низькостатусними* угрупованнями; **незначне** розходження між *високостатусними* і *середньостатусними* угрупованнями.

Підвищення в майбутньому рівня й якості життя в країні, мабуть, руйнуватиме це співвідношення, в першу чергу, за рахунок збільшення можливостей та шансів *низькостатусних* і *середньостатусних* угруповань і таким чином через зростання «всеїдних» у культурному споживанні індивідів, орієнтованих переважно на масові культурні практики. Але поки що в українському соціумі гомологічна залежність між статусною стратифікацією і культурним споживанням є помітною, вона зберігається і відтворюється.

Це можна побачити на прикладі ситуації з читанням *художньої літератури* різних жанрів. Соціологічні дані показують, по-перше, що за період 2003–2009 рр. загальний обсяг читацької аудиторії країни суттєво

скоротився (від 71% у 2003 р. до 58% у 2009 р.). Відповідно зросла частка нечитачів художньої літератури (від 29% у 2003 р. до 42% у 2009 р.). Список літературних жанрів, які найбільше читають, очолюють детективи, історичні романи, романи про кохання, гумористична література. На периферії за читанням знаходяться сучасні українська та російська проза, українська класика, еротичні романи.

За означений період соціологічні дані фіксують деяку динаміку читання художньої літератури. Наприклад, інтенсивність читання детективів має тенденцію до скорочення. Теж саме стосується романів про кохання, гумористичної літератури, фантастики, сучасного зарубіжного роману. Водночас спостерігається зростання інтенсивності читання російської класики, автобіографій, мемуарів, поезій, української класики, сучасної української прози. Правда, це зростання, як правило, є статистично не значущим.

Якщо тепер перейти до читання художньої літератури різними статусними угрупованнями нашого соціуму, то соціологічні дані показують, що *високостатусні* угруповання, як правило, переважають *низькостатусні* (за інтенсивністю читання художньої літератури) приблизно в два рази. У свою чергу, *середньостатусні* угруповання переважають *низькостатусні* (за інтенсивністю читання художньої літератури) у 1,2 разу. Між *високостатусними* і *середньостатусними* угрупованнями відповідний розрив складає теж 1,2 разу на користь перших. Отже, за інтенсивністю читання художньої літератури виділені статусні угруповання статистично значущо відрізняються одне від одного.

Даний стан справ впродовж періоду 2003–2009 рр. зберігається. Більше того, ситуація, мабуть, загострюється, бо серед *низькостатусних* і *середньостатусних* угруповань збільшилася частка нечитачів художньої літератури. Водночас серед *високостатусних* угруповань частка нечитачів практично не змінилась. У 2003 р. серед *низькостатусних* угруповань було 37% нечитачів художньої літератури, а 2009 р. їх стало 54%. Серед *середньостатусних* угруповань у 2003 р. було 27% нечитачів художньої літератури, а 2009 р. їх стало 40%. Звідси збільшення частки нечитачів у 2009 р. в обох угрупованнях – 1,5 разу. Подібної тенденції серед *високостатусних* угруповань не спостерігається: тут у

2003 р. і в 2009 р. була однакова кількість нечитачів – 19%.

Головний висновок, котрий впливає з проведеного порівняльного аналізу, полягає в тому, що існуючі статусні угруповання диференціюються не тільки за економічним, а ще й за культурним капіталом. Останній у докризовий період був далеким від свого оптимального насичення, а в умовах фінансово-економічної кризи ситуація ще більш загострюється. Ця обставина яскраво проглядається на прикладі значного розриву в культурному споживанні між *високостатусними* і *низькостатусними* угрупованнями соціуму. Зрозуміло, чим більший обсяг культурного капіталу, чим краща його якість, тим вище культурна компетентність окремої людини чи даної соціальної групи. А це, у свою чергу, позитивно впливає на реалістичне сприйняття навколишнього світу, грамотне оцінювання ресурсів, знань, навичок, умінь (своїх і чужих), на вибір ефективної стратегії життєдіяльності. Динаміка суспільного розвитку, безперечно, змінюватиме конфігурацію, обсяг, якість і дисперсію культурного капіталу в соціумі. Сьогодні в цьому важливу роль відіграють його об'єктивовані та інкорпоровані різновиди. Разом із економічним капіталом культурний – створює ресурсну основу життя людей, що визначає як їхні позиції у складній стратифікаційній системі соціуму, так і характер життєвих можливостей та шансів на майбутнє.

Список використаної літератури

1. Бурдые П. Формы капитала / П. Бурдые // Западная экономическая социология : хрестоматия соврем. классики. – М. : РОССПЭН, 2004. – С. 519–536.
2. Голиков А. С. Концептуализация культурного капитала в современной социологии / А. С. Голиков // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – С. 51–58.
3. Ручка А. Дисперсія культурного капіталу в сучасному українському соціумі: порівняльний аналіз / А. Ручка // Українське суспільство 1994–2005. Динаміка соціальних змін. – К. : ІС НАНУ, 2005. – С. 312–321.
4. Ручка А., Скокова Л. Культурні зміни в сучасному українському соціумі / А. Ручка, Л. Скокова // Фундаментальні і прикладні дослідження рекреаційно-дозвілєвої сфери в контексті євроінтеграційних процесів : (матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 трав. 2008 р.). Т. II. – К. : ВЦ КНУКІМ, 2008. – С. 316–337.
5. Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін. – К. : ІС НАНУ, 2009. – 560 с.

ДО 65-РІЧЧЯ ПЕРЕМОГИ У ВЕЛИКІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ВІЙНІ

ГОЛОВНА БІБЛІОТЕКА КІРОВОГРАДЩИНИ В РОКИ ОКУПАЦІЇ (1941–1943 рр.)

КІРОВОГРАДСЬКА обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського розпочала свою історію від першої Єлисаветградської громадської бібліотеки, заснованої 2 лютого 1899 р. З 1993 року вона носить ім'я видатного земляка, вченого-енциклопедиста, академіка, відомого у світі філософа Дмитра Івановича Чижевського.

Бібліотека – найбільша в регіоні, має універсальний фонд на традиційних та новітніх носіях, колекції цінних і рідкісних видань, є депозитарієм краєзнавчих видань. Тут зберігаються понад 760 тис. документів 43 мовами світу – від манускриптів XV століття до сучасних видань на різних

носіях інформації. Нині це важливий інформаційний центр області, який кожного дня відвідують близько 700 користувачів.

Та були в історії Кіровоградської ОУНБ ім. Д. І. Чижевського складні періоди. І чи не найтрагічнішою сторінкою стали роки окупації міста фашистськими загарбниками. Німці ввірвалися в обласний центр 5 серпня 1941 р. і протягом місяця зайняли всю Кіровоградську область. За час окупації Кіровограда фашисти розстріляли, повісили та закатували майже 72 тис. громадян. Було зруйновано більшість підприємств міста, 595 будинків. Знищено

Н. Зеленська

майже все майно і цінності установ культури. До третього рейху окупанти вивезли цінності з розграбованого краєзнавчого музею. Педінститут і чотири технікуми гітлерівці перетворили на в'язницю СД, а 33 середні та неповні середні школи – на казарми й склади.

Постраждала в роки окупації і бібліотека. У перші дні війни в її будівлі розмістили солдатів румунської та німецької армії. Зберігся акт обстеження книгозбірні пожежним інспектором: «...половина приміщення зайнята румунськими та німецькими солдатами. На долівці складена солома, на якій сплять вояки; приміщення опалюються тимчасовими пічками, які пожежонебезпечні; в коридорах і під сходовими клітками повно соломи; на горищі багато книг та іншого мотлоху».

За наказом гебітскомісара, майже 30% усього фонду обласної бібліотеки було відправлено на паперову фабрику, в с. Комишувате. Це – видання класиків марксизму-ленінізму, твори українських, російських, німецьких та єврейських авторів, так звана небажана література, списки якої надсилалися до всіх міських управ. З дозволу завідувача відділу освіти книги з її фонду передавалися іншим установам, школам, лікарні, для користування гебітскомісару та ін.

Зазнав бібліотечний фонд втрат і від місцевого населення. Ось лише одне свідчення цього із книги П. Негретова¹ про цей період: «Я дізнався, що одна баба вкрала з бібліотеки енциклопедичний словник Брокгауза і топить ним пічку. Один мій товариш поступив в поліцію <...>. Так ось тоді, в перші дні окупації, цей мій товариш допоміг мені врятувати Брокгауза. Декілька томів баба вже встигла спалити, а решту я у неї забрав, відсутні томи виміняв у товариша за самоцвіти, і, таким чином, зібрав всю енциклопедію».

На початок війни штат бібліотеки складав 10 осіб, із них 7 бібліотекарів. Обов'язки завідувачки в перші дні війни виконувала І. Косовська.

31 січня 1942 року завідувачем книгозбірні призначено Є. Білінського. В архіві збереглося посвідчення його особи часів окупації. Ніяких відомостей про нього і подальшу його долю немає.

Працівники бібліотеки активно використовувалися владою для різних робіт: сільськогосподарських, для підвірного перепису тварин та ін.

Вражає документ, що зберігається у фондах архіву:

«Міська бібліотека.

Вул. Двірцева/Інгульська, 6/19.

За наказом Фюрера необхідно терміново провести вивіз робочої сили на благо військових заводів в посиленій масі. Для того, щоб Кіровоградська область могла надати без втрати робочу силу, я повинен зробити це в більш жорсткому масштабі.

За наданими документами у вас на даний момент працює 9 осіб, із яких ви повинні до 20 листопада 1942 року представити одну особу (віком від 17 до 40 років) для робіт на благо рейху. Я вказую на те, що робоча сила повинна бути здоровою. В подальшому необхідно відзначити, що жіноча робоча сила повинна бути незаміжня. Чоловіча робоча сила із дорослими дітьми повинна залишитися. Якщо мені буде надана робоча сила, яка не підходить для використання рейхом, я залишаю за собою право замінити її на належну з вашої установи.

Розпорядження гебітскомісара».

На жаль, документів про те, чи були послані співробітники Бібліотеки на примусові роботи до Німеччини та їхню подальшу долю, не залишилося.

Бібліотека постійно знаходилася під пильним наглядом окупаційної влади. До річниці вступу фашистів до міста дирекція книгозбірні отримала «План відзначення річниці вступу Німецької Армії до м. Кіровограда», котрий містив такі настанови:

«1. Увечері 4 серпня всі установи та організації прикрашають фасади та балкони прапорами та портретами Фюрера.

2. 4 серпня увечері влаштувати концерт. Відділу освіти скласти програму концерту та подати його на затвердження Міського Комісаріату. Запросити на концерт робітників німецьких та цивільних установ. Перед концертом зробити доповідь, присвячену річниці вступу німецьких військ до Кіровограда.

3. 5 серпня нормовий робочий день, а о 12 год. дня всі підприємства та установи, у яких перерва більше години, організовано приходять на площу, де буде відслужений вдячний молебень про дарування німецькій армії остаточної перемоги над ворогами та вислухання промови п. Міського Комісара.

4. Надіслати привітальну телеграму від населення, Управління та духовенства Фюреру та Рейхскомісару п. Коху з подякою про визволення.

5. 5 серпня о 9 год. ранку офіційний візит членів Міської Управи до Міськомісаріату з хлібом та сіллю, з подякою за визволення від більшовизму.

6. Надіслати листа Оберфельдкоменданту та Генеральному Комісару з подякою за визволення.

7. 5 серпня о 16 год. урочисте засідання Міської Управи з представниками Міського Комісаріату, Гебітскомісаріату, Оберфельдкомендатури та місцевих організацій, на якому поставити звіти завідуючих відділами: Фінансового, Охорони Здоров'я, Промислового, Будівельного та Постачання.

8. Редакції підібрати належний матеріал з освітленням в пресі подій міста за декілька днів до вступу Німецької Армії, сам вступ та організацію цивільної влади у місті під керуванням та інструктажем Фельдкомендатури та Міського Комісаріату.

Надрукувати спогади робітників та населення про епізоди зустрічі з передовими частинами вступаючої Німецької Армії.

Весь матеріал пропустити через радіо.

9. Всім відділам Міської Управи дати матеріал про роботу за рік для висвітлення в пресі.

Міський голова Медведков/

З оригіналом згідно: секретар»

Міською управою було затверджено «**Правила користування книгами міської бібліотеки**»:

«1. Читачами бібліотеки можуть бути громадяни віком понад 14 років.

2. Кожен громадянин при записі в якості читача повинен представити паспорт і посвідчення з місця роботи.

3. Читач може отримати не більше ніж 3 книги, а з мистецтва – 1.

4. Особливо цінні книги (енциклопедії, довідники, карти і окремі примірники комплектів журналів) додому не видаються, ними дозволяється користуватися лише в читальному залі.

5. Книги видаються не більше ніж на п'ять днів.

Примітка:

1) Термін користування науковою літературою можна подовжувати, якщо немає вимог інших читачів.

2) Термін користування може бути скорочено бібліотекарем, якщо на книгу є великий попит.

6. При отриманні книги читач повинен впевнитись у тому, що вона в порядку, в іншому разі він повинен повідомити про це бібліотекаря.

7. Бібліотекар при поверненні книги повинен впевнитись в її цілісності.

8. При отриманні та при поверненні книги читач повинен розписатись у формулярі.

9. Кожен читач платить заставу в сумі 15 крб. за користування книгою. Застава при виключенні читача із бібліотеки

¹ Негретов П. Все дороги ведуть на Воркуту / П. Негретов. – Вермонт, 1985. – 236 с.

повертається, якщо читачем не порушуються правила користуванням.

10. За користування книгами сплачується 3 крб. на місяць і кожного разу видається одна книга.

11. Читачів, які не повернули книгу в зазначений термін, штрафують на 10 коп. за кожен пропущений день, а після п'яти днів в подвійному розмірі.

12. Якщо читач не повернув книгу або пошкодив її, він зобов'язаний замінити на таку ж, або відшкодувати її вартість. За особливо цінні або рідкісні книги відшкодується в десятикратному розмірі. Питання відшкодування в три-, чи п'ятикратному розмірі вирішує бібліотекар.

13. Ті, хто не повертає книги в означений термін, або пошкоджені, і не бажають платити за це, в примусовому порядку підлягають адміністративним заходам».

За час окупації обладнання бібліотеки та її каталоги було знищено. Матеріальні збитки склали 792 750 крб.

Відразу після визволення міста 8 січня 1944 року почалася інтенсивна робота з відродження закладів культури. Відновлювалася регулярна діяльність бібліотек, упорядковувалися їхні приміщення, книжковий фонд, розгорталася масова робота серед населення. Вже наприкінці року гостинно відчинили двері для читачів відбудовані 30 бібліотек, 762 хати-читальні.

У момент вигнання загарбників обласна бібліотека знаходилася у приміщенні архіву, куди була перевезена фашистами в 1943 році. Тому важливим завданням було її повернення у своє приміщення. Директором закладу в той час була І. Косовська.

До кінця квітня 1944 р. закінчилось переселення фонду книгозбірні, після чого в рекордно короткий термін його було розставлено на полицях і з 1 травня 1944 р. бібліотека гостинно відкрила свої двері для читачів.

БІБЛІОТЕЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК м. КИЄВА

У 2002 році на виконання Указу Президента було затверджено Програму розвитку краєзнавства на період до 2010 року (Постанова КМУ від 10.06.2002 р. № 789). Прийняття цього документа дало потужний поштовх розвитку бібліотечного краєзнавства. Сьогодні практично кожна публічна бібліотека м. Києва вважає цей напрям одним із пріоритетних у своїй роботі, адже саме краєзнавча діяльність дозволяє виділити книгозбірню з числа схожих, зробити її унікальною, особливою.

Наразі фонди краєзнавчих документів публічних бібліотек столиці представлені традиційними і електронними виданнями. Зберігається тут і немало раритетних документів. У фондах Публічної бібліотеки імені Лесі Українки є рідкісні видання з історії Києва та України XIX – поч. XX ст., серед них: «Описание Киева» Н. Закревського (1868), «Киев теперь и прежде» М. Захарченка (1888), «Київ та його околиця в історії і пам'ятках» (1926) та ін. У бібліотеці «Деміївська» ЦБС Голосіївського району можна ознайомитися з альбомом листівок з видами дореволюційного Києва, що був подарований книгозбірні її користувачем.

До того ж, кожна бібліотека м. Києва має електронні видання краєзнавчого характеру з доступом у локальному режимі, зокрема, компакт-диск «Київ. Історична енциклопедія з найдавніших часів до 17 століття» (К., 2000).

Основними джерелами надходження документів краєзнавчої тематики є централізоване комплектування бібліотек (за кошти міського бюджету), придбання та передплата регіональних видань (переважно за кошти районних бюджетів), подарунки від благодійників та користувачів. Доповненням до фонду краєзнавчих документів є самостійно зібрані та створені інформаційні ресурси: конволюти, інформ-досьє, інформаційні стенди, різноманітні інформаційно-бібліографічні посібники, краєзнавчі дослідження і розвідки працівників та користувачів книгозбірень.

Із появою у бібліотеках доступу до Інтернету багато матеріалів, що розміщені в ньому, стають доступними в найширшому сенсі й мають право розглядатися як частина краєзнавчих інформаційних ресурсів. Так, краєзнавчі сторінки сайтів бібліотек включають великий фактографічний матеріал із різних аспектів життя Києва.

Сьогодні зростає попит на краєзнавчу бібліографічну інформацію, поширювану саме в електронній формі, у

виді окремих каталогів або фрагментів баз даних.

О. Романюк

З 1992 року ведеться електронний каталог (<http://212.1.70.66:8991/F>) Публічної бібліотеки імені Лесі Українки, котрий вміщує близько 20 тис. записів документів, що розкривають історію і сьогодення Києва. Електронні краєзнавчі бази даних створені та постійно поповнюються в ЦБС Голосіївського, Деснянського, Дніпровського, Оболонського, Печерського та Шевченківського районів. Звичайно, при формуванні цих БД районними ЦБС найбільше уваги приділяється повноті відображення матеріалів місцевого друку та про район. До прикладу, краєзнавча БД ЦБС Голосіївського району вміщує до 4 тис. записів. Частково краєзнавча інформація відображена на сайтах ЦРБ Голосіївського (<http://www.gcls.iatp.org.ua/>), Дарницького (<http://www.darnitsa.lib.kiev.ua/>), Печерського (<http://www.libss.kiev.ua/>), Оболонського (<http://ocls.kyivlib.org.ua/>) та Шевченківського (<http://shevcbs.kiev.ua/>) районів, але в масштабах Києва це повинно бути в кожній ЦБС. У подальшому об'єднання краєзнавчих електронних баз даних в єдину мережу дозволить створити єдиний краєзнавчий банк даних, завдяки чому користувачі зможуть у будь-якій базі знайти необхідну інформацію.

Звичайно, розробка ефективної зведеної електронної пошукової системи вимагає методично-технічного забезпечення робіт, координації, технічного супроводу, створення систем передавання, експортування даних із електронних баз. Через практичну відсутність у публічних бібліотеках належного кадрового забезпечення сьогодні це є досить серйозною проблемою.

У традиційних краєзнавчих картотеках, що ведуться кожною міською публічною бібліотекою, застосовуються топографічні, персональні та тематичні рубрики в межах кожного розділу. Виділяються назви історичних місцевостей столиці та районів, промислових підприємств, медичних установ, навчальних закладів, пам'ятних місць, імена видатних особистостей – уродженців Києва, історичних осіб, життя яких пов'язане з містом, керівників столичної влади, меценатів, письменників та митців. Ведеться самостійна картотека (або у структурі краєзнавчої картотеки виділяється розділ) «... район на сторінках преси».

Краєзнавчі картотеки доповнюються тематичними. Наприклад, у ЦБС Подільського району з 2001 року ведеться тематична картотека «Поділ у творах художньої літератури та образотворчого мистецтва», яка сьогодні включає близько 700 записів. Тематична картотека «Рідного міста співці (Київ у художніх творах)» сформована в ЦБС Дарницького району.

Надзвичайно велике значення для оперативного задоволення запитів краєзнавчої тематики має архів виконаних тематичних та фактографічних довідок. Суттєву допомогу в організації оперативної інформаційної роботи з питань краєзнавства мають сформовані тематичні папки документів, присвячених визначним місцям Києва, його видатним людям, духовним святиням, різним установам та навчальним закладам.

Інформаційна краєзнавча робота кожної книгозбірні починається з її інформаційної зони. В публічних бібліотеках Києва це куточки, стенди, стелажі, що містять відомості про заклад, його послуги, об'яви та вітання зі святами, днями народження активних користувачів, акціями, що відбуваються у місті та районі. Розміщуються тут

ділова контактна інформація щодо району та міста; відомості про людей, іменами яких славиться район; телефони соціальної служби; склад держадміністрації, години прийому її підрозділів; адреси спеціалізованих шкіл, місць відпочинку і т. ін.

Традиційно проводяться бібліотеками напередодні Дня Києва загальносистемні Дні краєзнавства. Ця надзвичайно дієва комплексна форма інформаційної роботи є популярною серед різних груп користувачів. Як правило, Дні краєзнавства присвячуються історії Києва та його місцевостей. При відзначенні ювілейних дат, пов'язаних з історією окремих районів Києва, ці заходи входять у програму загальнорайонних святкувань. Так, День краєзнавства «Відомі адреси на карті Шевченківського району» бібліотека ім. М. Костомарова провела з нагоди 70-річчя району.

Комплекс заходів, присвячених життю та діяльності видатних постатей світової культури – уродженців Києва, цього року організовано за програмою загальносистемного Дня краєзнавства «Культурне дерево світу з київського коріння» у бібліотеках Солом'янського району.

**Культурне дерево світу з київського коріння
Програма проведення Дня краєзнавства**

Назва заходу	Форма проведення	Місце проведення
«Київська зіркова галерея в інтер'єрі світу»	Книжково-ілюстративна виставка	ЦРБ ім. М. Достоєвського
«У великі світи з Дніпрових берегів»	Літературно-інформаційна подорож	ЦРБ ім. М. Достоєвського
«Пішли у світ із Київських воріт»	Біобібліографічний список	ЦРБ ім. М. Достоєвського
«Серж із Києва – українець до кінця»	Вечір-портрет Сержа Лифаря	Бібліотека ім. М. Реріха
«Його зірка зійшла під київським небом: О. Вертинський»	Літературно-музичний вечір	Бібліотека ім. О. Новикова-Прибоя»
«Рейнгольд Глієр і світова музика»	Літературно-музичний вечір	Бібліотека ім. В. Чкалова
«Кияни у Голівуді»	Кінематографічне знайомство	Бібліотека ім. М. Бажана
«Світовий кінематограф з київських вулиць»	Літературно-музичний вечір	Бібліотека ім. О. Довженка
«В Україну повернувся у пам'яті й граніті»	Вечір-портрет І. Сікорського	Бібліотека № 11
«Філософ з київської коліски: М. Бердяєв»	Інформаційна година	Бібліотека ім. О. Гончара
«Загублений рай Михайла Булгакова»	Літературна година	Бібліотека ім. М. Лермонтова
«Чарівник і друг дітей М. Носов»	Гра-подорож	Бібліотека ім. В. Чапаєва
«Київська муза Казимира Малевича»	Мистецька година	Бібліотека ім. В. Кудряшова
«Київські адреси парижанина Віктора Некрасова»	Літературно-краєзнавча година	Бібліотека ім. І. Багрянного
«Світова вершина Володимира Горовиця»	Літературно-музична година	Бібліотека ім. О. Донченка
«Київські сторінки біографій російських кінозірок»	Мистецький калейдоскоп	Бібліотека № 15
«Він народився танцюристом: Серж Лифар»	Літературна година	Бібліотека ім. П. Вершигори

Дні інформації проводяться на актуальні теми сьогоднішнього дня. Превалюють теми екології, народознавства та мистецтвознавства.

Особливе місце відводиться заходам, присвяченим звитяжному подвигу киян у роки Великої Вітчизняної війни. Проводяться уроки подвигу, вечори пам'яті, вечори-спогади, уроки патріотичного виховання, вечори-зустрічі з ветеранами, героїко-патріотичні години, виставки-реквієми.

Краєзнавча діяльність київських бібліотек здійснюється у взаємодії з іншими закладами та громадськими організаціями, що ведуть професійну краєзнавчу діяльність.

Бібліотеки ЦБС Голосіївського району співпрацюють з Національним музеєм народної архітектури та побуту України «Пирогів», що знаходиться на території цього району.

Бібліотеки ЦБС Деснянського району співробітничать із Музеєм історії Києва, зокрема проводять презентації

книг наукових співробітників музею. Спільно з громадськими організаціями району книгозбірні ініціювали та провели засідання круглого столу «Проблеми екології Києва та Деснянського району». А телевізійний канал «Глас» надав зі своїх архівів кінофотодокументи для організації віртуальних подорожей «Імена меценатів на мапі Києва». Часто до проведення масових заходів у бібліотеки району запрошуються працівники Національного музею українського народного декоративного мистецтва.

Любительські об'єднання користувачів бібліотек, котрі цікавляться історією столиці України, займають гідне місце в системі розвитку краєзнавства. Вже багато років поспіль плідно працює клуб шанувальників старого Києва в бібліотеці ім. В. Чкалова ЦБС Солом'янського району. Групи за інтересами «Киянин», «Я – українець», «Родень», «Український рік», «Україна козацька», «Дивоцвіт» об'єднують любителів історії Києва – користувачів бібліотек Дарницького району. З 2005 року при ЦРБ № 141 ЦБС Деснянського району працює краєзнавчий клуб «З любов'ю до рідного краю», в роботі якого беруть участь письменник П. Засенко та поетка Л. Мудрак, екскурсоводи, ветерани, кінознавці.

Бібліотеки сприяють реалізації творчого потенціалу користувачів не тільки через організацію діяльності клубів та груп за інтересами. У багатьох приміщеннях київських книгозбірень відкриваються мистецькі галереї, де експонуються художні полотна та фотографії як професійних майстрів, так і художників-аматорів. Постійно діюча картинна галерея є у відділі мистецтв Публічної бібліотеки імені Лесі Українки. Щоразу нові майстри пензля виставляють свої роботи у галереї «Образ» бібліотеки мистецтв Печерського району. Цього року у ЦБС Голосіївського району започатковано інноваційний проект із популяризації традиційного українського рукоділля – вишивання.

У ЦБС Солом'янського району було проведено конкурс на кращі краєзнавчі нариси «Наші вулиці вам розкажуть». Основною вимогою стало включення до них історичної довідки та соціально-ділової інформації. Працівниками ЦБС Дарницького району підготовлено інформ-досьє «Вулиці Дарницького району», що містить повний перелік вулиць району, історію їхнього виникнення та походження назв.

Бібліотеками Києва видано велику кількість інформаційно-бібліографічних посібників, присвячених окремим місцевостям, святиням, культовим спорудам, релігійним діячам, жінкам, чий імена увійшли в історію міста, меценатам і благодійникам усіх часів, видатним діячам у галузі медицини, освіти, науки тощо.

Все частіше створюються ретроспективні покажчики краєзнавчого характеру, серед них: довідник «Солом'янка: інформація для всіх», підготовлений силами працівників

ЦБС Солом'янського району; ретроспективний бібліографічний покажчик «Дорога довжиною в двадцятиліття» (до 20-річчя Деснянського району), краєзнавчий довідник «Деснянський район: з глибини століть – у сьогодення» про історію та сьогодення цього ж району (виданий і перевиданий з доповненням), бібліографічний довідник «Письменники Києва та Київщини», створені фахівцями ЦБС Деснянського району.

Фундаментальний бібліографічний покажчик «Образ ніжності святої (Поділ у творах художньої літератури та образотворчого мистецтва)» видано силами працівників ЦБС Подільського району. Анотоване видання, що вміщує 435 записів про книги, публікації у збірниках та періодичних виданнях, присвячено 80-річчю започаткування органів місцевого самоврядування. Систематично-тематичне розташування матеріалу зручне для використання, а в кожній рубриці витримано жанровий добір інформації.

У відділі мистецтв Публічної бібліотеки імені Лесі Українки зберігається безцінне книжкове зібрання нашого співвітчизника-українця, киянина Сергія Михайловича Лифаря. Колекція налічує 817 одиниць зберігання. І це лише невелика частина великої бібліотеки, яку митець збирав упродовж усього життя. На сайті бібліотеки (http://lucl.lucl.kiev.ua/muzeu/muzeu_ nter.html) виставлено віртуальну експозицію, що повністю присвячена цій колекції. Також, за допомоги спонсорів, бібліотекою видано каталог «Книжкова колекція Сержа Лифаря» (К., 2006. – 72 с.: іл.).

Активізувалася робота бібліотек із відновлення історії їхнього створення. В результаті пошукових робіт бібліотекарів в архівах встановлено дати заснування багатьох київських книгозбірень.

На основі документів, що розкривають історію бібліотек, їхній сучасний стан, послуги, котрі надаються населенню, створюються мультимедійні презентації. Так, виготовлено компакт-диск «Центральна районна бібліотека ім. М. О. Некрасова.: історія і сучасність» (Голосіївський район); бібліотеками ЦБС Оболонського району підготовлено презентацію щодо творчості Анни Ахматової, зокрема київського періоду її життя, а в рамках загальноміського святкування 120-річчя видатної поетеси в Національній філармонії України проведено презентацію бібліотеки її імені. Мультимедійні презентації «Поділ в історії Києва» та «Шляхом Ярослава Мудрого» демонструють на різних заходах працівники бібліотек ЦБС Подільського району.

Звичайно, в одній статті неможливо розкрити всю різноаспектну краєзнавчу роботу бібліотек. Багато зроблено, багато ще належить зробити. Ми звикли працювати на результат. А це – задоволення запитів користувачів, залучення нових користувачів, виховання патріотизму, любові і бережливого ставлення до рідної землі.

БІБЛІОТЕЧНІ ФОНДИ

КНИГИ – ВЗІРЦІ ПОЛІГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА У ФОНДІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОУНБ ім. ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

КНИГА – явище унікальне. Її можна розглядати у багатьох аспектах – і як явище духовної культури, і як предмет матеріальної культури.

Книга – це не тільки інформація, пам'ятка історії, культури, це ще й пам'ятка книжкового мистецтва. І шанувальники книги, як правило, звертають увагу не лише на зміст і літературну досконалість твору, а й на художнє оздоблення книги та майстерність її виготовлення.

Такі видання, котрі є взірцями поліграфічного мистецтва минулого і сучасності, зберігаються і у відділі рідкісних видань Херсонської ОУНБ ім. Олеса Гончара.

Основа колекції складають перші надходження з часів заснування книгозбірні (1872), котрі потрапили до неї різними шляхами. Фонд бібліотеки на той час досить активно поповнювався за рахунок добровільних пожертвувань –

О. Сак

як від приватних осіб, так і установ. Різноманітні бібліотечні, музейні та навчальні заклади, численні товариства та інституції Російської імперії зробили чималий внесок у справу формування фондів книгозбірні [4; 6; 11], і завдяки цьому ми маємо зараз можливість перегорнути сторінки унікальних видань.

Привертають увагу художньо оздоблені подарункові видання, що вийшли друком у видавництві «Просвещение», – **«Вселенная и человечество»** (СПб., [1904-1905]) та **«Чудеса природы»** (СПб., [1897]). Книги видано на коштовному веленовому папері, багато ілюстровано. Добротні палітурки було виготовлено в палітурній майстерні Отто Кірхнера у м. Санкт-Петербурзі.

П'ятитомник **«Вселенная и человечество»** – унікальне за своєю інформативністю та якістю ілюстративного матеріалу видання. Шкіряні корінці та палітурні кришки прикрашені тисненим золотом рослинним орнаментом, виконаним у стилі модерн. Відмінна риса декору палітурки – чеканні металеві накладки, що добре збереглися.

Тиснена позолотою палітурка **«Чудес природы»** також збереглася в доброму стані і є гідним обрамленням цікавого матеріалу, опублікованого у виданні. До книги ввійшли популярні нариси, присвячені опису незвичайних природних явищ та визначних пам'яток різних країн. Перший том містить 483 малюнки в тексті та 44 кольорові ілюстрації на окремих аркушах.

Своєрідною ілюстрованою енциклопедією вітчизнознавства дореволюційної Росії можна вважати багатотомне видання початку ХХ ст. **«Живописная Россия»**, випущене товариством М. Вольфа протягом 1897–1901 рр. За відгукami сучасників, багатотомник вже тоді був не тільки «художнім зображенням всієї Російської імперії у всій її історичній, етнографічній та культурній різноманітності», але й «визначною пам'яткою друкарського та ксилографічного мистецтва» [12]. Певна частина освіченої спільноти виявила неабияку зацікавленість цим виданням. У бібліотечних звітах за 1904–1912 рр. багатотомник значився у списках книг, що користувалися найбільшим попитом у читачів [7; 8].

До сьогодні у фонді Херсонської ОУНБ ім. Олеся Гончара збереглися лише окремі томи. Ці примірники опрацьовані в коленкорову палітурку червоного кольору, прикрашену поглибленим барвистим тисненням (чорною фарбою та золотом). На spodі верхньої палітурної кришки вказано: «Издание тов. М. О. Вольфа», по краях – орнаментальний геометричний малюнок, у центрі – двоглавий орел, що сидить на гілках дуба та тримає в кігтях розгорнутий донизу стяг з написом «Живописная Россия». Корінець розділений на 5 частин орнаментальним геометричним малюнком. Угорі на ньому зображено герб Російської імперії – двоглавий орел. У другій частині корінця – напис «Живописная Россия»; у третій – герби губерній; у четвертій – номер тому та частини; у п'ятій – геральдичний малюнок. Задню палітурну кришку прикрашено змішаним геометрично-рослинним орнаментом. На ній не використовується золотий колір, тільки чорний та фоновий червоний. Форзац виготовлено зі щільного лощеного паперу і прикрашено геометричним орнаментом у бежево-брунатої гамі. У центрі розміщено медальйон із зображенням книготоргової марки М. Вольфа, а по краях рамки – обрамовані рослинним орнаментом, симетрично розташовані сюжетні малюнки, ув'язані в коло. Численні декоративні елементи, що прикрашають видання (ініціали, заставки, кінцівки), виконано в техніці торцевої обрізної ксилографії. Художнє оформлення всіх титульних елементів виконано художником М. Самокішем (1860–1944). Примірники виготовлено на веленовому папері з крапчастим обрізом. Майстерність виконання всіх декоративних елементів робить це видання неповторним та надзвичайно привабливим у художньому відношенні.

У чудовому стані зберігся барвисто оформлений двотомник Ф. Арнольда **«Русский лес»** (СПб., 1890–1891). Це

прижиттєве видання видатного російського науковця Федора Карловича Арнольда (1819–1902) є однією з ґрунтовних праць, що містить всебічний опис лісового господарства дореволюційної Росії. Книги видано друкарнею А. Маркса. Їхні червоні коленкорові палітурки, прикрашені тисненим геометрично-рослинним орнаментом золотисто-чорного кольору, виготовлено в палітурній майстерні О. Кірхнера. Численні естампи та гравюри, виконані з надзвичайною вишуканістю, яскраво ілюструють видання. Власницький штамп на титулі засвідчує приналежність книг представникові древнього князівського роду Івану Миколайовичу Святополку-Мирському. Імовірно, що він також був одним із дародавців, які щедро поповнювали фонди книгозбірні.

Становить інтерес і розкішно ілюстрований третій том ювілейного видання **«Три века»** (М., 1912). За деякими даними, шеститомник під редакцією історика В. Каллаша (1866–1919) свого часу був подарований книгозбірні херсонським поліцейським управлінням, як і ще декілька ювілейних видань, надрукованих до 300-річчя царювання Дому Романових [9; 10]. На жаль, в книгозбірні зберігся лише один із томів цієї монументальної праці. Сторінки видання містять історичні нариси видатних науковців, які ґрунтовно висвітлювали трьохсотрічний суспільний та державний розвиток Російської імперії. Книга багато ілюстрована портретами історичних діячів, картинами відомих художників, зображеннями предметів побуту, атрибутів влади тощо. В її композиційну структуру гармонійно вплетені численні елементи художнього оформлення – заставки, кінцівки, ініціали. Добре збереглася видавничка палітурка з позолотою та конгревним тисненням.

Унікальний за технікою виконання раритетний примірник книги **«Басни»** Езопа (Париж, 1913) французькою мовою, ілюстрований талановитим англійським графіком Артуром Рекхемом (1867–1939) [1]. Книгу видано у відомому паризькому видавництві «Ашшет» («НАСНЕТТЕ»), яке на той час лідирувало на французькому книжковому ринку і у видавничому репертуарі якого була й бібліофільська література. Наклад видання становив усього 430 прим., із них 55 було виготовлено на японському папері, а 375 – на веленовому англійському папері ручного виготовлення. Весь тираж був нумерований. У Бібліотеці зберігається триста дев'яносто перший примірник із автографом самого художника. Папір цього рідкісного видання має водяні знаки. На сторінках книги зустрічаються 2 види філіграней. На одних – зображення вітряного млина з літерами «W» і «H» з боків та написом під сюжетною частиною «BRITISH HAND MADE PURE RAG», на інших – зображення птаха, що тримає в кігтях стяг із вензелем «AR» і тим же написом унизу. Можливо, що папір було виготовлено спеціально на замовлення А. Рекхема. Обкладинку та титульний аркуш оформлено самим художником. Гравюри виконано в техніці ксилографії. Гармонійне поєднання прекрасного ілюстративного матеріалу та текстової частини, ретельна продуманість композиційної побудови, оригінальність оформлення роблять цю книгу дійсною поліграфічним шедевром.

Цікаві в поліграфічному плані книги надходять до Бібліотеки і сьогодні. Серед дарувальників особливе місце посідає херсонський книголюб Михайло Андрійович Ємельянов. Завдяки йому ось вже п'ять років поспіль Бібліотека одержує унікальні примірники рідкісних видань, зокрема взірці поліграфічного мистецтва. Так, ним подаровано бібліофільське видання **«Повесть о рождении моем, происхождении и всей жизни, писанная мною самим и начатая в Москве 1788 года в августе месяце на 25 году от рождения моего»** князя І. Долгорукова (Пг., 1916). Книгу в кількості всього 200 примірників було надруковано у приватній петроградській друкарні «Сирус». Вишукано-просту художню побудову видання підтримують численні заставки та кінцівки, виконані в чорно-бі-

лій гамі з надзвичайною витонченістю. На жаль, оригінальна палітурка книги не збереглася. Але її цілком замінила сучасна комбінована бібліофільська палітурка, вінчана шкіряним закругленим корінцем із тисненням. Вона органічно вписалася в загальну конструкцію видання.

Михайло Андрійович подарував також факсиміле папірусного сувою **«Papyrus Berlin 3127»** (Edition Leipzig, 1966). Примірник виконано за точними розмірами оригіналу – довжиною 1 м 72 см, а шириною 23 см. Це – відтворення фрагменту заупокійного тексту, що містить одну з глав давньоєгипетської «Книги Мертвих». Оригінал зберігається в Берлінському музеї єгиптології. Він датується 3 тис. (3064–1110 pp.) до н. е.

«Книга Мертвих» – умовна назва стародавніх текстів, які були обов'язковим атрибутом поховальних ритуалів у стародавніх єгиптян. Папірусні сувої з її текстами вкладалися в саркофаги поряд із покійним і служили йому дороговказом у потойбічному світі. У жителів Давнього Єгипту був розвинений культ поховання, все їхнє земне існування було підготовкою до великої подорожі у вічний світ після смерті [3; 5; 13].

Єгипетські папірусні сувої по праву можна вважати одними з перших ілюстрованих видань, оскільки вони містили не тільки ієрогліфи, а й численні малюнки.

Своєрідною бібліофільською літературною антологією є рідкісний примірник збірки **«Похвала Книге»** (СПб., 1917), також подарований М. Ємельяновим. Унікальна за виконанням збірка включає вислови вітчизняних і зарубіжних авторів про книгу й читання від глибокої старовини до початку ХХ ст. Складена вона в 1917 р. професором Петроградського університету, відомим бібліофілом І. Шляпкіним (1858–1918). Книгу було надруковано накладом 1050 примірників: 650 – на ганчір'яному папері, 400 – на звичайному. У Херсонській ОУНБ ім. Олеса Гончара зберігається один із зразків, виготовлених на ганчір'яному папері. Ілюстративним матеріалом для прикраси книги послужили елементи художнього оздоблення, взяті зі стародавніх літературних пам'яток різних епох і країн. Так, обкладинку було виконано на папері «верже» рожевого кольору, декоративну рамку для неї взято із «Русской Библии» Франциска Скорини 1517 р. Оригінальний exlibris – декоративна рамка, оформлена за зразком із твору Ювенала 1525 р., напис в'язю, що містить бібліофільську загадку, – «Тайное зеркало библиофила», виконано художником О. Лео. Обкладинку, заголовок і останню сторінку надруковано слов'янським шрифтом. На останній сторінці у формі колофону, що звучує донизу, на стилізованій старослов'янській мові, копіюючи першодруки ХVI ст., наведено відомості про укладача та про особу, на чий кошти видано антологію: «Докончана быть сия книга у столичном великом граде у Петрограде всея Руси в годину войны с нечестивым германским и швабским родом труды и тщанием дохтура слова российского Илии Шляпкина коштом книгокупца Федора Шилова богу ко чести, а книголюбцам русским к доброму услаждению в лето господне 1917» [2].

Серед зразків сучасної поліграфії – оригінальна за своїм оформленням монографія Є. Немировського **«Изобретение Иоганна Гутенберга»**, що вийшла у видавництві «Наука» в 2000 р. Видання багате ілюстровано. Більше 800 чорно-білих і кольорових ілюстрацій наочно представляють технічну історію книгодрукування та його еволюцію. Суцільну шкіряну палітурку виготовлено в кращих традиціях французької класичної оправи. Книжковий корінець каширований з бинтовим членінням. На верхній палітурній кришці позолотою витиснено назву книги та декоративну рамку. Задню кришку палітурки прикрашено декоративною рамкою з безфарбним тисненням. Всі сторони обрізу забарвлено «під мрамур». У книзі є й неодмінний атрибут будь-якого солідного видання – лясце (книжкова закладка). Грунтовне, багатобічне розкриття теми,

обширний довідковий апарат дозволяє віднести це видання до розряду фундаментальних. А завдяки високохудожньому стилю оформлення, добору ілюстративного матеріалу, продуманості композиційної побудови, його можна вважати одним із зразків сучасного поліграфічного мистецтва.

Цінними виданнями є й факсимільні та репринтні варіанти літературних пам'яток минулого. Це – **«Азбука»** І. Федорова – репринтне відтворення першої друкованої книги (М., 1974); **«Сказание о Мамаевом побоище»** – репринтне відтворення рукопису ХVII ст. (М., 1980); **«Моцарт и Сальери»** О. Пушкіна з малюнками М. Врубеля – факсимільне відтворення петроградського видання 1913 р. (Л., 1988); **«Азбука в картинках»** О. Бенуа – факсимільне відтворення видання 1904 р. (М., 1990); малоформатні сувенірні видання, такі як **«Мала книжка»** Т. Шевченка – факсимільне видання рукописної збірки віршів поета перших чотирьох років заслання (1847–1850) (К., 1984); **«Слово о полку Игореве»** трьома мовами – малоформатне ілюстроване видання (К., 1977); книжка-крихітка розміром 17 x 20 мм **«Лучше всяких лекарств, питья да яств»** (М., 1975); диво сучасної поліграфії – **«Мастер и Маргарита»** М. Булгакова (К., 1997) – на одному аркуші формату А4 тощо.

Дослідницька робота з вивчення, опрацювання та розкриття цінних друків із колекції Херсонської ОУНБ ім. Олеса Гончара триває. Ця праця з найцікавішими книжковими експонатами щоразу переконує, що мистецтво книги – видатне досягнення майстрів друку і різця, як минулого, так і сучасності. І добре, що є безкорисливі люди, які не тільки зберігають, шанують та цінують книгу, а й щедро діляться з оточуючими і своїми знаннями, і колекціями.

Ми щиро захоплюємося книжковими пам'ятками минулих століть, дивуємося високій якості й майстерності їхнього виготовлення. Тож хочеться сподіватися, що книжкове мистецтво сьогодення, спираючись на позитивний досвід та майстерність минулого, буде удосконалюватися. І хто зна, можливо, через багато років дослідники так само доскіпливо будуть вивчати сучасні взірці поліграфічного мистецтва, які на той час вже стануть раритетами.

Список використаної літератури

1. Артур Рехем // <http://www.vitanova.ru>. – Загол. з екрана.
2. Беккер М. Е. Краткий исторический обзор 25-летней деятельности Херсонской общественной библиотеки (1872–1897) и отчет библиотеки за 1897 год / М. Е. Беккер. – Херсон, 1898. – С. 25–27.
3. Берков П. Н. Русские книголюбцы : очерки / П. Н. Берков. – М. ; Л., 1967. – С. 276.
4. Большаков М. В. Декор и орнамент в книге / М. В. Большаков. – М., 1990. – С. 46, 60.
5. Овчинников В. Історія книги : еволюція книжк. структури. – Л., 2005. – С. 26–29.
6. Отчет дирекции Херсонской общественной библиотеки за 1886 год. – Херсон, 1887. – С. 3.
7. Отчет Херсонской общественной библиотеки и двух ее отделений за 1904 г. – Херсон, 1905. – С. 69.
8. Отчет Херсонской общественной библиотеки и двух ее отделений за 1912 г. – Херсон, 1913. – С. 51, 65.
9. Отчет Херсонской общественной библиотеки и двух ее отделений за 1913 г. – Херсон, 1915. – С. 7.
10. Три века // <http://www.rusbibliophile.ru>. – Загол. з екрана.
11. 400 лет русского книгопечатания, 1564–1964. Русское книгопечатание до 1917 года. – М., 1964. – С. 378.
12. Шомракова И.А. Всеобщая история книги / И. А. Шомракова, И. Е. Баренбаум. – СПб., 2005. – С.181–182.
13. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. 22 (Xla). – СПб., 1894. – С. 512–543.
14. Ясинский Л.Г. Херсонская общественная библиотека (1872–1912) : К сорокалетию ее существования. – Х., 1912. – С. 18–19.

РОЛЬ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДИХ СПЕЦІАЛІСТІВ У ФОРМУВАННІ ГІДНОГО ІМІДЖУ БІБЛІОТЕКИ

ВІДОМИЙ вислів про те, що кадри вирішують все, актуальний у всі часи. Безумовно, найкращими кадрами вважаються працівники з багаторічним стажем, досвідом, апробованими методами роботи, а також працелюбні та відповідальні. Однак, для того, щоб будь-який заклад прогресував, потрібно, щоб до колективу вливалася молодь, вносила новий струмінь, новий стиль роботи, вищий рівень інтелекту.

За статистикою, населення європейських країн стрімко старіє, смертність перевищує народжуваність. Це стосується й України, де пенсіонерів більше за працюючих, а народонаселення постійно зменшується. Нинішнє покоління молоді є численним, однак демографи попереджають, що не можна розраховувати навіть на рівноцінне заміщення поколінь. Сприятливий етап закінчується і починається новий виток зменшення працездатного населення. Феномен акселерації кінця минулого століття у XXI ст. змінився уповільненням фізичного розвитку (ретардацією), що призводить до зниження фізіометричних і функціональних показників молоді. В її середовищі відбувається також переоцінка цінностей: переважають меркантильність, байдужість до ідеалів та чеснот.

Водночас, що важливо, молодь становить той контингент людського ресурсу, який здатний динамічно та креативно реагувати на виклики середовища. Тому саме молодих потрібно залучати до вирішення проблем, що стоять перед державою і суспільством, створювати їм умови для самореалізації та участі в розвитку України. Величезною стратегічною помилкою було б не використовувати цей потенціал. Завдання лише в тому, щоб допомогти тим, хто готовий домагатися своєї мети справами, хто хоче робити життя успішним. І це вирішується лише в конкретних колективах.

В Івано-Франківській ОУНБ ім. І. Франка було проведено соціологічне опитування молодих працівників з метою з'ясування їхнього ставлення до обраної професії та її перспектив, визначення свого місця у колективі та суспільстві, виявлення особистих моральних якостей.

Результати дослідження показали, що в цьому плані бібліотекам пощастило. Нашу професію обирають молоді люди інтелектуального складу, освічені, творчі, виховані, інтелігентні. Їх якнайменше зачепили біди сучасної молоді – алкоголізм, наркоманія, злочинність. Проблем такого плану, як правило, у колективах бібліотек не існує. Навпаки, сюди молоді люди приходять вже свідомими українцями, з активною життєвою позицією і сформованими ідеалами.

Питання оновлення штатів бібліотек молодими працівниками, створення умов для їхньої самореалізації дуже важливе для керівника. Наявність молодих, перспективних спеціалістів є вагомим фактором нової якості праці у бібліотеці, забезпечення її конкурентоспроможності, формування в суспільстві її іміджу як установи сучасної, привабливої, передусім через те, що там працює молодь. Подальший прогрес неможливий без молоді. Тому всі працівники бібліотеки повинні створити такі виробничі, соціально-економічні, психологічні умови, котрі сприятимуть професійному становленню молодого поповнення, підвищенню його кваліфікації, всебічному розкриттю духовного та інтелектуального потенціалу, а

також забезпечать рівні умови кар'єрного зростання на конкурентній основі.

Саме молодь, яка працює в бібліотеці, в змозі започаткувати формування нового ставлення до неї у суспільстві, зокрема:

- створити у громади переконання в наявності у країні молоді інтелектуальної еліти;

- змінити ставлення до молоді як до споживачької, інфантильної категорії громадян;

- служити прикладом самостійності, самодостатності для інших;

- у сфері культури вплинути на розв'язання проблеми молодіжного дозвілля, котре наразі віддано на відкуп індустрії розваг, що спричинює культивування примітивних людських інстинктів, формування сумнівних ідеалів;

- допомогти своїм ровесникам відчути впевненість у власних силах, свою роль у суспільстві та відповідальність за справи у державі.

А разом зі зміною ставлення до молоді в цілому в суспільстві зміниться і ставлення до бібліотек.

У колективі Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка працюють чимало молодих людей. Майже половина бібліотечних працівників (27 осіб) – у віці до 35 років, із них 9 – до 24 років. Більшість із них має повну вищу освіту, 4 – її здобувають, 5 одержали базову фахову освіту.

З урахуванням цього, важливим завданням є забезпечення духовних і культурних потреб даної категорії працівників; надання їм рівних можливостей для розкриття творчого, професійного, інтелектуального потенціалу, набуття соціального досвіду, формування вміння жити в громадянському суспільстві; сприяння підвищенню освітнього рівня, здобуттю суміжних професій; формування загальнолюдських ціннісних орієнтацій; виховання патріотизму, національної і громадської свідомості. Тільки тоді роль бібліотек, значення книги, читання та культури в цілому посяде належне місце в державі.

Сучасна бібліотека кардинально змінила свою місію у суспільстві. Вона є не лише закладом гуманітарної культури, а й інформаційним центром, який забезпечує вільний та необмежений доступ усіх громадян до інформації і зберігає її носії. Тому сьогодні бібліотекаря називають не лише зберігачем і популяризатором книги, а й інформаційним консультантом, навігатором в океані інформації. Саме від нього залежить якість запропонованої інформації, відбір достовірних джерел, оперативність їхнього надання.

Професійні якості молодого спеціаліста та його риси характеру – такі, як ерудиція, комунікабельність, відповідальність, здатність працювати напружено і творчо, відкритість до діалогу, високий інтелектуальний рівень у мові та поведінці, творчість, адаптивність, знання педагогіки і психології, комп'ютерна грамотність, тактовність тощо, становлять поняття „кваліфікований спеціаліст”. У цьому немає нічого нового, але ми розуміємо їхню важ-

Л. Бабій

ливість і прагнемо, щоб ці властивості, логічно доповнюючи одна одну, були притаманні кожному молодому працівникові бібліотеки, оскільки певною мірою забезпечують виконання функціональних обов'язків і, як результат, сприяють створенню високого іміджу закладу в суспільстві.

Саме від керівника, досвідчених фахівців залежить, яким цінностям молодий працівник віддаватиме перевагу, яким він стане спеціалістом. На наше переконання, найкращою схемою роботи з молодим поповненням є така:

- виявлення всіх особливостей молодих бібліотекарів: інтелектуальних, громадянських, ділових, особистих;
- допомога у повному їхньому розкритті;
- сприяння входженню в колектив, випробування ділових якостей;
- залучення до активної участі в інноваційній діяльності бібліотеки;
- вивчення пропозицій молоді щодо вдосконалення роботи закладу;
- заохочування до творчого новаторства, змін традиційних форм роботи;
- професійне зростання молоді та заохочення до опанування новими знаннями.

Звичайно, це зовсім не виключає навчання молодих спеціалістів, передачу їм накопичених знань досвідченими працівниками, наставництво та опікуєтво. Адже фахівці-практики, які все життя присвятили бібліотечній праці, мають вагомі здобутки, на своїх ідеях та помилках виробили певні методи, стиль роботи, своїм ентузіазмом утримують сьогодні авторитет бібліотеки в суспільстві.

Тут потрібно дотримуватися золоті середини: молодь повинна відчувати турботу про своє фахове зростання та, водночас, мати повну свободу у виявленні власного інтелектуального та професійного досвіду. А досвідчених працівників бібліотечної справи ми спрямовуємо на те, щоб і вони навзаєм навчались у молодих колег. А навчатися у них потрібно.

Парадоксально, але багато людей, маючи вдома комп'ютер, звертаються все ж таки до бібліотеки за кваліфікованою консультацією з пошуку та висвітлення професійних тем. І це при наявності Інтернет-клубів майже на кожному кроці в місті! Отже, бібліотекар для цих користувачів залишається авторитетом, спеціалістом, який якнайкраще орієнтується в Інтернет-ресурсах, знає пошукові системи, вміє вибрати достовірну, високопрофесійну інформацію. І молодь, природно сприймаючи комп'ютеризацію бібліотечних процесів, використовує всі її переваги. Крім того, молоді бібліотекарі охоче пропонують й електронні формати книг, з розумінням ставляться до надання відвідувачам фактографічних довідок. Що ж ще краще може піднімати авторитет бібліотеки?

Молодь навчає книголюбів сприймати сучасну літературу без упереджень, розуміти її новітні течії, запалу не відкидати їх, а вишукувати перлини того нового, яке зароджується в сучасному глобальному світі.

Для молодих людей характерно, що вони ще не поділяють своє життя на роботу та відпочинок, а часто вважають працю в бібліотеці свого роду культурним відпочинком. Тому вони з такою легкістю і завзяттям готують просвітницькі заходи, проводять соціологічні опитування, чим створюють бібліотеці імідж доступного закладу. А свій недостатній досвід замінюють ентузіазмом, творчістю, неординарністю.

У практиці Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка часто використовується такий прийом, як самостійний вибір теми та форми масового заходу, який хотіли б про-

вести молоді спеціалісти. І ще ніколи цей вибір нікого не розчарував. І тоді, коли проводили в бібліотеці показ моди та конкурси зачісок, зроблених своїми руками, імprovізації на тему «Бути начитаним – особливо модно сьогодні», «Народні звичаї у моїй родині», і коли готували бібліотечні свята та ін.

Звичайно, після таких дебютів керівництво завжди заохочує молодь, однак у делікатній формі дає рекомендації з удосконалення заходів. Хочу сказати, що справді творчі молоді працівники з розумінням сприймають зауваження, при довірливій розмові самі визнають свої помилки, а ми намагаємося діяти так, щоб не постраждали їхня самооцінка та ініціативність.

Спеціально не акцентую увагу на окремих проблемах виховання молодих кадрів, адже не все ідеально. Когось слід привчити до дисципліни, вчасного виконання дорученого, когось – відучити від розмов по мобільному. Але це повсякденна робота.

Хочеться наголосити, що у створенні належного іміджу бібліотеки немає незначних дрібничок, тому намагаємося, щоб ця робота була чіткою, злагодженою, кваліфікованою. Водночас працюємо так, щоб суть бібліотечної праці не обмежувалася лише обслуговуванням користувачів, а поширювалася на різні сторони життя громади, охоплювала всі верстви суспільства, гуртувала інтелектуальну еліту регіону в бібліотеці. Ми постійно працюємо над тим, щоби бібліотека була одним із провідних центрів культурного, громадського та творчого життя в області. Вважаємо, що цю мету досягнуто, однак тут є багато резервів та невикористаних можливостей. Відшукати їх, працюючи багато років і звикнувшись зі станом справ, не так легко. А от молодь своїм новим неупередженим поглядом багато що може запропонувати.

Для розвитку закладу потрібні нові ідеї і проекти, впровадження яких допоможе результативно, на державному рівні, змінити загальну думку про бібліотеку та професію бібліотекаря. І реалізовуватися вони можуть лише за умови спільної діяльності досвідчених та молодих спеціалістів. Знання традицій, професійний досвід дозволяють віднайти нове, нетрадиційне, а ентузіазм, мобільність, здорові амбіційність та честюлюбність молодих спеціалістів допомагають втіленню інновацій.

Молоді бібліотекарі більш адаптовані до вимог сучасного життя і, звичайно ж, прагнуть, щоб суспільство було зацікавлене в їхній праці. Вони активні та ділові, відповідальні й ініціативні, грамотні, вважають свою професію творчою та інтелектуальною – такою, що дає їм можливість розширювати світогляд, спілкуватися з цікавими і розумними людьми. Водночас молоді працівники думають про свій фах, про свою бібліотеку і намагаються удосконалити їх з користю для колективу, для наших відвідувачів, для свого професійного зростання. Взагалі ж задумів у молодих багато. Тож можна лише побажати їм втілення їх у життя і не розчаровуватися від труднощів.

Дієвим способом прилучення молодих спеціалістів до професійної творчості є запровадження конкурсів професійної майстерності, доручення окремих відповідальних управлінських функцій, поступове ускладнення завдань, проведення «мозкових атак», залучення до інноваційних проектів. Будь-які позитивні зрушення у професійному зростанні кожного спеціаліста повинні підкреслюватися керівництвом, спрямовуватися на підвищення професійного авторитету молодого фахівця. І тут дуже важливою є загальна атмосфера доброзичливості, культурної поведінки і взаємоповаги в колективі.

ГОЛОВНА КНИГОЗБІРНЯ ЗАКАРПАТТЯ

13 вересня Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека (ЗОУНБ) відзначила своє 65-річчя.

Створено її було 1945 р. на базі Ужгородської публічної бібліотеки, яка з 1923 по 1945 р. функціонувала у так званому пасажі Баті, що з'єднає нинішні Театральну площу і вулицю А. Волошина. У спадок обласній бібліотеці дістався книжковий фонд її попередниці, що почав формуватися свого часу з подарунку від Ради земських музейних бібліотек (Прага) і зібрання відкритої 1902 р. народної бібліотеки Ужгорода австро-угорської доби.

"Нульовий цикл" у створенні нової бібліотеки тривав менше місяця, і вже 6 жовтня вона відкрила свої двері для перших відвідувачів. Книжковий фонд на момент відкриття налічував 2 000 примірників. У перший рік роботи книгозбірня мала 380 читачів, у другий – 800. Штат за перший рік зріс з шести до десяти осіб: директор, завідувачі читального залу, абонементу, відділів бібліографії та іноземної літератури, три бібліотекарі, кур'єр і прибиральниця. Протягом двох років до Бібліотеки надійшло 40 тис. прим. видань, у т. ч. із книгозбірень Києва, Львова, Москви, Ленінграда, Казані та інших міст. З 1947 р. Бібліотека почала одержувати обов'язковий платний примірник нових видань.

За всю історію ЗОУНБ тут змінилося вісім директорів. Першим був Д. Сас, згодом – Л. Качалко, П. Гаврилко, О. Стоколос, Д. Вдовін, П. Распопін, О. Пудсакуліч. З 1989 р. і до сьогодні заклад очолює заслужений працівник культури України Л. Григаш.

1952 р. до штату введено посаду заступника директора з наукової роботи, яку в різні часи обіймали М. Дулка, І. Киричок, Н. Коростильова, Г. Сторожук, О. Касьяненко, О. Дурунда, М. Івашко, а сьогодні – В. Лехцер.

У різні часи в штаті працювали, окрім випускників бібліотечних ВНЗ, ще й відомі письменники: С. Панько, В. Сочка, Г. Малик, Н. Панчук, заслужений артист України В. Арендаш, історик В. Неточаєв, фольклорист І. Хланта.

1961 р. Бібліотеку переведено в нинішнє приміщення на проспекті Свободи (тоді – просп. 40-річчя Жовтня), збільшено час роботи – до 22-ї години.

З початку 1960-х років Обласна бібліотека для дорослих розпочала активну науково-методичну, бібліографічну та науково-дослідну роботу. Запроваджується відкритий доступ до книжок у відділі абонементу. Проводяться літературні вечори, обговорення творів місцевих письменників. У 1965 р. фонд закладу склав уже 363 тис. документів. 1969 р. до структури Бібліотеки введено відділ книгозберігання. Почали виходити щорічники "Література про Закарпатську область", а згодом і щоквартальники "Поточний краєзнавчий бібліографічний покажчик літератури". В цей час активно працює МБА, який очолює О. Бардош.

1980 р. Бібліотека отримує свою сучасну назву. У 1980-ті роки щорічні надходження до неї становили 24-25 тис. прим. документів. Наприкінці десятиліття книгозбірня обслуговувала 15 тис. користувачів на рік.

Зусиллями завідувачки відділу іноземної літератури П. Гадар, яка першою в історії Бібліотеки отримала звання "Заслужений працівник культури України", створено клуб шанувальників угорської літератури ім. Гізели Дравой. У ЗОУНБ відбуваються вечори класичної музики, стають регулярними фотовиставки і мистецькі вернісажі. До урочистих заходів, що проводяться в області, організовуються різноманітні виїзні виставки. Зусиллями бібліотекаря М. Рушак в обласній пресі регулярно з'являється інформація про нові надходження краєзнавчої тематики.

Здобуття Україною незалежності відкрило перед ЗОУНБ ширші обрії, поставило додаткові завдання і виявило нові проблеми, зокрема, принципово змінилася система комплектування фондів.

У 1990-ті роки Бібліотека пережила фінансові труднощі, давалися взнаки застарілі комунікації, відсутність ремонту протягом багатьох років. Тим не менше ЗОУНБ продовжувала розвиватися. Так, протягом 1995–1999 рр. здійснено повну перевірку бібліотечних фондів, якої не було з 1946 р. Розширюється соціокультурна діяльність книгозбірні: 1995 р. проведено конкурс угорських декламаторів, 1996 р. – свято угорської книги, пройшли дні словацької, румунської, німецької книги – мовами національних груп, які компактно проживають у краї.

З початком нового тисячоліття, коли суспільство пододало перші труднощі, пов'язані з переходом до ринкових відносин, діяльність ЗОУНБ активізується. На 2000 р. її штат налічував вже 61 особу. Бібліотека стала співorganizатором Ужгородської книжкової виставки-ярмарку "Книжковий Миколай" (разом з Асоціацією творчих жінок "Нова Форма"), яка упродовж 2001–2007 рр. проводилася в м. Ужгороді напередодні Дня св. Миколая, щораз розширюючи свої масштаби (винятком став тільки "революційний" 2004-й, коли виставка пройшла у звуженому форматі). Найперша з виставок-ярмарків відбулася саме в читальній залі Бібліотеки, надалі проводилась у більших залах обласного центру, але основну організаційну роботу все одно виконували бібліотечні працівники. За результатами кожної виставки-ярмарку ЗОУНБ випускала спеціальний бюлетень із переліком усіх учасників, презентацій, відгуками преси.

2003 р. читацький актив започаткував акцію "Подаруй бібліотеці картину". Її ініціював журналіст О. Гаврош, надавши старовинну гравюру з власного зібрання. Свої картини подарували художники Н. Сіма-Павлишина, В. Вовчок та інші митці.

Досить розгалуженою є видавнича діяльність ЗОУНБ. За свою історію вона видала близько 150 бібліографічних покажчиків, серед яких найбільше персональних, що з 2007 року виходять у серії "Корифеї Закарпаття: бібліографія". Останнє з подібних видань

С. Федака

випущено 2009 р. до ювілею класика закарпатської літератури, автора відомого роману "Жменяки" М. Томчания. Того ж року побачили світ покажчики "Книга з автографом", де вміщено інформацію про 764 книги, подаровані Бібліотеці і підписані їхніми авторами, а також "Закарпатські митці – лауреати Шевченківської премії", в котрому подано життєписи і бібліографію десяти лауреатів – жителів чи уродженців краю. Вже цього року випущено покажчик "Колекція книг О. Довганича у фондах ЗОУНБ".

Від 1977 р. видається "Календар краєзнавчих пам'ятних дат". Його укладачем довгі роки була Т. Васильєва, яка об'єднала навколо цього видання унікальний колектив авторів-науковців різних напрямів діяльності.

З 2003 р. друкується покажчик "Книга Закарпаття". Наразі вийшло сім річників, котрі включають відомості щодо всіх книжок місцевих видавництв (а також тих, що видані за межами області, але присвячені нашому краю), котрі надійшли до фондів Бібліотеки. Оскільки подеколи обов'язковий примірник видавництва надсилають невчасно, в кожному покажчику є додаткова позначка для книжок, що надійшли із запізненням.

Значна увага приділяється висвітленню історії ЗОУНБ і бібліотечної справи на Закарпатті. Так, працівники Бібліотеки підготували збірник "Бібліотечне Закарпаття: сторінки історії та сучасності" (Ужгород, 2002), який відкрив для історії бібліотечної справи понад 100 імен її подвижників. Цікавим і корисним не тільки для бібліотечної громадськості є видання "Бібліотечна орбіта інформаційного суспільства" (Ужгород, 2005), адже тут можна дізнатись не лише про бібліотеки області, а й про можливості провідних бібліотек України.

На початку 2003 р. завдяки грантам Посольства США в Україні та Міжнародного фонду "Відродження" в Бібліотеці почав діяти Інтернет-центр, відкритий за програмою "Інтернет у публічних бібліотеках", у 2005 – Регіональний інформаційний центр, у 2006 – Центр європейської інформації.

У цей час вводиться до штату посада заступника директора з питань інформатизації. Цю ділянку очолює Г. Ковальчук. Розпочинається новий етап в історії бібліотеки – комп'ютеризація. Створюється відділ електронних інформаційних ресурсів, який забезпечує безкоштовний доступ до Інтернету.

Сьогодні Бібліотека має 54 комп'ютери, 16 принтерів, 2 сканери, які об'єднано в мережу з двох незалежних підсистем – службової та для обслуговування користувачів. У читальній залі завдяки Wi-Fi користувачі працюють з власними ПК. Для бібліотекарів проводяться регулярні заняття з питань використання комп'ютерної техніки у професійній діяльності. Створю-

ються власні електронні ресурси. ЕК нараховує понад 86,0 тис. записів, починаючи з 2003 року, розпочато введення до нього записів і більш ранніх документів. Постійно поновлюється сайт ЗОУНБ, активно працює служба "Віртуальна довідка", здійснюється оцифрування раритетних краєзнавчих документів тощо.

У липні 2004 р., також за підтримки Посольства США в Україні, відкрито інформаційно-ресурсний центр "Вікно в Америку", на базі якого щотижня відбуваються засідання англомовного клубу. Центр користується популярністю, має свою аудиторію. Також тут встановлено зв'язки з бібліотекою міста-побратима Корваліс (США), підписано угоду про співпрацю, втілюється в життя спільний проект бібліотек-посестер на допомогу інтегруванню в суспільство вихованців школи-інтернату с. Часлівці Ужгородського району (дітей, які позбавлені батьківського піклування), здійснено взаємні відвідини.

Практично кожний член Закарпатського відділення Національної спілки письменників України мав у ЗОУНБ бодай один творчий вечір (а частіше – цілу низку). Не менш активно презентуються тут і численні поза-спілчанські автори, а також гості області: В. Шкляр, І. Римарук, А. Курков, М. Матіос, А. Кокотюха з Києва; Ю. Бача, М. Мушинка з

Пряшева, О. Мороз із США, Р. Магочія із Канади та багато інших. Також Бібліотека люб'язно надавала свої приміщення для дебютних виступів авторів-початківців – І. Надворної, В. Коврея, М. Бонь-Якубишин, Н. Довганич, Ю. Кушніра, Р. Ялча. Вони виступали в рамках клубу літературних дебютів "Нові імена в сучасній українській літературі", який діє з 2007 р.

Із найбільш оригінальних презентацій останніх років можна назвати зустріч із американським письменником С. Мак-Калогом, який проживав в Ужгороді й писав про наше місто, та з С. Бандерою-онуком, котрий представляв книжку про Карпатську Україну. Проведено і сотні меморіальних вечорів, присвячених багатьом українським, російським і особливо закарпатським класикам літератури і мистецтва.

На кінець 2009 р. фонд Бібліотеки становив 416,0 тис. документів, у т. ч. 351 419 книг (84,5%), 63 387 періодичних видань (15,2%), 785 аудіовізуальних матеріалів (0,2%), 410 електронних видань (0,1%). У фонді документи українською мовою становлять 25,1%, російською – 63,3%, угорською – 7,8%, словацькою – 1,3%, німецькою – 0,7%, румунською – 0,01%, іншими мовами – 1,8%.

Протягом 2009 р. до ЗОУНБ надійшло 7 758 документів, було обслуговано 20 260 користувачів, видано 423 080 прим. документів, виготовлено понад 70 тис. ксерокопій. Організовано 119 книжкових виставок, проведено 27 екскурсій по Бібліотеці. Надано 15 853 інфор-

Вечір пам'яті письменника М. Томчания

Гості Бібліотеки – ансамбль Магарімби (м. Корваліс, США)

мації в режимі "питання – відповідь", з 208 консультацій щодо користування бібліотечними ресурсами, проведено 10 загальнобібліотечних днів інформації.

Вагомою є і методична робота ЗОУНБ. Лише за 2009 р. її працівники здійснили 49 виїздів з метою надання методичної допомоги, проведення експертно-діагностичного аналізу діяльності районних бібліотечних систем; організовано 19 заходів на допомогу підвищенню фахового рівня бібліотекарів області (чому, до речі, з 2007 року слугують і видання серії "Бібліо-клас"), проведено День сільської бібліотеки в ЗОУНБ. Сільська книгозбірня сьогодні в центрі уваги методичного центру. Завдяки огляду-конкурсу "Сільська бібліотека року", ініційованому ЗОУНБ і підтриманому управлінням культури облдержадміністрації та обкомом профспілки працівників культури, залученню Бібліотекою спонсорів, протягом 3 років у кожному районі – не менш як у 10–15 сільських філіях – підвищився рівень обслуговування та авторитет книгозбірень у місцевій громаді.

У кінці 1990-х років до штату Бібліотеки було введено посаду заступника директора з адміністративно-господарської частини, на яку призначено Х. Шкоду. З цього часу зовнішній вигляд бібліотеки почав змінюватись, а в 2005–2007 рр. здійснено найбільш масштабний за весь час існування бібліотечної будівлі ре-

монт – перекрито дах, відремонтовано читальну залу, замінено систему опалення, прибудовано технічні приміщення. Спонсором робіт виступило автоскладальне підприємство "Єврокар", яке надало фінансову допомогу в розмірі близько 500,0 тис. грн.

У ЗОУНБ працює дружній, мобільний колектив. Понад 30 років сумлінної праці віддали рідній установі Г. Місєвра, Г. Бобонич, Н. Волошина, М. Гумен, І. Горват, Р. Фаїзова та ін., які підтримують і навчають молодь. Щороку поповнюється штат закладу випускниками Ужгородського коледжу культури і мистецтв, котрі обов'язково продовжують здобувати повну вищу освіту на Ужгородському факультеті КНУКіМ.

65 років – для історії коротка мить! Але для Бібліотеки – це славний шлях, адже за цей час її користувачами стали декілька поколінь людей, які не уявляють свого життя без неї!

На сьогодні Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека є одним із головних осередків культурного життя області, без участі якого не відбувається жодної серйозної мистецької чи літературної акції. Вона у пошуках нових форм і методів роботи, відкрита новим віянням у громадсько-культурному русі.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ НА ЦЮ КНИГУ!

З ГЛИБИН ПАМ'ЯТІ

Неформальний відгук на книгу В. Бабича «Тарасовичі»

У житті кожної людини рано чи пізно настає пора, коли «час збирати каміння», момент, коли хочеться оглянутися на пройдений життєвий шлях і підбити підсумки. У людини творчої це прагнення виливається в потребу впорядкувати свої думки, враження, життєвий досвід у писаному слові. Мемуари видатних людей, що залишили помітний слід у житті суспільства, – не дивина. В них відображається дух епохи, грандіозні події, карколомні злети й падіння, непересічні характери, одним словом – героїчний пафос на оголеному нерві історії.

А тим часом історія країни, чи навіть окремого її селища, села складається не тільки з героїчних епопей, підкорень, боротьби, а й зі спокійного плину річки, першої рибалки, вечірніх посиденьок із сусідами, шкільних вражень, теплих рук матері, сільських бувальщин із такими сюжетами, що куди там шекспірівським. Оцю історію країни можна, як промінь сонця у краплі води, переломити в історії однієї вулиці, ба, й однієї родини – якщо, звісно, писати тую історію з лагідним сумом і ніжним щемом. Таке під силу лише цільній натурі, людині світлої душі та багатого життєвого досвіду, якого вистачить, щоб зробити потрібні узагальнення й провести читача дверима споминів у безмір невигаданої історії своєї „малої землі“, з якої починається велика Батьківщина.

І це стало до снаги кандидату історичних наук, відомому діячу бібліотечної справи Василю Степановичу Бабичу, книга якого „Тарасовичі: спогади, бувальщини“ вийшла друком на початку цього року. На її сторінках

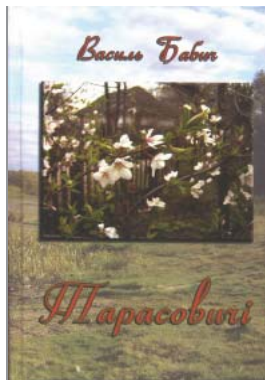
допитливий читач знайде і спогади, і бувальщини про рідне село автора Тарасовичі, на Київщині (з княжої доби), яке 1964 року розчерком пера з далекого московського центру радянської ойкумени було поглинуте водами

В. Патока

Київського водосховища – повені економічного волонтаризму. В побуті й традиціях села, мальовничо переданих через віддзеркалення доль родини В. Бабича та інших сільських родин, стає помітною тяглість світогляду і духовності сільської культури з глибини століть. Химерні, часом на межі ймовірності, оповіді про нелегку, примхливу „життєву ниву“ тарасовицьких селян виказують їхню правічну близькість з природою, бароковість мислення, життєствердний оптимізм.

Хочеться відзначити той позитивний момент духовного розкріпачення, який став можливим лише у незалежній Україні – появу

жанру малої історії, спрямованої на літописання невеликих поселень, яку підтримують ентузіасти, без перебільшення, залюблені у свою справу. Творчість у такому жанрі, як і у великих літературних формах, потребує певної самодисципліни, зосередженості на головному, а може і своєрідного духовного посту, який загострює сприйняття та дозволяє з безлічі фактів, сюжетів вихопити те, що знайде відгомін у спорідненій душі читача. Адже ідея написати новелу свого життя, повість про свою вітчизну не оминає, мабуть, кожної української голови, та не в кожній затримується, а тим паче, втілюється у папір. А ви ж можете погортати сторінки такого втілення, ніби сторінки власного життя.

Окремим „персонажем“ книжки є незабутня природа наддніпрянської Київщини – росяні луки, рукави й живлющі джерела Дніпрової заплави. Ця природа буквально рятувала селян від голодної смерті в роки лихоліть і тестувала на кмітливість та витримку (варто лише „пройтись“ сторінками розділу „Полювання та риболовля“). Втім, хто звик пропускати описи природи, ще читаючи класику в школі, може пропустити їх і тут, але тоді навряд чи збагне, звідки зародився талант автора і чому він взявся за написання цього твору.

У передмові до книги наголошується, що Василь Степанович здійснив чималу дослідницьку роботу стосовно історичних витоків села, його побуту, мешканців. Значна частина цього життєпису присвячена особистому життю автора у шкільні та студентські роки, на тлі яких прочитується суспільне життя країни: голод, війна й повоєння, колгоспні трудобудні.

Працюючи над виданням, В. Бабич намагався збагнути, що відбувалося з їхнім родом, селом протягом ХХ століття, і сам відповідає: попри всі тяготи й лихоліття люди зберегли людяність та життєствердну віру в краще прийдешнє...

Інколи ви ловите себе на думці, що не встигли сказати все найдорожче – найдорожчим людям. Ті щирі слова, які знайшов В. Бабич для своєї неньки Єлизавети Павлівни у нарисах з життя рідні, безперечно, являють собою гімн Матері – такою від них променіє любов'ю і гордістю...

Дбайливо дібрані родинні фотографії знайомлять читача з автором твору і його родиною.

Безперечно, книжка відкриває нові грані не тільки життя родини Бабичів, це той голос втраченої минувшини, який, мов елегія дитячих мрій, манить нас до коренів, до самих себе – справжніх. Яскравими свідченнями про життя села Тарасовичі є й розповіді односельців, кумедні випадки з часів навчання та вчителювання автора, а то й просто оповідки з народних уст. Життя – швидкоплинне та швидкозмінне, і з часом ці спогади неодмінно набудуть унікального статусу документальної пам'ятки буття в доінформаційну епоху.

Звісно, не без того, що письмо часом збивається на „звичайне“ традиційне побутописання, набиваючи „оскому“ приватного щоденника та творення з себе образу позитивного героя. Мабуть, вдумливий історик знайде огріхи і в послідовності та оцінках подій. Але ж перед нами – не документальний нарис чи наукова праця, а живий погляд на історію рідного краю з точки зору однієї роботящої родини як частини цілої української нації. Можна, зрештою, сприймати цей витвір як символічну історію народу, як нагадування про те, що у світі глобальних криз, споживання та розваг є вічні і нетлінні цінності – любов і повага до батьків, до рідної землі, до прадідівських звичаїв.

І останнє: якщо хтось схоче написати історію власного селища крізь призму свого роду, вже є що брати за взірць...

ГОТУЄТЬСЯ ДО ДРУКУ**ПОКАЖЧИК З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ І БІБЛІОГРАФІЇ В УКРАЇНІ**

УКРАЇНА по праву вважається бібліотечною державою. Книгозбірні – це наше безцінне духовне надбання, дбайливо плекане багатьма поколіннями скромних ревнителів книжності, інтелектуальна скарбниця суспільства, запорука поступального розвитку держави. Починаючи від легендарної бібліотеки великого князя Київського Ярослава Мудрого, точніше, бібліотеки Софійського собору, започаткованої в 1037 р., вже майже десять століть на теренах України існують тисячі книгозбірень, які істотно впливають на вітчизняний соціогуманітарний простір, науковий і економічний потенціал нашої країни. Деякі з них існують кілька століть, інші – утворені порівняно недавно, та в кожній є своя історія, багата на події чи порівняно малопомітна. Однак всі бібліотеки – публічні і спеціалізовані, наукові, відомчі, навчальні, сільські та міські, старі й нові – є затребуваними суспільством і без них неможливо уявити історію та розвиток як окремих населених пунктів, так і регіонів, промислових підприємств, навчальних закладів усіх рівнів, наукових і дослідних установ, військових частин тощо. Немає жодної освіченої людини, яка хоча б раз у житті не скористалася послугами бібліотеки. Таким чином, історія бібліотечної справи – це один із наріжних каменів загальної історії України, історії української культури.

Усвідомлення ролі та значення бібліотек у житті українського суспільства протягом всього часу його існуван-

ня є важливим завданням сучасності. І це добре розуміє нинішня генерація бібліотекарів. Не випадково в останні роки відчутно зростає кількість досліджень з історії бібліотечної справи, публікацій із цієї теми і, відповідно, динамічно розвивається історіографія бібліотечної справи.

Зважаючи на суспільну важливість фіксації такого роду публікацій, Національна парламентська бібліотека України нині готує до друку ретроспективний бібліографічний покажчик «Історія бібліотечної справи і бібліографії в Україні» (укладач – канд. іст. наук, головний бібліотекар науково-дослідницького відділу НПБУ, ст. наук. співробітник Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства С. Зворський). Без перебільшення, цей посібник можна назвати унікальним, оскільки він включає кілька тисяч частково анотованих бібліографічних записів, що стосуються всіх питань історії бібліотечної справи і бібліографії в Україні. Готувався покажчик понад 10 років, при цьому було переглянуто велику кількість джерел, у т. ч. тих, що тематично далекі від бібліотечної справи. Хронологічні рамки покажчика охоплюють час від початку ХІХ ст. (саме тоді з'явилися перші виявлені публікації, що стосуються історії бібліотек на теренах України) по 2008 рік, тобто майже 200 років. Фактично ж покажчик охоплює історію бібліотечної справи на українських землях від започаткування книгозбірні Софійського собору та монастирських бібліотек в ХІ–ХІІ ст.

С. Зворський

До посібника включено публікації українською, російською, польською, англійською та іншими мовами, що містять інформацію з історії бібліотечної справи і бібліографії в Україні в її сучасних адміністративних межах, як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Крім того, окремо за географічним принципом подано бібліографію публікацій про історію бібліотек української діаспори в різних країнах світу. Публікації згруповано за тематичним принципом. Тому покажчик має розгалужену структуру. Складається він із двох основних частин: «Історія бібліотечної справи» та «Історія бібліографії».

Загалом же виділено 30 розділів, зокрема, такі: Джерела та історіографія історії бібліотечної справи і бібліографії в Україні; Теоретичні та практичні аспекти вивчення історії бібліотечної справи і бібліографії в Україні; Історія бібліотечної справи в цілому в окремі історичні періоди (зокрема, функціонування книгозбірень протягом ХХ ст. розкрито в шести розділах); Історія створення і діяльності бібліотечних асоціацій і об'єднань в Україні; Спорудження спеціалізованих бібліотечних будівель; Розвиток фахової бібліотечної і книгознавчої преси. Окремими блоками подано бібліографію публікацій про історичне минуле найбільших наукових книгозбірень сфери впливу Міністерства культури і туризму України, інших бібліотек, що мають статус національних.

Найбільшим за обсягом є блок, в якому подано бібліографію історії бібліотечної справи за сучасною адміністративно-територіальною ознакою в межах областей, районів, окремих міст та великих регіонів (Поділля, Південна Україна, Слобожанщина, Галичина тощо). Для обласних універсальних наукових бібліотек додатково наведено хронологію їхніх перейменувань та зміни відомчої підпорядкованості. Крім власне публікацій історичного характеру, посібник містить і бібліографічні покажчики про окремі книгозбірні, які також є важливим додатковим джерелом для поглибленого вивчення минувшини тих чи інших бібліотек. Частково включено й статті про історію невеличких сільських бібліотек із місцевої малотиражної преси. Навіть побіжний аналіз публікацій за регіональною ознакою дозволяє з'ясувати, в яких областях робота з вивчення історії бібліотечного будівництва ведеться плідно, а в яких залишає бажати кращого і потребує активізації.

Гідно репрезентовано на сторінках покажчика й історію бібліотек різних видів і форм власності – системи НАН України, освітніх, сільськогосподарських, медичних, а також церковних та монастирських.

Історія бібліотечної справи і бібліографії – це не лише зародження, становлення, розвиток та сьогодення окремих бібліотек. Це й існування в часі окремих напрямів

бібліотечно-бібліографічної діяльності – каталогізації, фондування (книгопостачання), професійної термінології, стандартизації, механізації та автоматизації бібліотечних процесів, МБА, читачезнавства тощо. Ці аспекти також відображено у покажчику в тематичних розділах, так само, як і історію цензури в бібліотечній справі за царату та часів тоталітарного суспільства.

Дуже цікавим напрямом історико-бібліотечних досліджень, який активно розвивається в останні роки, є історія приватних книгозбірень, що існували на теренах України завдяки зусиллям козацької старшини, церковних ієрархів, родової шляхти, відомих державних діячів ХVІІІ–ХІХ ст., видатних представників творчої і наукової інтелігенції. Деякі з цих бібліотек були помітними явищами в культурному житті тогочасного суспільства, містили унікальні й рідкісні видання. Багато приватних книгозбірень мали непросту долю, пережили відчутні пертурбації, переїзди, розпорошення, знищення або ж стали складовими інших наукових і публічних бібліотек, часто у вигляді меморіальних книжкових колекцій. Публікації з історії цих бібліотек, досліджених багатьма відомими вченими і краєзнавцями, також відображено у покажчику за абеткою прізвищ їхніх перших власників чи засновників.

У літопис національної культури, зокрема бібліотечної справи і бібліографії, золотими літерами вписано імена багатьох осіб. Тому помітне місце у посібнику займає розділ «Персоналії», присвячений висвітленню у численних публікаціях бібліотечної і бібліографічної праці численних представників вітчизняної інтелігенції. Ці матеріали згруповано за абеткою прізвищ осіб.

Окремо виділено цілісні рукописні матеріали, мемуари, спогади відомих бібліотекарів, які, хоч і не були опубліковані чи чекають на опублікування, але, безперечно, становлять великий інтерес для дослідників історії бібліотечної справи. Завершує покажчик перелік авторефератів кандидатських і докторських дисертацій з даної теми, що були захищені в СРСР і Україні.

Оскільки чимало публікацій мають багатоаспектний характер, то у посібнику на них застосовано систему бібліографічних відсилок. Науково-допоміжний апарат до видання складається з іменного покажчика, в якому виділено номери позицій, що стосуються окремих персоналій.

Покажчик «Історія бібліотечної справи і бібліографії в Україні» адресований всім, хто цікавиться цією яскравою сторінкою вітчизняної культури. Гадаємо, що він буде корисний бібліотекарям, науковцям, аспірантам, краєзнавцям – всім, хто небайдужий до історії бібліотек як культурних інститутів, скарбниць мудрості.

ПОКАЖЧИК «БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО УКРАЇНИ (1991-2008)»

УНПБУ підготовлено до друку ретроспективний науково-допоміжний бібліографічний покажчик „Українське бібліотекознавство (1991–2008)”. Метою його авторів було достовірне висвітлення бібліотекознавчого доробку провідних учених та наукових колективів України, показ всіх напрямів і особливостей вітчизняного бібліотекознавства у вказаний період.

Посібник відкривається ґрунтовною вступною статтею, підготовленою провідним вітчизняним бібліотекознавцем, професором, доктором історичних наук М. Слободяником.

Особливістю даного видання є охоплення ґрунтовних наукових праць, які висвітлюють сучасні теоретичні та методичні проблеми в галузі вітчизняного бібліотекознавства.

О. Політова

Показчик має складну структуру: бібліографічні записи згруповано у 15 основних розділів, чотирнадцять із яких названо відповідно до наукових напрямів, що сформувалися у бібліотекознавстві на сучасному етапі: «Методологія бібліотекознавчих досліджень», «Теоретичні засади бібліотекознавства», «Історико-бібліотекознавчі дослідження», «Бібліотечний соціальний інститут», «Зарубіжне бібліотекознавство», «Бібліотечна соціологія та психологія», «Бібліотечний менеджмент та маркетинг», «Краєзнавча діяльність бібліотек», «Бібліотечна професіологія», «Бібліотечне фондознавство», «Бібліотечні каталоги та інформаційно-пошукові мови», «Інформаційна діяльність бібліотек», «Бібліотечне обслуговування», «Інформатизація бібліотек». П'ятнадцятий розділ – «Персоналії» – присвячений видатним постатям у бібліотечній науці. Частина з тематичних розділів має ряд підрозділів.

Специфіка розташування описів документів всередині розділів показника полягає в тому, що їх згруповано за типологічним принципом: спочатку розміщено відомості стосовно монографій, навчальних посібників, далі – авторефератів дисертацій; після цього – про окремі праці: навчально-методичні посібники, результати аналітичних досліджень, розробки, рекомендації, а в кінці розділу – наукові статті. В межах названих блоків описи розташовано за абеткою прізвищ авторів та назв документів.

Посібник розраховано на наукових працівників у галузі бібліотекознавства, бібліотечних фахівців, викладачів, аспірантів, студентів вищих та середніх спеціальних навчальних закладів.

КОНФЕРЕНЦІЇ. СЕМІНАРИ. ЧИТАННЯ

БІБЛІОТЕКИ І НАЦІОНАЛЬНЕ РІЗНОМАНІТТЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

7 липня 2010 року на базі Ужгородської ЦРБ відбулося засідання “круглого столу” на тему: “Особливості діяльності бібліотек в багатонаціональних населених пунктах області” (модератор – директор Закарпатської ОУНБ Л. Григаш). У ньому взяли участь представники управління культури Закарпатської облдержадміністрації, Ужгородської райдержадміністрації, видавництва, навчальних закладів області, провідні фахівці обласних, центральних районних та міських бібліотек.

Відкриваючи засідання заступник начальника управління культури облдержадміністрації І. Канюка зазначив важливість діяльності 112 бібліотек, що діють в області, щодо задоволення національно-культурних потреб населення, збереження традицій дружби та взаємодопомоги представників усіх національностей, їхньої духовної самобутності, забезпечення поваги до мови та культурної спадщини. Начальник відділу культури і туризму Ужгородської райдержадміністрації Л. Ленарт ознайомив присутніх із роботою закладів культури і мистецтв району, які в тісній співпраці з культурно-освітніми та мистецькими закладами роблять свій внесок у розвиток національних культур. Заступник голови Ужгородської райдержадміністрації А. Югас наголосив на необхідності вдосконалення культурно-дозвіллевої та виховної роботи закладів культури, яку слід здійснювати спільно з навчальними закладами.

З доповіддю “Роль публічних бібліотек області у взаємозбагаченні національних культур Закарпаття” виступила заступник директора з наукової роботи Закарпатської ОУНБ В. Лехцер. В обговоренні доповіді взяли участь: директор Всеукраїнського державного багатопрофільного видавництва “Карпати” В. Браславець, директор Ужгородського коледжу культури і мистецтв М. Митровка, директор обласного організаційно-методичного центру культури В. Рудейчук. Вони окреслили проблеми організації книговидання на Закарпатті для задоволення потреб представників різних національностей, які компактно проживають тут; підготовки кадрів для закладів культури районів; налагодження

партнерських стосунків між цими закладами та встановлення закордонних зв'язків тощо.

В. Лехцер

Присутні обмінялися думками з питань: “Ресурси та послуги бібліотек на допомогу національним меншинам”, “Інформаційно-бібліографічне забезпечення національно-культурних молодіжних проблем”, “Проблеми вивчення української мови в місцях компактного проживання національних меншин області”, “Співпраця бібліотек з національно-культурними товариствами”, “Проектна діяльність бібліотек – шлях покращання обслуговування багатонаціонального складу населення району”.

Актуальні проблеми порушувалися у виступах завідувачки відділу літератури іноземними мовами Закарпатської ОУНБ І. Горват, заступника директора з питань обслуговування юнацтва Закарпатської обласної бібліотеки для дітей та юнацтва І. Хмари, директора Ужгородської РЦБС В. Валієвої, директора Виноградівської ЦБС К. Вашкеби, методиста Великоберезнянської ЦРБ Т. Лазорець, директора Тячівської ЦБС І. Ключкей та ін.

У рекомендаціях “круглого столу” наголошувалося на необхідності посилення уваги влади до проблем бібліотек, особливо в питаннях сприяння зміцненню їхньої ресурсної бази, повноцінного забезпечення запитів усіх верств населення шляхом використання інформаційних технологій тощо.

Підсумовуючи розмову головний спеціаліст управління культури облдержадміністрації О. Дурунда відзначила, що працівники бібліотек області знають проблеми, що існують у роботі з обслуговування національних меншин і, в силу своїх можливостей, працюють над їхнім вирішенням, розуміючи необхідність підвищення ролі та значення бібліотек у забезпеченні соціокультурних потреб суспільства.

ПОДІЇ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПАРЛАМЕНТСЬКІЙ

Серпень

26

Відбулися урочистості з нагоди 10-ї річниці відкриття Канадсько-українського парламентського інформаційного центру, участь в яких взяли: Надзвичайний і Повноважний Посол Канади в Україні Деніел Карон, заступник Міністра культури і туризму України Ольга Бенч, народні депутати України, представники Канадського товариства приятелів України та Української бібліотечної асоціації.

Детальніше див.:

<http://www.nplu.org/ua/events/2010/26serpnya.html>

23

До Дня Державного Прапора України експонувалася книжкова виставка, що розкриває історію національного прапора та його роль у становленні української державності.

Детальніше див.:

<http://www.nplu.org/ua/events/2010/ddpu.html>

20

З нагоди 19-ї річниці незалежності України підготовлено книжково-ілюстративну виставку «Українська культура – духовна основа держави», на якій представлено документи та матеріали, що висвітлюють сучасну соціокультурну політику в Україні, стан збереження культурної спадщини, актуальні питання розвитку сучасної української культури.

Детальніше див.:

<http://www.nplu.org/ua/events/2010/ukdod.html>

14-15

В Арт-галереї демонструвалася мистецька виставка «Україно, моя Україно», де були представлені твори художників зарубіжного українства: з Австрії (Л. Каліцун), Білорусі (В. Ізвалова, А. Меранков, О. Юркевич), Німеччини (М. Дорофєєва), Польщі (А. Трофіменкова-Геррманн, А. Борч), Придністров'я (А. Салко, Ю. Салко), Росії (Г. Семенюк, Н. Смоліна, В. Солодовник, О. Стукаліна), Чехії (Р. Харевський).

Детальніше див.: <http://www.nplu.org/ua/resources/artg/Ukraine.html>

Липень

20 травня – 20 липня

У відділі документів іноземними мовами експонувалася виставка робіт лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, заслуженого художника України Валерія Франчука.

Детальніше див.: <http://www.nplu.org/ua/events/2010/franchuk.html> та на с. 41.

14

На виконання Указу Президента України від 20.04.10 р. № 561 „Про відзначення 20-ої річниці Декларації про державний суверенітет України“ підготовлено книжкову виставку, матеріали якої висвітлюють історію української державності, досліджують сходження України до суверенної держави, розглядають базові принципи державотворчого процесу.

Детальніше див.:

<http://www.nplu.org/ua/events/2010/suver20.html>

8 червня – 30 липня

В Арт-галереї експонувалися фотокопії графічних робіт Сергія Якутовича «Територія Гоголя», які є фрагментом виставки «М. Гоголь. Посвята», що у 2009 році була представлена у Штаб-квартирі ЮНЕСКО у Парижі в рамках святкування 200-річчя від дня народження видатного українця – письменника, філософа і містика Миколи Гоголя.

Детальніше див.: <http://www.nplu.org/ua/resources/artg/yakutovich.html>

Червень

28

До 14-ї річниці Конституції України експонувалися дві книжкові виставки:

«28 червня – День Конституції України», яка представила видання з фондів Бібліотеки про конституційний процес, що передували прийняттю Основного Закону, та про найбільш вагомий наслідок його запровадження;

«Конституції країн світу», на якій експонувалися конституції різних держав мовами оригіналу та література про конституційний устрій і найголовніші конституційні інститути окремих країн.

Детальніше див.: http://www.nplu.org/ua/events/2010/den_konst.html

10

У приміщенні відділу документів іноземними мовами (Голосіївський проспект, 84) розпочала роботу ще одна Громадська приймальня з надання безоплатної юридичної допомоги всім верствам населення. Її створено за сприяння Управління в м. Києві та Київській області Всеукраїнської спеціальної колегії з питань боротьби з корупцією та організованою злочинністю.

Детальніше див.: http://www.nplu.org/ua/gromad/gromad_na_goloseevo.htm

ПРОТЯГОМ ЧЕРВНЯ – СЕРПНЯ
підготовлено ряд книжкових виставок до ювілейних дат:

7 серпня

До 130-річчя від дня народження Володимира Винниченка, українського письменника, художника, державного і політичного діяча.

Детальніше див.: <http://www.nplu.org/ua/events/2010/vinnich.html>

15 липня

До 90-річчя з часу заснування Національного педагогічного університету ім. Михайла Драгоманова.

Детальніше див.:
<http://www.nplu.org/ua/events/2010/Dragomanov.html>

7 липня

До 110-річчя від дня народження Ю. Смолича, українського письменника і громадського діяча.

Детальніше див.:
<http://www.nplu.org/ua/events/2010/smolich.html>

24 червня

До 100-річчя від дня народження І. Неходи, українського поета, сценариста.

Детальніше див.:
<http://www.nplu.org/ua/events/2010/nehoda.html>

8 червня

До 90-річчя від дня народження І. Кожедуба, льотчика-винищувача, тричі Героя Радянського Союзу, маршала авіації.

Детальніше див.: <http://www.nplu.org/ua/events/2010/Kojedyb.html>

ХРОНІКА

ВИСТАВКА ТВОРІВ ВАЛЕРІЯ ФРАНЧУКА В НПБУ

20 травня 2010 р. у відділі документів іноземними мовами НПБУ, в рамках круглого столу, присвяченого Дню слов'янської писемності та культури, відбулася презентація творів лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, заслуженого художника України Валерія Франчука.

Представлені полотна стали надзвичайно природною складовою свята, першоджерелом якого є День вшанування пам'яті святих рівноапостольних Кирила і Мефодія – солунських братів-просвітителів, великих подвижників, які заклали основу слов'янської писемності і чий праці на ниві просвітництва стали спільним та об'єднавчим надбанням усіх слов'ян.

Чому природною? Тому, що в кожному творі В. Франчука проглядає душа справжнього українця-християнина – члена великої слов'янської родини – мрійливо-філософська, емоційно піднесена, лірична й, водночас, трагічна.

“Я творю для того, щоб люди не забували, що в них є душа. А, кажуть, вона вічна...” – таке творче кредо художника.

Добре, що суєтність суспільного життя, холодний прагматизм влади, складні стосунки в культурному

середовищі в цілому, і художньому зокрема, не стали на заваді визнанню творчості В. Франчука. Він – заслужений художник України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка і премії імені Василя Стуса, відзначений державними й духовними нагородами: орденом “За заслуги” III ступеня, орденом Святого Архистратига Михаїла і т. ін.

Понад 20 років веде художник активну виставкову діяльність у рідній Україні та за її межами, розкриваючи світові глибини слов'янської душі. А вона проглядає в кожному творі, в кожній поетично-пісенній назві картини. Навіть виникає бажання заримувати: картина – дитина. Мабуть, так воно і є для її творця. Тому й отримують ці дорогі серцю “діти” такі прекрасні й доленосні імена: “Хата моя, біла хата”, “Світе ясный”, “Дорога додому”, “Матір земля”, “Полин-зоря”, “Колиска моя”, “Душа забутої людьми криниці”...

Загалом, творчий доробок митця складає понад 3 тис. творів живопису і понад 700 графічних аркушів. Зберігаються вони в музеях, громадських і культурних центрах як в Україні, так і за кордоном. Основні теми, до яких звертається художник, зібрані ним у 9-ти циклах і серіях: “Молюсь за тебе, Україно” (історія

К. Єремко

козацької доби, Т. Г. Шевченко); "Розгойдані дзвони пам'яті" (світлій пам'яті жертв Голодомору); "Пізнання істини"; "Чорна-Биль"; "Ода Творцю світу" (диво природи української землі); "Плоди саду людського" (гармонія душі, філософія буття); "Мир Вам!" (біблійні сюжети); "Джерела" (на сюжети українських народних пісень); "Тиша старого міста" (Київ).

Про художника Валерія Франчука можна сказати, що він – літописець України, в якій народився (в селі Зелена на Хмельниччині) і в якій живе та творить понині. Кожна його картина – це гімн Україні, це придорожній хрест, біля якого треба зупинитись, згадати минуле, подумати про майбутнє, помолитися і крокувати далі.

Від виставки до виставки шириться коло шанувальників таланту майстра. На 122-й, за рахунком художника, і першій у стінах НПБУ виставці експонувалися 12 картин: "І впали ікони", "Вечірне", "Рідний небокрай", "Невибутній образ", "Човни на березі", "Дві стежки нехожені" та ін. Усі учасники круглого столу відзначали, наскільки гармонійно ввійшли картини в інтер'єр і ауру

читального залу: "Книги на полицях, картини на стінах, квіти на підвіконні – чудове поєднання!", – такий запис було зроблено у Книзі відгуків. Щірі слова захоплення залишили в ній і відвідувачі Бібліотеки: "М'які тони і настрої Ваших картин діють заспокійливо і сприяють вдумливій роботі над книгою", "... зичимо успіхів у мистецькій діяльності, хай Вас ніколи не залишає творче натхнення і бажання пошуку нових художніх образів і ідей".

Працівники ж НПБУ бажать митцеві, якому у вересні цього року виповнилося ювілейних 60, невичерпної фантазії в пошуку нових тем і образів, наснаги у здійсненні творчих задумів. Зичать щасливої долі кожній дитині-картині, щоб розкривались їм назустріч людські душі, і висловлюють сподівання на подальшу співпрацю на ниві духовного збагачення людей поєднанням мистецтва живопису і мистецтва книги.

ПЕРЛИНКИ ЗВІДУСІЛЬ

ПОДІЇ. ФАКТИ

ДУБЛІН СТАВ "МІСТОМ ЛІТЕРАТУРИ"

Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) надала Дубліну звання "Місто літератури". Столиця Ірландії стала четвертим містом, яке удостоїлося цього звання. Раніше "Містами літератури" ставали Единбург (у 2004 році), Мельбурн і Айова-Сіті (обидва – в 2008 році).

На думку міністра туризму, культури і спорту Ірландії Мері Ханафін, Дублін одержав титул цілком заслужено, оскільки "він має багате літературне минуле, сучасну літературу, що енергійно розвивається, величезну кількість фестивалів і туристичних визначних пам'яток", крім того, там "народилися і творили великі письменники". М. Ханафін вважає, що отримання цього звання сприятиме розвитку в місті туризму і культурної сфери.

З погляду ЮНЕСКО, критеріями для надання титулу "Місто літератури" є кількість і якість редакцій, видавничих будинків, бібліотек, книгарень, навчальних закладів, досвід у проведенні літературних фестивалів та інших подібних заходів, "інтеграція літератури в міське середовище", а також активна участь місцевих ЗМІ в літературному житті.

ВЛАСНИКИ БАРУ В СЕЛІ ПІД БУДАПЕШТОМ ОРГАНІЗУВАЛИ В НЬОМУ ПУБЛІЧНУ БІБЛІОТЕКУ

Тепер відвідувачі гібрида бару і бібліотеки заглядають в питуший заклад не лише «пропустити» чарку, але й почитати в спокійній обстановці. Цей спосіб залучення клієнтів виявився вельми ефективним. У бар-бібліотеку пішли люди, які звичайні бібліотеки не відвідували.

Ідея прийшла в голову менеджерів бару – колишньому бібліотекареві. За його словами, на думку об'єднати ці два настільки різні заклади його наштовхнула безліч зайвих книг, що накопичилися в нього і бармена.

У барній бібліотеці налічується більше тисячі томів – від збірок міфів Древньої Греції до сучасних спортивних енциклопедій. Зауважимо, що звичайна публічна бібліотека, яка є в селі, не витримує конкуренції з баром.

БІБЛІОТЕКИ ПРОСТО НЕБА З'ЯВИЛИСЯ НА ТРЬОХ НАЙБІЛЬШИХ ПЛЯЖАХ ОДЕСИ

Сонце, море і книжка – таке поєднання пропонують на одеських пляжах, де відкрили три бібліотеки просто неба. Книжки видають на слово – без жодних документів і грошей. Людям ідея припала до душі – вони охоче вибирають на полицях видання. Серед літературних жанрів пляжникам найбільше до вподоби детективи, класичні та пригодницькі романи й повісті. Основними користувачами є переважно старші люди.

Ініціатори створення таких бібліотек наголошують, що це дійсно виглядає дуже цікаво і приносить людям користь. Щодня «пляжний» бібліотекар видає до півсотні книг. Обмежень щодо кількості примірників в одні руки немає. Можна навіть відкласти недочитану книгу або ж забрати додому, звісно, за умови повернення. Бібліотекарі кажуть, що повертають майже все.

Підготував **Ю. Ворона**
за матеріалами: <http://culture.unian.net/ukr/detail/189166> ; <http://www.aif.ru> ; «Факти ICTV»